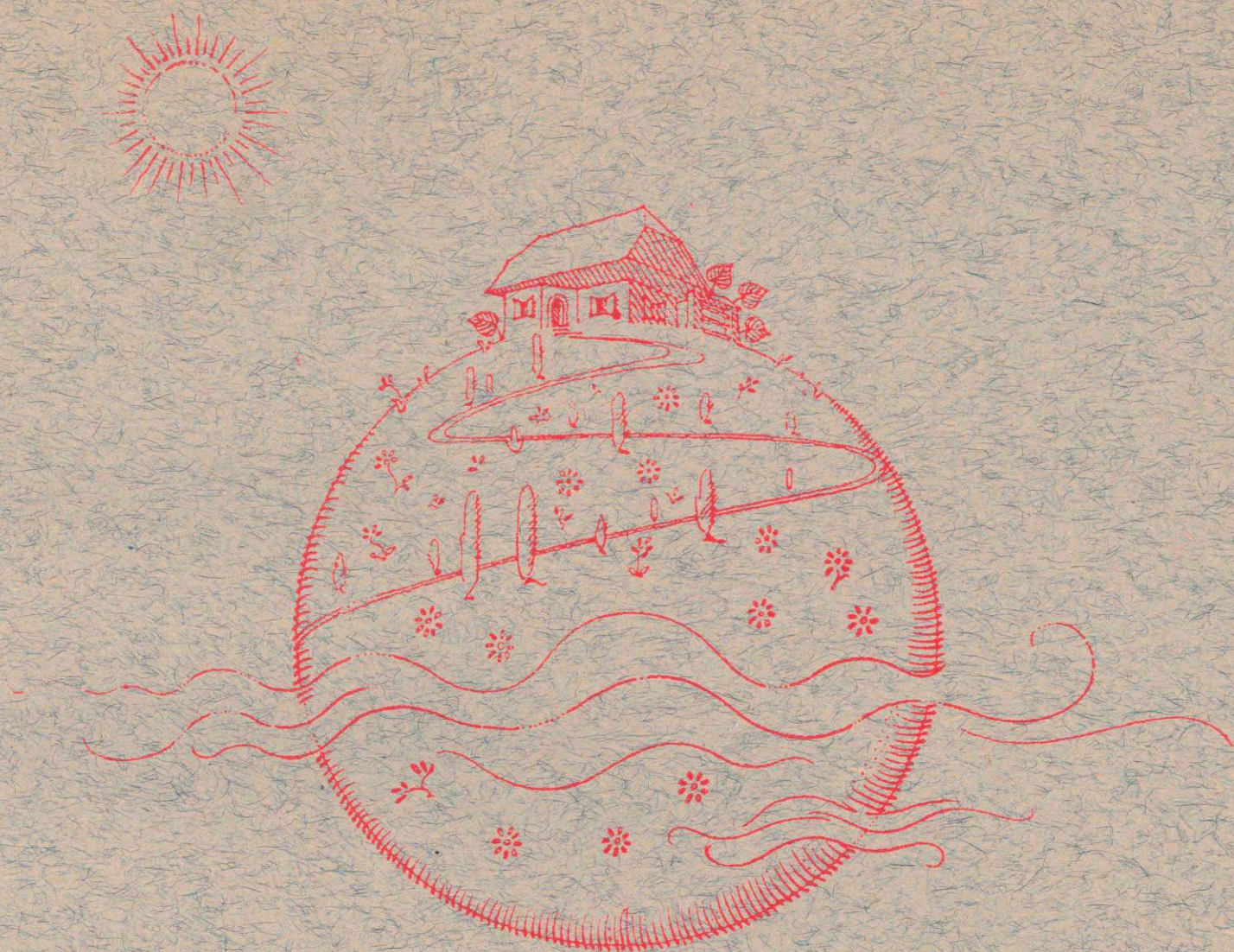

DOMIN SVET

XXXIX

1926

Številka 1.: *Ivan Pregelj, Osmero pesmi ~ Silvin Sardenko, Evangelist ~ France Bevk, Julijan Sever ~ Magajna Bogomir, Slivarica ~ Paul Claudel, Marijino oznanjenje ~ Miran Jarc, Doživetje gospoda Kastelica ~ Novejša dela Josipa Plečnika*

VSEBINA DOMA IN SVETA ŠTEVILKA 1.

LEPOSLOVNI DEL:

- I. **Pesmi:** S. Sardenko: Evangelist. 6. — Isti: Spomini. 7. — Ivan Robida: Pesem o mladi mlinarici. 15. — Tone Seliškar: Življenje. 30. — Isti: Poplavljen pokrajina. 30.
- II. **V dramski obliki:** Paul Claudel: Marijino oznanjenje, uvodna igra. 35.
- III. **Leposlovna proza:** Ivan Pregelj: Osmero pesmi. 1. — France Bevk: Julijan Sever. 7. — Miran Jarc: Doživetje gospoda Kastelica. 19. — Magajna Bogomir: Slivarica. 30.

PROSVETNI DEL:

- I. **Članki:** A. D.: Paul Claudel. 40. — Jože Pogačnik: Reinhard Johannes Sorge. 41. — Fr. Stelè: O arhitekturni umetnosti. 45. — Fr. Stelè in R. Ložar: Umetnostne razstave l. 1925. 47.
- II. **Zapiski:** 1. **Slovstvo:** T. Zeliński: Antični in moderni svet (R. Ložar). 54. — Ivan Pregelj: Božji mejniki (T. Debeljak). 57. — Jos. Jurčiča zbrani spisi. 4. zv. Uredil Iv. Prijatelj (Fr. Koblar). 58. — Drja. Ivana Tavčarja zbrani spisi. 5. zv. (Fr. Koblar). 59. — Fr. Maslja-Podlimbarskega zbrani spisi. 1. zvezek (Fr. Koblar). 60. — Fr. Zbašnik: Žrtve (Koblar). 60. — A. Vadnjal: Otoški postržek (I. Pregelj). 60. — Slovenske balade in romance (I. P.). 60. — Pesme M. M. Rakića (I. P.). 61. — V. Deželić: Zvuci iz katakomb (I. P.). 61. — A. K. Tolstoj: Knez Serebrjani (I. P.). 61. — 2. **Glasba:** Slovensko glasbeno življenje v l. 1925 (Stanko Vurnik). 61. — 3. **Gledališče** (Fr. Koblar). 64.

PLATNICE:

Iz naše dnevne kulture. — Prejeli smo v oceno.

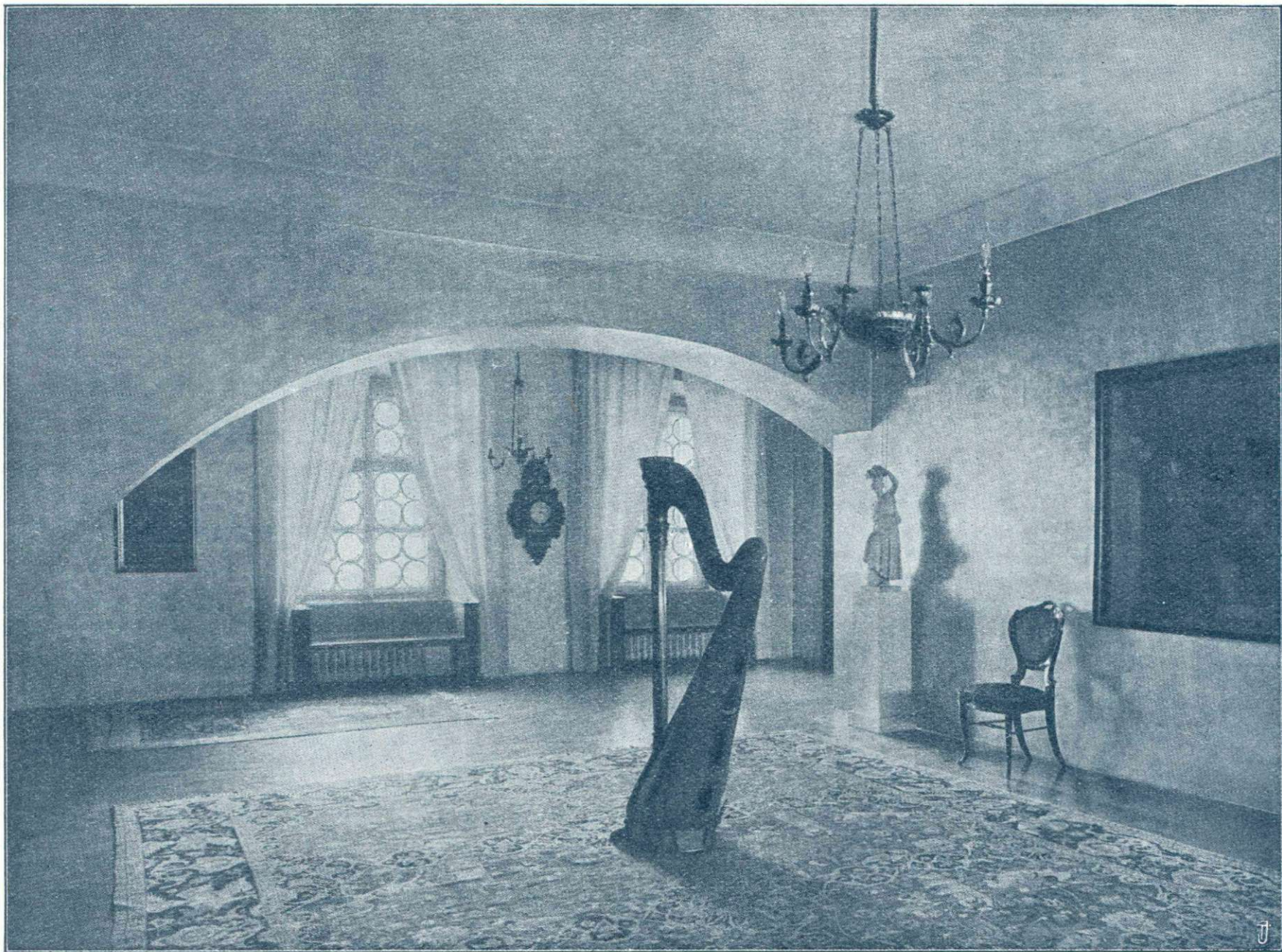
ILUSTRACIJE:

Novejša dela Josipa Plečnika: Arhitektura. Priloga I. — Prostor s pozlačenimi stenami in zlato harfo. 1. — Razgledna točka z 10 metrov visokim tenkim granitnim monolitom. 3. — Prostor z vazami iz ruske carske manufakture. 5. — Vodnjak iz leščenega granita. 7. — Terasa ob lipi. 9. — Vhod skozi ozidje. 11. — Miza iz teakovega lesa in marmorja. 13. — Študija za stolp cerkve v Šiški. 21. — Vrata iz teakovega lesa s pozlačeno figuro. 23. — Motiv s stopnišča. 25. — Načrt cerkve v Šiški. 27. — Študija za fasado cerkve v Šiški. 33. — Vaza, kovana iz bakrene pločevine. 40.

DOM IN SVET IZIDE V L. 1926. OSEMKRAT, IN SICER I. I., 15. II., 1. IV., 15. V., 1. VII., 15. VIII., 1. X., 15. XI. ★ NAROČNINA ZNAŠA LETNO 100 DIN, DOVOLJENO JE POLLETNO PLAČEVANJE PO 50 DIN, V IZJEMNIH SLUČAJIH TUDI ČETRTLETNO PO 25 DIN. NAROČNINA ZA DIJAKE (ŽELIMO, DA NAROČAJO SKUPNO) 75 DIN. UPRAVNIŠTVO: LJUBLJANA, JUGOSLOVANSKA TISKARNA. ★ ZALOŽNIK IN LASTNIK: KATOLIŠKO TISKOVNO DRUŠTVO. ★ TISK IN KLIŠEJI JUGOSLOVANSKE TISKARNE V LJUBLJANI (KAREL ČEČ). ★ UREDNIKA: PROFESOR FRANCE KOBLAR (ZA LEPOSLOVJE IN ODGOVORNI UREDNIK), LJUBLJANA, JANEŽIČEVA CESTA 12 (PRULE), IN DR. FRANCE STELÈ (ZA PROSVETNI DEL IN OPREMO TER IZDAJATELJ), LJUBLJANA, MUZEJ.

DOM IN SVET

LETNIK 39. V LJUBLJANI 1. JANUARJA 1926. ŠTEVILKA 1.

J. PLEČNIK: PROSTOR S POZLAČENIMI STENAMI IN ZLATO HARFO.

OSMERO PESMI.

(Idila.)

IVAN PREGELJ.

— »Arma virumque cano... Pevam! Jaz, šolski svetnik Frančišek Orešec, pevam: jaz sivi vzgojnik in odsluženi učitelj latinskih šol; jaz, verni učenec nepozabnega gospoda Janeza Kersnika; jaz, zmerni član devetih resnobnih učiteljskih zborov, ki sem odgojil višjih mimo sebe: dva škofa, slavne pesnike, Gregorčiča, Aškerca in Krilana, cesarske namestnike, deželne glavarje, visoke dvorne svetnike, učenjake, pisatelje, poslance, sto rodoljubov in tristo pobožnih duhovnikov na deželi in v mestu; jaz, ki sem sicer puščoben

in vsakdanji in sem vse življenja dni učil in živel kaj malo pesniško po geslu: Ne quid nimis — le nikar preveč!, jaz, starček osem-desetih let, pojem, kakor da me je pohujšal sam slavní naš Valentin, pojem, kakor da nisem še včeraj bral v svetem pismu, da je življenje človekovo na zemlji — šestdeset let; kar več, sama težava in bridkost: jaz svetnik Frančišek Orešec, pojem o veliki sreči svojih sivih las, o velikem blagoslovu, ki se je nad moje teme osul kot velik, zrel in topel cvet. Pojem, ki nisem nikoli pel, le pevce druge oboževal. Učim, kot nisem učil, ki sem le-to skromno verjel, da bo tudi meni življenje na svetu — šestdeset let; kar več, sama težava in bridkost.«

— »Veliki, vseмогоčni Bog! Na kolenih Te prosim odpuščanja, če grešim, ko prvo-krat v življenju in le ene same Tvoje modrosti potrditi ne morem: da bo tudi meni — šestdeset let; kar več, sama težava in bridkost. Večni, dobri Bog! Ti veš kako, Ti sodi! Saj se je iz Tebe razlila sreča nad moje sivo teme, iz Tebe blagoslov osul nadme kot velik, zrel, topel cvet!«

— »Vi vsi pa, moji veliki gojenci, potrpite z menoj! Ne quid nimis! Ne bom klel, kar sem blagoslavljal. Media via aurea, veljaj! A če pojem, saj moram! Pojem svojo prvo in zadnjo srečo! Iz srca, ki prekipeva kakor vino jeseni. Iz veselja, ki se osiplje bogato kot jablana spomladi. Iz sreče, ki je v modrosti šolskih rekel ni, le v mladosti. Pojem srečo osemdesetega leta, da bi laže dočakal te prve in svoje zadnje sreče še zadnji cvet. Kako naj sicer povem? Da pod enim ženskim srcem prvo dete zori? Moje zadnje sreče zadnje hrepenenje: da bi le-temu detetu za krstnega botra bil... Ne quid nimis! To, gospod Bog, če smem prositi, poslej na zemlji nič več!«

1. Mulier semper fallax...

Upokojeni šolski svetnik in vlastelin na Okroglem, Francé Orešec se je prebudil točno ob minuti in uri, kakor je bil vajen že svojih šestdeset let vsak dan, ob vsakem letnem času in vremenu. Bilo je ob petih zjutraj, v mesecu aprilu, prvi teden po velikonočnih praznikih, ko vzhaja solnce izza Krvavca nad Okroglo šele ob polu šestih. Kljub točnosti sebe samega kot žive ure, ki je vanjo gospod Orešec verjel prav tako kot v svojega prijatelja, t. j. rokokočno mizno uro, ki jo je imenoval svoj »Časoslov«, je gospod svetnik vendar slednje jutro, ko je vstal, se opravil in uredil za »dnevni svoj posel,« to svojo rokokočno uro, tega svojega »prijatelja ali komilitona«, šel vprašat za svet, ali je ali pa ni: ali je namreč še tako točen kot pred svojimi desetimi, dvajsetimi... šestdesetimi leti in ali je zopet enkrat vstal točno ob petih... ali pa morda ni... Tisto jutro se mu je prvič zgodilo, da mu »komiliton Časoslov« ni pritrdil. Ura je bila očitvidno peta, celó dnevna luč izza Krvavca in Korkrice, kranjske Gavgarice in cesarske ceste je pričala takisto. »Komiliton« pa je trdil svoje in kazal dobro četrť manj. Upokojeni

šolski svetnik se ni malo ustrašil. To trenutje je postal kljub vsej svoji neskončno skrbno urejeni opravi in svoji skoraj lutkarsko ostri kretnji nekam mahedravo negotov. Nikakšen klasicistični astrolog Seni ob Valenštajnovem trupu ni bil. Sličil je bolj osuplemu hansvurstu iz nemške burke, lezel vase, zibal glupo z glavo in buljil topo v osodne kazalce na uri. Za trenutek se je prelomil ostro prav kot lutka, s kretnjo, ki jo je bil dobil morda v dneh, ko je krotil nemirne svoje učence, stanovsko poudarjeno je vzkliknil in poslušal, kakor da sledi tajno zaroto.

»Heee?«

Vdano se je spet zravnal. Stari njegov »komiliton Časoslov« je vršil svojo stanovsko dolžnost, pel in nihal svoj edini življenjski spev: sem pa tja, sem pa tja... pogrkoval nekam ob prvem nihaju, kakor da je prehlajen, planil ob drugem v neko višino, da si čakal, kdaj bo legel in se upokojil v lagodno udobnost še tretjega nihaja, pa četudi zadnjega, a vsaj kadenčno zadovoljivega.

»Veritatem loquitur,« je zamrmral gospod svetnik in si zdajci res nadel kretnjo in izraz astrologa Senija ob Valenštajnu, položil desno pestišče ob brado in leve roke kazalec na čelo. Težko, a pošteno je doumel in izrekel:

»Zmota je! Časoslov je pošten. Torej sem se netočno zbudil j a z!«

Mirno si je potrdil spoznanje in prikimal:

»Tako je! Humanum errare! Ne bi verjel, a moram. Razumem. Ta nepočakanost od včeraj in še štirih dni nazaj je povzročila zmedo. Psihologi bi mi potrdili. Nepočakanost, odkar sem ljubeznivo pismo prejel, ki me je tako presenetljivo sladko povabilo na pot, sirena sirenska...«

Obrnil se je k svojemu časoslovu in dejal pritajeno sramovaje se:

»To si čul. Vate ne, vase sem dvomil! In hoc uno — v tem enem non peccavi — nisem grešil ne z besedo ne z mislijo. Zdrav!«

Izlikan, salonski, v suknji kakor surka zaprti tik pod snegobel ovratnik z neznatno, črno pentljo, gladko obrit in s kratkimi, na ščet pristriženimi sivimi brki in umerjenimi zalisci je stopil upokojeni svetnik k oknu, odprl v jutro in razgrnil list, ki je prej o njem govoril in ga vprav glediško eksponiral. Mlado solnce, ki je tisti trenutek vzšlo, mu je suhotno in svojstveno rezano lobanjo

oblilo z mladim sojem, ustvarilo njegovemu »komilitonu« na mizi prečudno silhueto hladne misli v gorečem ozadju in za trenutje preglasilo tega svojstvenega komilitona čudni spev: zagrljeni zanos in čudno vihravi sunek v višino brez tretjega nihaja, pa četudi zadnjega, a vsaj kadenčno zadovoljivega...

Gospod svetnik ni videl ni solnca ni jutra. Utonil je v pismu, nagonsko se zavedajoč, da mu je deset minut mimo točnosti. Ljubče je šel od črte do črte v pismu in bral v desetič, da ga vabi trideset njegovih bivših učencev na malo slavlje tridesetletnega zrelostnega izpita v Ljubljani: en škof, devetnajst duhovnikov, med njimi štirje dekani in dva korarja, trije profesorji, dva sodnika, dva narodna poslanca, en polkovnik, en morski kapitan in en slaven slovenski spisovatelj. Staremu, odsluženemu šolniku je šlo v živce in dušo. Trenutno je imel trideset človeških lic pred duhom, trideset poklonov in trideset kretenj: vseh trideset likov je zanihalo vanj, seglo z rokami po njegovi desnici, se sklanjalo z ustnami, kakor da hoče poljubiti roko staremu učitelju. »Aber, meine Herren!« je vzkliknil v živi domišljiji stari gospod in sramežljivo in ničemurno obenem nesel desnico za hrbet. Ni se zavedel, da sanja... Vzdramil ga rezko glas izza vrat onostran:

»Tak, gospod! Ali bodo vstali, ali ne bodo?«

Nekaka krepka roka je odprla v starčevo sobo, moško obličje skrbne deželske kuharice in strežnice je pogledalo zvedavo in oprezojoče v prostor. Stari gospod se je živo okrenil, spoznal glas in obličje in dejal vedro:

»Kaj pa govorite, Meta! Da bi zaspal, pa danes? Blagovolite pogledati na uro. Celó preveč točen sem bil danes. Blagovolite!«

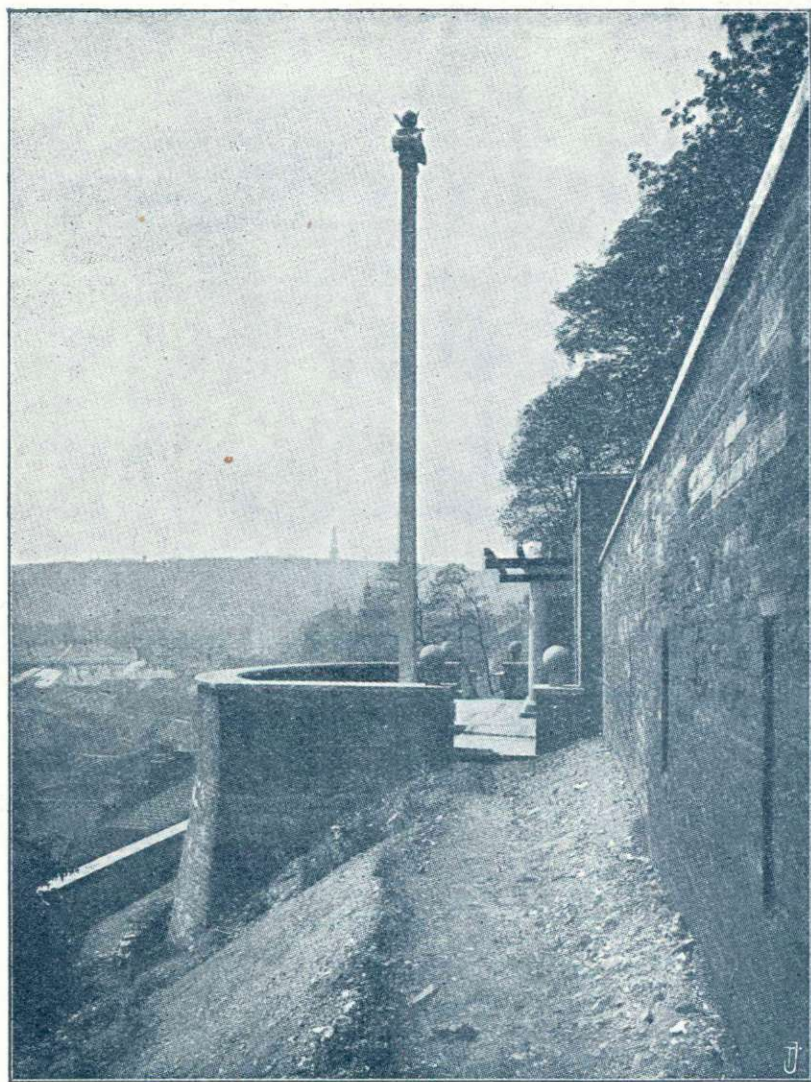
Vabil je neskončno vljudno, a žena ga očitno ni hotela umeti. Celó nekam trdo se ga je otresla in dejala bridko in kratko:

»Zajtrk bo mrzel.«

»Mrzla kava, mlado lice, modra glava.« je kimal dobrovoljno starček, da je očitno pokazal, kako malo je v skrbah glede kave in še časa. Tedaj je strežnica vzrojila:

»Naj pa vlak zamude! Da le ne porečejo, da sem jaz kriva. Naj ga zamude!«

»Vam, Meta, bogve, ne bi bilo neljubo,« je bil neskončno dobre volje upokojenec. Ni odgovorila, samo vrata je odprla in se vstopila ob stran, da je šel strogo umerjeno skozi. Takoj je pozajtrkoval in se nato

J. PLEČNIK: RAZGLEDNA TOČKA Z 10 METROV VISOKIM TENKIM GRANITNIM MONOLITOM.

odpravil na pot, kakor je bil že dva dni vse prej pripravil. Komiliton Časoslov je imel nekaj trenutij poslej priliko prisluškovati prizoru iz čudno ganljive družinske igre. Ona je rekla: »Gospod, ali torej zares morajo na pot?« On je odgovoril: »Kaj le mislite? Ali nisem pisal? Ali naj besedo snem gospodu škofu, devetnajstim duhovnom, kapitanu in polkovniku?« Ona je vprašala: »Pa zlate žepne ure vendar niso vzeli s seboj, da je kje ne pozabijo!« On: »Sitni ste, Meta. Vse imam, kar treba, torbico, dežnik, plašč.« Ona: »Pa žepno ruto?« On: »Imam! Še knjigo, da bom na vlaku čital.« Ona: »Ali je vsega tega treba? Tako lepo v miru so živeli že pet let. Okradejo jih ali še ubijejo...« On: »Do Ljubljane, naše ljubljene? Meta, verujte mi, včasih ste sitni...« Ona: »Pa saj boste zamudili in boste!« On: »Bi, če bi Vas še kaj dalj poslušal!« Ona: »Zlato uro so menda vendar pustili doma...« On: »Tempus est! Zbogom, Meta! Skrbite za dom!« — — —

Zložno in točno umerjeno se je spustil svojstveni gospod svetnik s svojega doma nizdol k mlinu, da bi ga tam predročili na

postajo. Našel je čoln že pripravljen. Mlinarjeva hčerka Jerica je stala v čolnu.

»Brata ni doma?« je vprašal potni, »ali me boš zmogla, Jerica?«

»Deset takih,« je odgovorilo dekle vedro, »le mudili bodo, gospod.«

»Ne bom,« je verjel stari in vstopil. V čolnu sredi Save je čustvoval in se šalil iz deklice:

»Nisi Jerica. Hero v Abidi si in Leandra prevažaš.«

Izstopil je, plačal skromno obilno in krenil navzgor proti postajališču. Po sto korakih ga je obšlo veselo, da se je moral ozreti. Videl je deklico s čolnom sredi vode. V čolnu pa je vozila mladega človeka. Mežnarjevega iz Naklega, ki je bil njen fant.

»Hero v Abidi,« je občutil bolno in dobro stari gospod, »pa po Leandra je res šla čez vodo. Pome ni nikdar nobena.« — — —

S tiho vdanostjo je dvignil oči okoli sebe v mlado gorenjsko stvarstvo, v zelenečo rast vrh Kucne in v rebrih pod zidovi na Svetem Joštu. Tedaj se mu je zazdelo, da jeka čuden šum iz onih rebri: šum, podoben ropotanju železniških voz. Potni je posluhnil nazaj ob progi, postal presenečeno in se nato našel. Segel je k sebi, izvlekel zlato uro, ki jo je bil taječe vzel s seboj, in se zdrznil. Bil je skrajni čas. Vlak je moral priti vsak trenutek...

Gospod svetnik je planil kakor splašena zver naprej. Zajel je vlak, ki ga je bil prehitel in je že odhajal s postaje. Vrgel se je proti prvemu vozu, sunil vanj prtljago in se lovil. Tedaj ga je ujelo in potegnilo v voz dvoje močnih moških rok. Omahnil je zasopel na sedež. Tedaj se je zasmejala vanj dvoje sinjih dekliških oči in nežen glasek je dejal:

»Gospod, glejte, žepno ruto ste izgubili!«

Hlipajoč kakor riba na pesku je medlel stari gospod brez moči na sedežu, kamor ga je bil dvignil neskončno postrežljivi sopotnik. Komaj je našel zavesti toliko, da je z glavo prikimal gospodični, ki ga je bila opozorila, da je izgubil svojo sinjo žepno ruto. Pobral jo je. Od nepričakovanega nabora in dirke na vlak so ga hotele zapustiti vse moči. Kakor skozi meglo je videl sočutje v licih onostran, kjer sta sedela mladi mož z ljubeznivo mladenko. Potem pa je prišlo nadenj, da ni videl nič. Le vedel je. Vedel je čudovito trenutno, kakor

videc iz razodetja. »Komiliton je pošten,« je vedel, »in jaz sem točen. Za to zmedo zadaj so bile druge moči. Moči! Ni zastonj odgovarjala, naj ne hodim na pot, tri dni. Še zadnje je poskusila, da ne bi šel. O Meta! Nad uro si šla!«

V dobrega in mirnega gospoda se je vzelo besno. Pozabivši, da ni sam, pozabivši, da mu sedita nasproti dva čudovito postrežna in vljudna človeka in lepa, je vzkliknil ježno, kratko:

»Fallax semper mulier!«

2. Šest eklog in en slavospev.

Ležniva je vselej ženska,« je čustvoval že manj srdito, a stanovsko trmasto, kot mu je bilo zrastlo v svojstvo, da je namreč imel in ljubil vsako močno krilatico kot drag redek okras. »Ležniva je; in Meta je ženska.« Prav neprisiljeno se mu je iz maledga, nenadnega spoznanja obujalo kot nekako novo doživetje. Trenutno je začel motriti nekaj znanega z nekake nove strani, pa se mu je hotelo zdeti tisto dotlej samoposebi umevno in znano, čudno tuje. »Kdo sem in kdo je Meta?« se je vprašal. »Ali sem sam svoj, ali je Meta moja strežnica? Imam dom na Okroglem, vedro vina v kleti, da ga pijem, ne quid nimis, po potrebi; imam tri gredice, da jih okopljem spomladi, imam celó pet panjev čebel, kravo v hlevu, mačko za miši, golobe pod streho in kokoši — gospodar na Okroglem pa je vendar le — Meta!«

Skoraj zardel je od sramote:

»Pa zaradi nje, da bi bil kmalu tridesetim v Ljubljani besedo dolžan ostal!«

Vlak ga je nosil iz Kranja mimo Drulovke na Sorško polje. Ob vlaku se je smejalo solnce, luč je lila v mlado rast in klicala po cvetju. On ni čul, ni videl, čutila sta sopotnika, ki sta stopila k oknu in uživala. Skoraj trenutno se je tedaj starček upravo-vesil: videl je sebe v vlaku med ljudmi, ki so dobri, zajel v vzdušje, ki je prsi širilo. Da nista bila mladi in mlada stopila k oknu, počel bi bil govoriti z njima. Povedal bi bil vse po pravici, da je upokojeni šolski svetnik, da ima doma na Okroglem skrbno, vendar »ležnivo« žensko, ki mu streže, da se po petih letih vozi prvič iz svojega Tuskula v svet — v Ljubljano, kamor ga je povabilo trideset odličnih njegovih gojencev. Ni

mogel povedati. Mlada dva sta stala ob oknu. Niti njiju senca ni legala čezenj... Nekam bridko je občutil stari gospod vso svojo odljudnost: »Glej,« si je mislil, »tako je s teboj. Ta Meta tvoja te je zagrebla pred svetom, da bi te kar gotovo nihče več kot živega človeka ne spoznal. O, strašna je ženska! Fallax, terribilis!« —

Nehote je moral pogledati na mlada dva, ki sta slonela ob oknu, in je zarja, spletena iz solnca in rosne meglice, sijala ob njiju glavama kot venec prečudne svetosti. Tisto trenutje je deklica okrenila glavo. Starček je videl v njene oči in obnemogel v čudni slabosti, povsili oči, prišel v zadrego in iskal ob sebi. Kar je našel, je bila knjiga z glupo idilo o Alojziju in Nežici, kako sta na sprehod plula na otok in se srečno vrnila kot ženin in nevesta. »Alojzij,« je sahnil starček po knjigi v sanji in domnevi, »cedro na gori pozna in ožep na skali, grško zna, kaldejsko in hebrejsko; Nežica,« je vedel še bolj nežno kakor o sestrici, o hčerki: »emblem je elizijskega miru in edenske nedolžnosti...«

Bral je zase, ni vedel, kaj vstaja iz šestih eklog Kosegartnove idile vanj. Vedel je le, da mu je v rokah knjiga, ki jo je bral davno, kakor v sanjah. Bral je, ni vedel, ali sanja ali bedi: Alojzij iz ekloge je bil in ni bil. Nežica iz pesmi je govorila in ni. Tako sta golčala, Alojzij in Nežica, kakor onadva, ki sta ob oknu slonela in jima je zarja iz solnca in meglè pletla dehtečo rožo ob glavi. Dejal je Alojzij:

»Torej Meta, gospa Meta v Begunjah je Vaša teta?«

Nežica iz ekloge je odgovorila:

»Prava teta ni, gospod doktor! Sestra je po poli moji materi.«

»Pa ste bili na obisku? Ali jo večkrat obiščete, gospodična?«

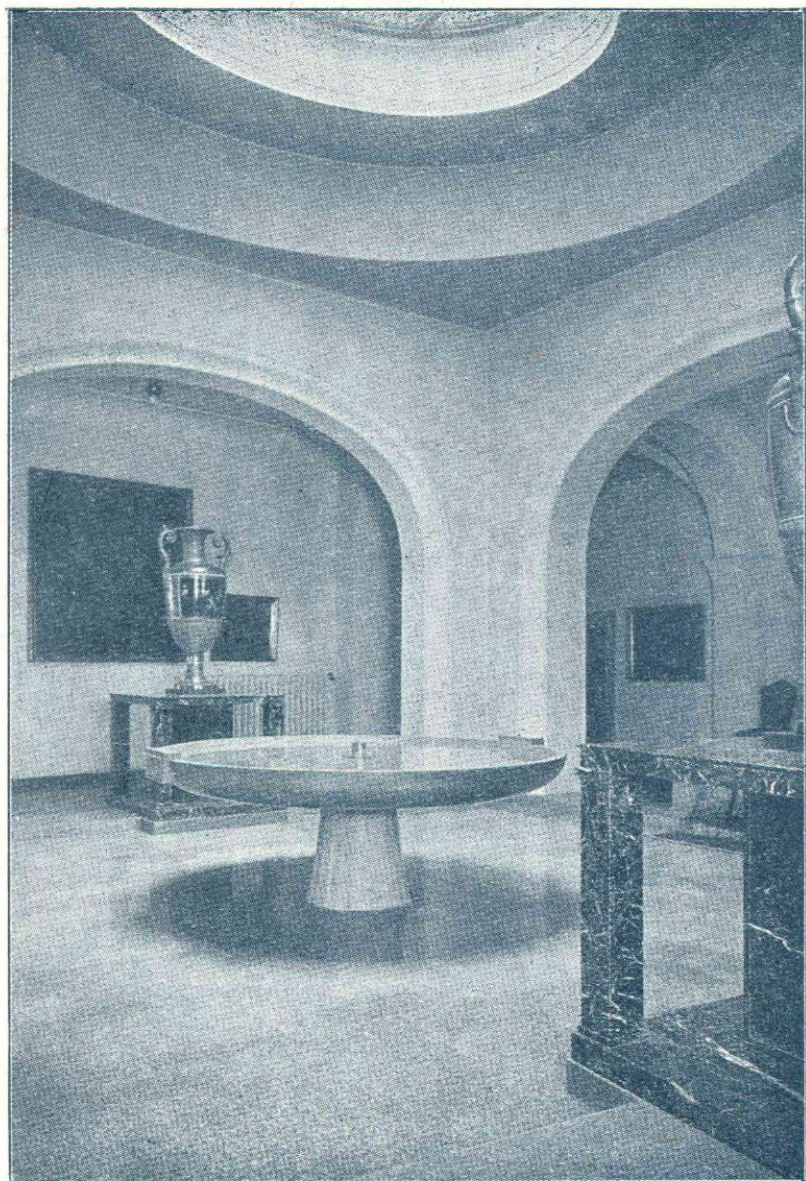
»Vsakih štirinajst dni.«

Za trenutje je Nežica iz ekloge prestala, potem je govorila:

»Vestè, naša teta je posebne vrste ženska. Uh! Take dobre, stare gospe so včasih sitne. Hoče, da jo redno obiščem vsakih štirinajst dni.«

»To nobena žrtev ni, gospodična,« je menil Alojzij, vsevešči o cedrah, ožepu in kaldejščini.

»Pa je,« je ugovarjala slika edenskega miru.

J. PLEČNIK: PROSTOR Z VAZAMI IZ RUSKE CARSKE MANUFAKTURE.

»Zakaj? Ali je Vaša gospa teta bogata? Vam pa zato seveda ni prilično —«

»Ni, a mama me silijo.«

»Da bi lepo doto dedovali, gospodična? Ne branite se je! Ljubezen počenja pri želodcu.«

»Zelo grdo mislite!«

»Govorim grdo. Sem pač pravnik. Ali ste zamerili?«

Stari gospod se je zganil: išče, kje je že čul ta vedri, posmehujoči se glas mladega človeka, kje že je čul mehki in topli zvok dekličje moči, ki govori, ne da bi hotela povedati, da je dekliški in samo osemnajst let mlad. Gospod svetnik čuti, da se dogajajo čudne reči na svetu. Povedal bi rad iz vsega srca po svoje. »Ne quid nimis,« bi dejal, »mlada moja! Ampak — tu sem še jaz v vozu, se nisem še zahvalil, da sta me v voz potegnili in da sem svojo ruto nazaj dobil. Ali bi blagovolila, da sedemo lepo in se lepo porazgovorimo, kakor gre? Saj nista kakor naša Meta doma. S teletom v hlevu čebrlja, z gospodom ne zna.« Onadva pa po svoje:

»Gospodična, to je jasno; dedovali boste.«

»Pa še kako.«
 »Tokrat boste za vino plačali.«
 »Bom pa.«
 »Vaš fant Vas bo vesel. Ali ga že imate?«
 »To se ve, da! Iz lecta.«
 »Tistega bom jaz pri oknu v koprive pogнал.«
 »Prosim! Drag spomin. Sicer, kaj bo Vaša nevesta rekla —«
 »Moja nevesta? Nič!«
 »Le ne tajite.«
 »Nič, sem dejal, saj nimam nobene. Hahaha.«

Stari gospod bere, ugiblje, se čudi: »To naj je mladenič, ki cedro na gori pozna in ožep na skali? To naj je dekle, emblem elizij-skega miru in edenske nedolžnosti?« Stari gospod ugiblje, išče: »Pa ta moški glas poznam, pa ta ženski glas tudi poznam. Pa to mogoče ni. To vse je bilo pred petdesetimi leti in jaz sem ob razum prišel, ko sem danes za vlakom dirkal in so se mi možgani vneli in je moja Meta doma prav vedela, naj ne hodim na pot.«

A mlada ob oknu po svoje:

»Za kratek čas pravnik ne govori!«

O vem, za denar pač. Koliko ste zaslužili, gospod doktor?«

»Naredimo na menico!«

Ne! Plačujem v gotovini, kakor na tržni dan v Ljubljani.«

»Ali menite, da jaz dolžan ostajam?«

»Dohtar, Vi jezični dohtar!«

»Velja! Ko podedujete za teto, podpiševa poročno pismo!«

»Sram Vas bodi, smrt ji želite!«

»Ne, gospodična! Za narod umrjem, a za Vašo teto tudi.«

»Potem bo moja teta po Vas dedovala.«

»Naj! Bog jo živi, teto v Begunjah!«

Stari gospod se prebuja v življenje. Ve, da je skrajni čas in da je Ljubljana blizu. Treba bo vljudne besede. Njemu, ki mu je v vlak pomagal, njej, ki je ruto odkrila na tleh. A ona dva le v zarjo z obrazom.

»Pa saj sva Ljubljančana.«

»Kaj ste to šele sedaj ugenili?«

»Nisem. A mance iskati je lepo.«

»Kaj jih znate?«

»Ali poskusiva? Zamežite!«

»Mežim.«

»Jaz tudi. Ali me vidite?«

»Vidim.«

»Pa pravite, da mežite.«

»Jurist ste.«

»Vi niste, gospodična!«

»Kako? O, prosim! Nasilni ste!«

Stari gospod živi in vidi. Vidi, da je spet ruta. Ni sicer njegova. Svilena ali kakršna koli, ženska rutica je, taka, da si duhovnik z mečjo ne briše prstov pred mašo. Fant jo je izmaknil dekletu in jo tišči v dlaneh in ima na ustih. Dekle zardeva, prosi. »Prosim, gospod doktor. To ni lepo!« »In kaj je lepo? Če bi lepo prosil, za ta majhen spomin. Po štirinajstih dneh vrnem v tem vozu z obrestmi! Saj sva Ljubljančana. Jaz Šempeterčan, a Vi?« »Krakovčanka.« »Ni mogoče!« »Kako ne?« »Velja, torej! Čez štirinajst dni.«

»Ali je, ali ni?« ugiblje starček. »Svojčas mi je napisal hvalnico o mestu Ljubljani — ljubljani. V peti šoli je bilo, pregrešno fantovsko je povedal, tako da je vid jemalo; odkod le fant, kaj tega ima — Pa to je bilo davno. Kje je to! Ljubljana — ljubljena... peta šola in oni fant...«

Starec išče. Mladi se je okrenil, se nasmešnil. Stari hoče govoriti.

»Cedro na gori poznaš, ožep na skali; grško govoriš...«

»Grškega pa ne, gospod svetnik,« bi odklonil mladi.

»A gospodična?« je starček v strašni zmedi, »edenska slika...«

»Da, gospod, a glejte, ruta Vam je spet izpadla,« bi gostolelo dekle. Vlak sune, stoji. Stari se najde, išče prtljago in je ne ve. Misli na Meto, najde vse in meni toplo, hrepeneče:

»Ljubljana — ljubljena!«

A mladi in mlada sta že izstopila... In le idila v šestih eklogah je ostala pozabljena v vozu. (Dalje.)

EVANGELIST.

SILVIN SARDENKO.

Rad sem v tistih dneh prisedel k Tebi.
 Kakor v zimi sin k očetu za toplo peč.
 Evangelist! Tvoj Kristus je bil meni všeč.

Ni bil Kristus v knjigah krivih,
 bil je Kristus v dušah živih.
 Ni bil Kristus v lepi sanji,
 bil je Kristus med dejanji.
 Ni bil Kristus v mehki zarji,
 bil je Kristus na Kalvarji.
 Ni bil Kristus v očitaniu,
 bil je Kristus v odpuščanju.

Ni bil Kristus bogatinov,
 bil je Kristus vseh trpinov.
 Ni bil Kristus, ki lica meri,
 bil je Kristus v močni veri.
 Ni bil Kristus z gladko gesto,
 bil je Kristus z dušo zvesto.

Rad sem v hladnih dneh prisedel k Tebi.
 Evangelist! Tvoj Kristus je bil meni všeč.

SPOMIN.

SILVIN SARDENKO.

Od veselja na veselje greš,
 niti ne vidiš, niti ne veš,
 kaj se pravi: mater imeti.

Tvoja mati je sama domâ,
 ti pa hodiš križem sveta,
 križem hrupnega sveta.

Jaz pa iz tuge v tugo grem,
 dobro čutim, dobro vem,
 kaj se pravi: mater imeti.

sredi Draveljskega poljâ.
 Tiho spava sredi poljâ,
 Jaz je nimam, nimam domâ.

JULIJAN SEVER.

FRANCE BEVK.

1.

Tistikrat, ko se je Julijanu Severju prelomilo življenje na dva kraja in viselo kot odstreljena noga v strašni rani, je stanoval v šestem dunajskem okraju; njegova soba je imela okno na dvorišče. Razen pesmi o »prevarani ljubezni«, ki jo je pela kozava dekla, ni slišal ves dan človeškega glasu.

Zadnji dan, ko je odhajal, ga tudi ta pesem ni vznemirjala več. Kos za kosom obleke je polagal v kovčeg. Dvignil se je tuptam in pogledal v mračni megleni dan, ki se je pasel nad strehami.

Vzpel je roke, kakor bi hotel objeti in obdržati nekaj neznanega, kar hoče ubežati od njega. Sreča ali življenje? Ali kakor da je naveličan živeti pod mračnim obokom meglenega neba in ga žene drugam. V solnce? Ali v smrt?

Neprijeten občutek mu je spreletel telo. Da bi raztresel svoje misli, je pogledal še enkrat po sobi, da ne bi česa pozabil.

J. PLEČNIK: VODNJAK IZ LEŠČENEGA GRANITA.

V miznici so ležala pisma. Bila so mu draga, vendar jih ni zaklepal ne povezoval v snopiče. Bila so mu knjiga življenja, ki jo je listal kjerkoli in kadarkoli.

»Dragi Julijan!« so drhtele lepo okrašene črke. »Dolgčas mi je po Tebi, da ne morem živeti, vendar si tako trajno prisoten, da me še iz spanja budiš. V šoli se iz obrazov otrok pojavi Tvoj obraz, da postanem raztresena in se mi nagajivci smejejo... Moje misli nate pa le ne vedo...«

»To je Anica!« je strmel Julijanovo oko v odlomek pisma. Iz črk so se začrtale goste temnorjave obrvi, skrbno počesani, nad ušesi v polže zaviti lasje, žive oči, in v neprestanem smehu sijoči obraz.

Kolikorkrat se je vprašal, odkod izvira ta smeh, si ni znal odgovoriti. Njegov resni, zadnje čase notranje razboleni značaj je to bolelo. Iz vesele nature in iz zdravja, ki je velo iz nje, ga je opravičil in ji je bolj zameril žalost, ki je neutemeljena legla v besedo:

»Dragi Julijan, tako sem žalostna, da bi se razjokala sama nad seboj...«

To pismo je Julijan z nevoljo odložil. Čutil je, da je bridkosti dovolj njemu in da je ta

bridkost lažna in zato ogabna, če ne izvira iz razdvojenosti ženske duše, ki se ne more odločiti...

Spomnil se je tednov, ko po bridkih besedah ni prejel pisma od nje in mu je pisala le odmeve njegovih pisem. Včasih se je oglasila zopet, besede so zvenele kot zavetje velikega razočaranja...

Julijan je trpel. Vrgel je pisma v kovčeg, med njimi je oko nehote zagledalo podpis, ki je visel poleg Aničinega imena.

Vencelj! Bil je okrajni zdravnik. »Ti ne veš, kako zabaven človek je,« je dejala Anica, ko se je nekoč pomračilo njegovo čelo. »Dobro mi hoče, a to še nič hudega biti ne more.«

»Mati!« je vzdihnilo Julijanu, da se je misel odkrižala te muke. Med kupom pisem je ležalo tudi materino pismo. Velike črke so črtale papir vseppek in oklepale njegovo srce.

Velika, nema, črna, je stopila gospa Olga, njegova mati, iz teh črk. Molčeča in le napol razumljiva.

Julijan je zaprl kovčeg. In kakor da se težko poslavlja od štirih vlažnih sten, je sedel k oknu. Zanj so bili samo štirje ljudje na svetu. On, mati, Anica in ni vedel čemu — tudi Vencelj. Vsi drugi so bili statisti. Ves ostali svet samo dekoracija.

Suh kašelj se mu je pognal iz grla. Del je robec na usta, instinktivno je vselej premotril izmeček. Ni bilo krvi v njem. Kakor da je v krvi drugo razdobje njegovega življenja, se je razveselil, da do tega še ni prišlo.

Vendar je vedel, da je pesem v njegovem grlu strašna, strašnejša nego turobna pesem o »prevarani ljubezni«. Ta pesem je šla ž njim. Po šumečih dunajskih ulicah, v ropot južnega kolodvora in z vlakom čez Semmering.

Ko je vlak zapustil semerinški predor in pričel padati v ozke gozdnate doline gorenje štajerske dežele, je Julijan pozabil na pesem v prsih, nekaj drugega se je začelo odpirati v njem.

Iz jesenskih meglâ je pršil dež, proti jugu se je odpiralo nebo. Ko je bil kaplja tujine, je poznal samo štiri ljudi svoje drame, zdaj je naenkrat slišal domačo govorico in posluhnul.

Iz govorice je počasi prehajalo vanj, da mu godbe v prsih ni bilo žal samo radi matere in dekleta; občutil je veliko skupnost,

ki je po svoji ogromnosti presegala vse drugo.

To čuvstvo mu je bilo do tedaj zaspalo in je docela novo udarilo vanj. Ko so se razkadile megle in je nehal pršiti dež, je oko objelo dolenje štajerske griče. Pesem klopotcev, gozdovi in orumeneli griči... Začutil je svoje detinstvo in pozabil na vse. Napeto je strmel skozi okno in zasenčil oko. V daljavi je videl hišo, vinograde in golo drevje, ki se je kot prozorno vleklo po vrhu hriba.

Dom njegove mladosti. Mati je morala dati posestvo v najem ter se preseliti v svojo hišo v Ljubljano, da je hodil v šolo in da ga je mogla preživljati. V družini je sijal le na zunaj blesk bogastva, pod skorjo je bila vztrajna borba za življenje.

Na Ljubljano nikoli ni mislil z lepoto v srcu, na štajersko ob vsakem opominu. Kakor da ji dolguje življenje, ko se je iz detinstva slaboten in bled potikal po naravi in ušel smrti.

V sladko misel je udaril kašelj, grenko je občutil v ustih. Prebudil se je v resnico, ki ga je zapekla. Zanj ni ničesar več na svetu, kakor veliko vprašanje življenja ali smrti. In v tem vprašanju more odločevati le v toliko, v kolikor odločuje igralec v poteku drame, Nič več!

2.

Na samotni, večji postaji, s katere se je cepila stranska proga, je Julijan izstopil. V mrzlem podvečeru je stal zavit v suknjo poleg kovčega na peronu, kot bi nekoga pričakoval, ki ga ni bilo.

Anici je pisal, naj mu pride nasproti. Razodel bi ji bil rad vse, dasi je vedel, da ji ne bo mogel razodeti, kadar pride.

Ni je bilo. Ali ni prejela pisma, ali je pozabila nanj. Na samotni postaji mu je bilo težko, a vendar ni mogel verjeti, da je ne bo, ko je preračunal vse možnosti in je čakal, da je odhitel zadnji vlak proti jugu...

Tedaj se je v temni noči in v medlem svitu blestečih svetilk zavedal, da je ne bo, in da ne more dalje. Čutil je njeno bližino in se ne bi mogel ločiti...

V hotelu z mežavimi okni je vprašal po vozu, ki bi ga pripeljal v Šmarje.

»Vsi vozovi so z doma. V Šmarju je vesela,« so mu povedali.

»Počakal bom do jutri,« se je vdal, ni večerjal in stopil v sobo.

Strašna samota ga je vznemirjala, tovorni vozovi na postaji so bili drug ob drugega in udarjali ob možgane, mučna misel se je prebudila.

Njegova preteklost je bila enostavna, dan k dnevu določno urejeno življenje, študij in misli. Načrtov, ki so se v mladostnih dneh zdravega veselja križali v njegovi glavi, je bilo toliko, da so šumeli v mirnih urah kot slap. Prebudil je vse spomine. V polspanju je že zamrl, a so ga predramili docela. V mislih zidani gradovi so imeli resnično podlago o njegovi pridnosti in preudarnosti, a so se zrušili ob eni sami besedi.

Bolezen!

Tenka bolečina mu je prodrla srce. Bilo je tako razločno fizično trpljenje, da ni mogel več strpeti v postelji. Dvignil se je in stopil do okna. Mesec je sijal. Neizmerna tihota je dihala nad pokrajino, mehke silhete dreves so se jedva vidno premikale.

Temen, gol gozd je dvigal ostre vrhove v nebo, za gozdom se je dvigala gora. Zdelo se mu je, da razloči pod goro bele hiše; trg, ki ga podnevi ni mogel videti. Ali so bile duševne oči tako bistre? Ali je bila iluzija, ki je rastla iz hrepenenja po dekletu?

Julijan je napol zaprl trepalnice, da bi zgostil vid. Katera izmed belih hiš je tista? Sredi pesmi in žarke luči, sredi vonja po cigaretah in po vinu se smeje. Na njeno ramo se nagiblje obraz, znan spominu. Kdo jo bo spremljal ob pozni nočni uri domov?

Teško je leglo nanj in ni šlo strani. Zamizal je in poklical raznolike misli v kopico. Prekopicavale so se in smejale. Njegovo telo se je streslo.

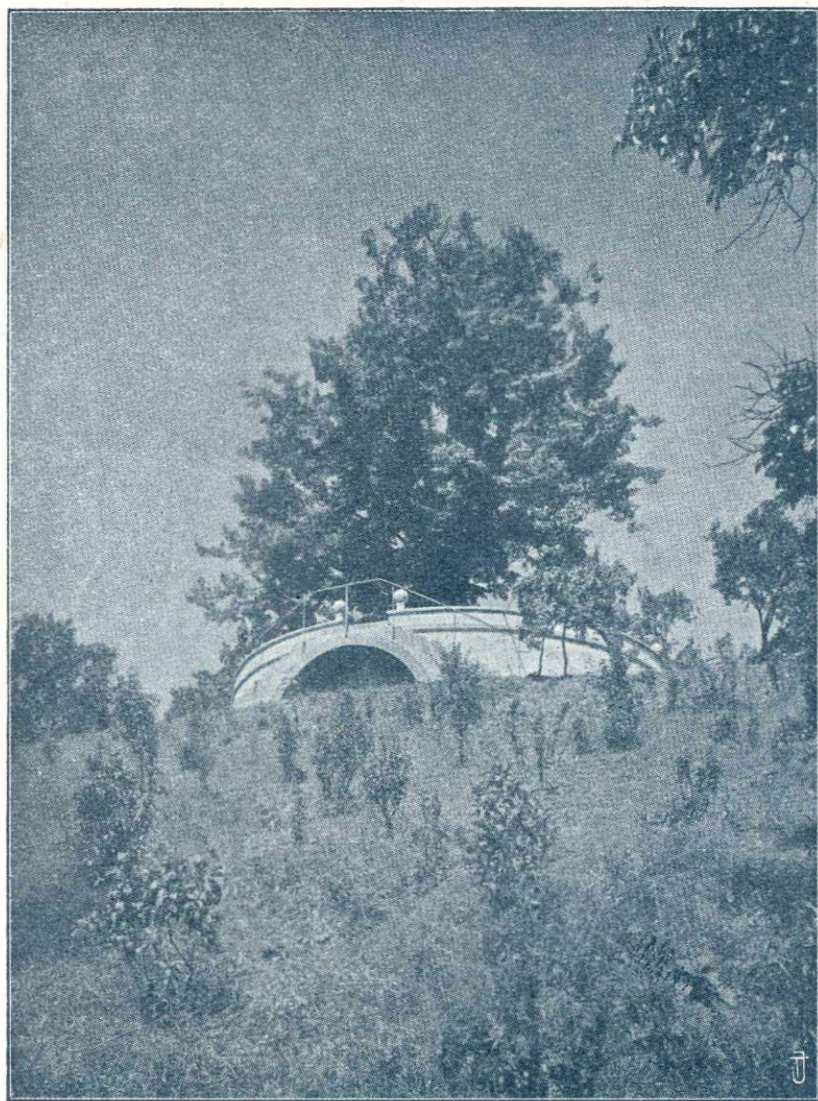
Anica! Želel je biti v njeni družbi bolj nego kdaj prej. Sila, ki je do tedaj ni poznal v tolikšni meri, mu je burkala dušo in vznemirjala telo.

Oblekel se je in pokrili klobuk. Preden se je docela zavedel, je stal pred hišo. Zavil je v mir pokrajine, na cesto, ki se je zlila v gozd in temnela med sencami golih dreves.

Od nikjer ni bilo čuti glasu. Na oddaljenem holmu se je glasilo trkanje klopota v vetru, ki je oznanjal bližino človeškega bivališča, glas psa mu je odgovarjal v podmolkli daljavi.

Julijan ni mislil na bolezen ne na smrt. Življenje!

Korak za korakom je meril v neznano daljavo, kot da ne misli več na vrnitev, ne

J. PLEČNIK: TERASA OB LIPI.

na zdravje, ne na počitek. Kakor da je dom pred njim in ne za njim...

Drevesa so se zredčila, dolge sporednice njiv so se odprle ob straneh. Iz luninega sijaja, ki je ležal na skupinah dreves in na velikih belih stenah, je razločil hiše. Valovi godbe so pritrepotali do njega.

Zdajci se je zavedel. Pridržal je korak, občutil je znoj po hrbtu, rosne kaplje so se držale njegovega čela. Tri ure poti se je poznalo na njegovih čevljih.

Zgrozil se je sam nad seboj. Čemu je prišel? Kam naj krene pred neznanim, ki ga je gnalo, da sam ni vedel kako?

Mrvica zavesti je še ta hip ugasnila. Pol v sanjah je stopil v razsvetljeno hišo in iskal v gneči ljudi, med svetlimi obrazi, pri vinu in pri plesalcih.

V dvorani je za belo pogrnjeno mizo sedela Anica. Med kruhom, vinom in cveticami. Ko jo je zagledal, je držala kozarec v rokah in se nagibala preko zdravnika Venclja k drugemu moškemu, ki je s široko kretnjo nekaj pripovedoval.

Julijan je obstal na vratih in meril zdrave poteze dekleta, ki se je zabavala ob polnočni uri in ni videla, da stoji v bližini on, ki ga

je gnalo hrepenenje tri ure daleč. Zasmejala se je in se ozrla po sobani. Julijanu se je zdelo, da so se njene oči ozrle vanj, v tistem hipu je izginil tudi smeh.

Godba je zaigrala, pomešala ljudi in zaglušila besede. Anica se je dvignila od mize, Julijan je stopil od vrat na hodnik.

V naslednji minuti ga je zgrabila Anica za roko. Bila je rdeča, topla, njene oči so sijale od veselja in od vina. Brez hlinjenja je govorila: »Prav, da si prišel!« In brez hinavščine: »Prej smo govorili o tebi.«

Julijana je zapeklo. Ko jo je prijel za roko, so ga nežni prsti že upijanili. V dnu njenih oči je bral vrednost njenih besed.

»Zakaj ne govoriš?«

»Truden sem. Samo videti sem te hotel,« je vstal iz podzavesti namen njegovega prihoda jasno predenj. »Vrnem se takoj!«

Anica je pobledela. Ta hip šele si je predstavljala hojo treh ur ponoči, da vidi njo. Zamerila bi se vsemu svetu radi njega, tako ji je postal ljub.

»Tudi jaz ne ostanem več tu. Grem po plašč.«

Ko se je vrnila, je pristavila: »Če hočeš, jutri grem s teboj.«

»Ni treba,« je dejal Julijan.

Ko sta stopila na cesto, je Julijana pretreslo do mozga. Pogledal je na dekle in se je prestrašil. Težko je leglo nanj. Da bi zakril mrzel občutek, ki je rasel iz njega, je vprašal: »Ali si prejela pismo?«

In da je bilo v odgovoru že opravičilo, je dejala Anica: »Ali veš, da nisem mogla dobiti voza?«

Naivna laž je bila očitna in zavedala se je je tudi Anica. Privila se je zato k njemu in svoj obraz malone pritisknila k njegovemu.

»Ne tako,« je dejal Julijan. »Učiteljica si in lahko te kdo vidi.«

»Kaj mi mari!« je dejala. Iz te besede je gledal njen značaj. Temne oči so prosevale vprašanje. »Kako, da si prišel?«

Odgovor se je zamotal v njegovem grlu, da ga ni mogel spraviti na dan. Beseda je bila pretežka, da bi mogla pasti iz oči v oči. Še zapisana bi bolela.

Razodel je samo pol resnice, najtežje, radi katere je prišel, ne.

»Bolan sem.«

In še te besede mu je bilo žal, ko je čutil razločen trepet Aničine roke in žalost, ki je zasenčila obraz.

»Saj ni hudega,« je lagal tolažbo in se je poslavljal v začudenje Anice, ki je jecljala:

»Nocoj bi tako rada govorila s teboj.«

»Nocoj ne,« se je trgal Julijan od nje; ni mogel prestat v njeni bližini, ki mu je večala bolečino. »Mraz me trese, še uničil se bom. Drugič...«

Ko se je Anica naslonila na njegovo ramo, je občutil pod poljubom grenkost njenih solzâ. Ta grenek okus mu je dal novih moči. Duša je dihala prosto in se je bojevala s telesom, ki je trepetalo v mrazu, v tesni omotici zledenele krvi.

3.

Po prečuti noči je legel Julijan samo za trenutek, nato je stopil na vlak. Občutek grenke prevare in tihega razočaranja je šel ž njim.

V taktu vlaka je hotel zadušiti vse. Kašelj je preslišal. Misel na Anico, s katero se je mešalo toliko razdvojenosti, je zatrl. Mislil je na mater, na megleno Ljubljano, objemal je s pogledom vasi in soteske, ki so se odpirale od Zidanega mostu dalje.

Rad bi bil zopet poklical vase čuvstvo, ki ga je objelo polno in zrelo, ko je prestopil prejšnji dan mejo slovenske zemlje. Bil je pretruden, razklan, vse nekaj drugega je sililo v ospredje in ga dušilo.

Pričel je zopet padati dež, bil mu je na možgane, na peronu mu je udaril na obraz. Vso mračno misel, ki ga je spremljala skozi zablatene ulice, mu je objel.

Ko je pozvonil na vratih prvega nadstropja visoke hiše ob Ljubljani, je zdrhtelo v notranjosti stanovanja. Zvonec je zapel skozi njegove živce. Ali se ga bo mati prestrašila?

Sredi vzornega reda je jedva utegnila misliti na vse. Vse predmete do najmanjše podrobnosti je enako napolnjevala njena skrb. Vedno enakomerno kakor beg vode pod okni. Včasih se je sredi dela vzravnila in preplašila. Na vse je utegnila misliti, le na svojega sina ne. In vendar je polnil njeno življenje.

Ko jo je proti poldnevu predramil iz dela zvonec in je pogledala skozi linico v vratih, je skoraj onemela. Roke so padle ob telesu, oči so gledale v praznino vrat, za katerimi je stal sin. Kaj je? — Ko so se vrata odprla, je imel Julijan za prvo besedo že odprta usta. Ko je zagledal mater, se je

premisli v srcu, najpripravnejša beseda se je umaknila v notranjost nazaj.

Kot kip je obstal pred žensko, ki ga je rodila, in v tem trenutku ni vedel, ali naj ji laže ali naj ji govori resnico.

V odpočivanju duše od razočaranja, ki sta ga pripravila drug drugemu, je preteklo nekaj trenutkov.

»Julijan!«

V tej besedi je bilo vse. Da uduši podmolklo grozo, ki je vela iz nje, je napravil Julijan ravnodušen obraz in je dejal samo: »Prišel sem.«

Mati je bila vajena, da ji sin nikoli ni lagal, ne izbegaval. Zdaj je šla zla slutnja skozi njene možgane. Kašelj, ki ga Julijan ni mogel zadržati, jo je potrdil.

»Bolan si!«

»Prehlajen sem.«

Bil je bled in prepadel. Stopil je do okna in pogledal na Ljubljano. Umazana je polzela skozi mesto.

Materinih oči, ki so ga merile v dno zenic, ni mogel prenesti. Besede, ki jo je razmišljeval na pragu, ni bilo mogoče izgovoriti.

»Prišel sem,« je dejal počasi besedo za besedo. »Ob Vaši negi se iznebim prehlada, nato se vrnem. Poleg vsega me je mučilo domotožje.«

Mati je mislila, da je vsaj zvok besed soroden resnici in se je naslajala ob njem. Nova misel jo je zbodla v srce. Kakšno je domotožje, ki ga je prignalo? Tiho se je zavezalo v srcu, senca se je zgrnila čez obraz.

V polmraku sobe Julijan te sence ni opazil. Stopil je do matere, vzel njeno roko s tenkimi, bledimi prsti in jo je nesel k ustom. Vžgalo se je v očeh obeh, bila sta si zopet bližja kot kdaj poprej.

Iz matere je prodirala tiha misel. Da bi bila radost čistejša, je vprašala:

»Ali si se vozil naravnost?«

»Na—ravnost.«

Beseda ni bila gladka, mati je bila neizprosna. Hotela je do dna.

»Nikjer se nisi ustavil?«

Tanke Julijanove ustnice so se stisnile in potrdile vprašanje. V namršjenih obrvih se je potajilo nekaj boleznega.

Gospa Olga je zrla skozi polodprte trepalnice na sina. Bil je zastrt. Ta lepi človek, pol podoba svojega očeta, je zrastel nad njeno telesno in duševno višino. Še v ljubezni ni več sama...

J. PLEČNIK: VHOD SKOZI OZIDJE.

To jo je bolelo. Slutnja je zapirala njeno besedo. Da se ne razdere še tisti zadnji kos, ki ju veže med seboj. V tem hipu se ni mogla več premagovati.

»Nekatera pisma si bil pozabil doma.«

Zrla je sinu v oči. Ta je na videz hladno zganil z ustnicami: »Vi ste jih brali?«

Beseda je bila obenem opravičilo. »Na zunaj ni bilo razvidno, da so tvoja.«

Materin glas je trepetal od razburjenja. Julijan je hlinil hladnost:

»Anica je samo ena.«

»Povedal mi nisi; samo slutiti si mi dal.«

Žolč in očitek sta bila pomešana v govor. Njune besede so bile iz dneva v dan v lepoto povite. V tesnem trenutku si nista znala govoriti trdih besed. Čudno se je odpiralo v srcu in kopičilo v duši.

Julijan se je s kretnjo, ki mu jo je zapustil oče, obrnil do matere; hotel je izreči besedo, a je ni izrekel.

Ko je gospa zagledala sina v kretnji rajnega moža pred seboj, ja zatrepetala.

Tedaj je čudno težko leglo na oba. Julijanu se je oslonilo še eno breme na pleča. V svoji ljubezni je spoznal njeno ljubezen.

v svojem ljubosumju je razumel njeno ljubosumje.

Spominjal se je, da je pred leti srečaval zdravnika, čigar oči so se z njegovo materjo ujele. Kako je tiho mrzil tega človeka. Čemu je ta spomin prav zdaj udaril vanj?

Očetova kretnja na njem je izginila, milina je spreletela obraz in besede:

»Ali nočete, da si poiščem žensko?«

Mati je omahovala, slednjič je dejala: »Vem, da ne moreš biti vedno pri meni.«

V dvoumni besedi je ležal prikrit očitek, ki je narekoval molčanje.

Julijan je truden sedel k mizi; besede, radi katere je prišel, ni mogel spregovoriti.

Občutil je globoko utrujenost.

»V posteljo bi rad šel,« je dejal.

Mati se je preplašila, kakor da je nekaj zamudila. Odbežala je skozi vrata, da mu pripravi sobo. Sin je gledal za njo. Zdelo se mu je, da je med njima zazijala vidna razpoka...

4.

Julijan je izmučen zaspal in ko se je prebudil, je bila že noč. Počasi je razbrskal misel in se je dvignil s postelje.

Materina skrb je vela od sten. Peč je bila zakurjena, bledi prameni so trepetali po podu. Odprl je okno na stežaj... Zamolkel glas je planil iz mraka in umrl za hišami.

Odpel je srajco in globoko dihal. Prijeten hlad je vel čez prsi in oživiljal kri. V dolgih dihih je srkal življenje vase.

V prespalem popoldnevu in v dobršnem delu večera je nabral novih moči. Z mislijo je spremljal ves prejšnji dan in oblikoval sklepe, ki jih ni mogel zaključiti.

Ljubezen!

To mesto je Julijana bolelo. Z lahkoživo hladnostjo je Anica sprejemala vse.

»Anica, ali me ljubiš?«

In, že je na osladno besedo odgovorila v isti minuti, brez pomisleka »Ljubim!«

»Treba je pomisliti...,« je položil roko na njeno ramo, da se je v svoji resnosti zdel samemu sebi smešen. Še preden je izgovoril do konca, je ponovila Anica z isto resnostjo kot on: »Treba je pomisliti.«

Takrat se je smeh pomešal s čudno bridkostjo v njem: »Kaj bo z nama?«

Ona pa mu je pripovedovala zgodbe iz družbe, v kateri je živela, ki niso bile nič važne za življenje.

In da bi ne rekla, da je ljubosumen, je dejal: »Kaj porečejo ljudje?« Ona pa se je dvignila na prste in kot da bi prosila zanj: »Saj ni nič hudega. Le tako zabavni so.«

»Jaz sem bolan,« je pomislil Julijan in se je spomnil na zdravnika Venclja. Sam ni vedel, zakaj se mu je ta človek najostreje zarezal v spomin.

Anica ni poznala vseh skrivnosti človeške duše, niti najglavnejših ne, vendar se je včasih preplašila Julijanovega pogleda. Občutila je ostro zarezo in se je zdrznila ob njej.

»Kdo bi me spremljal slednji večer iz družbe domov, če bi Venclja ne bilo?«

Včasih ji je hotel reči besedo o življenju, a se je bal razdreti njen svet in ji zgraditi novega. Kdo ve, kaj bi nastalo iz razvalin? Bolelo ga je, ker ni vedel, ali jo je gledal do dna! Ali se skriva za njo grozota?

Pomislil je na njena pisma, na besede, ki so bile zapovrstjo iz pesnikov zapisane. Nekoč mu je pisalo kmečko dekle. Petdeset besed, pa je bila duša razgaljena, da je človeka srce zbolelo. Te besede pa vse mimo, kot listje v vetru.

Kako bo vplivalo nanjo razodetje njegove bolezni? Ali jo bo odbilo, ali se ga bo oklenila in bo pripravljena ž njim umreti?

In vendar ji mora pisati. Nekomu se mora razodeti. Materi se ne more, nji se mora...

Omotičen je sedel k mizi in pisal pismo; zdelo se mu je, da piše z lastno krvjo...

5.

»...Ne vem, kako naj Te imenujem, kako Te smem imenovati. Ko Ti pišem te besede, se mi zdi, da pišem sebi smrtno obsodbo. Vendar Ti moram pisati; odlašanje bi bilo greh in hudodelstvo proti Tebi.

Saj se ne varam, da misliš name. Ta trenutek bi dal vendar za čuvstvo, da nimam nikogar, zelo mnogo. Oprosti tej besedi, Prišla je, ker je bila na srcu. Jaz nisem kriv. Saj pridejo trenutki, ko je upanje še večje kot tisto ta hip še neimenovano, kar bi rad poteptal, a ne morem poteptati.

Saj Ti še nisem povedal. Saj Ti ne morem povedati. Imam jasno željo v sebi, da bi rad pisal to pismo do sodnega dne, samo radi tega, da bi najtežjega povedati ne bilo treba.

S prenačnimi koraki hodimo. Iz želje po globoki večnosti ljubezenske radosti je en

sam korak v spoznanje minljivega, v okrožje modrosti: vse je dim! Le zadnje zagrinjalo ostane neodrgnjeno. O tem človek ne razmišlja do zadnjih trenutkov. Mislil sem, da sem mož, a vidim svojo nepopolnost. Strašna zavest mi je sedla na možgane, razjeda me in ne more strani.

Ni še zapečaten, da se zgodi do pike tako, kot mi šepeta glodajoča misel. Ali nimam pravice do sreče in do življenja? S slastjo izgovarjam besedo: „usoda“. Pa je moja moč še vedno tako velika kot moje upanje.

Jaz nisem kriv. Ne morem odvrniti udarca, ki žvižga nad me. Tragedija. Moj oče je umrl... Vsakdo umrje, ko začne zoreti. Tuberkuloza je moja bolezen!

Ali razumeš pomen te strašne besede? Izgovori jo še enkrat. Tolikokrat, da se Ti bo zdela tako strašna, kakor se zdi meni strašna. Tu - ber - ku - lo - za!

Skozi skrušene misli kličem: življenje! Ali imam pravico do Tebe? Ali smem biti mož, oče? To je grozno. In vse, kar je, mora ostati, ker je neizogibno.

Tako sem se Ti razodel. Prvo Tebi, matere se bojim. Razgaljen stojim pred Teboj v svoji bolečini in gledam Tvoj obraz, ki se obrača od mene. Ali res? In bi bil morilec, če bi Te vabil s seboj.

Iskrica, samo iskrica je še v meni. Vse je pripuščeno bodočim dnem.

Položil je glavo na roké in zadrževal jok, ki je lomil pot iz prsi...

6.

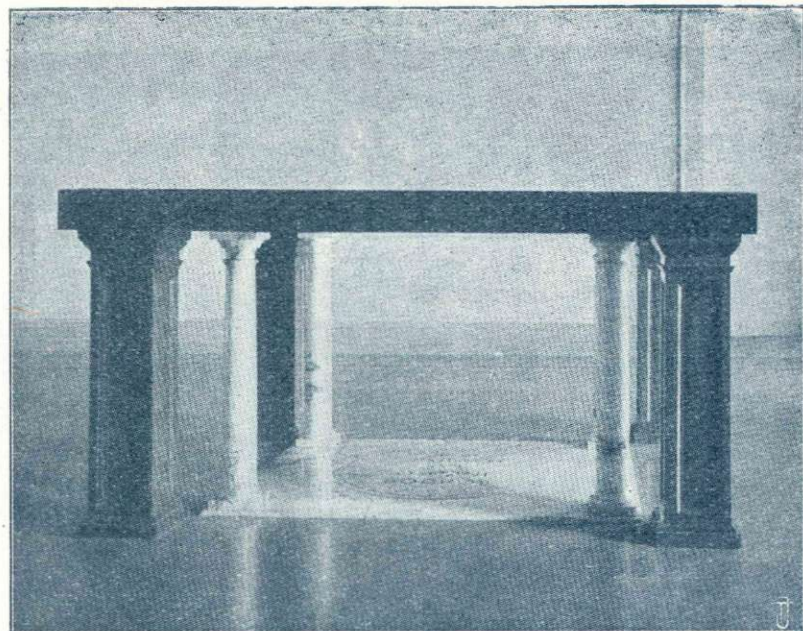
Gospa Olga se je prebudila. Zdelo se ji je, da je nekdo zakašljajal. Trikrat je bila pri sinu in ker je spal, je šla tudi ona v posteljo. Zdaj se je preplašila: »Kaj, če se je prebudil?«

Obsedela je na postelji in prisluhnila, pred njene duševne oči je stopil sin s kretnjo rajnega očeta. Mučno misel je bil spanec zabrisal, zdaj se je prebudila znova. Ostro, kakor neizbrisno.

Stopila je s postelje. Kadar je hotela vedeti, če njen sin bdi, je pogledala na pročelje starinske hiše na drugi strani rečne struge. Tam se je svetil pravokotnik, senca je trepetala na njem.

»Ne spi,« je dahnilo vanjo. Stopila je do vrat, bala se je stopiti na hodnik.

Sedla je na posteljo. Poizkušala je razbrati vse in vse pokopati. Njena plahost in tenko-

J. PLEČNIK: MIZA IZ TEAKOVEGA LESA IN MARMORJA.

čutnost sta potekali iz dejstva, da med njo in sinom nikoli ni bila kaljena ljubezen.

Julijan je bil edinec. Razdalja od smrti njenega moža do tega hipa je bila tako velika, da ni ostalo drugega kot zastarela slika v okviru. Po pogrebu ji je zajokal trileten otrok v naročju, tedaj se je v nji porodilo vprašanje: »Ali bo živel?« Ne radi tega, da bo dedoval, radi tega, da bo izpolnjeval njeno življenje s polnovredno vsebino.

Vzgoje se je oklenila z vso ljubeznijo. Vse slabe lastnosti rajnega moža je s silo zatirala v njem. Hotela ga je imeti zase, samo zase. Vtisnila mu je z vzgojo precej ženskosti, le njen ponos je bil tudi njegov.

Saj ni trajno verjela, da ohrani Julijana samo zase. V groznici je čakala dne, ko ga izgubi. Predstavila si je živo trenutke, ko bo stala nasproti ženski, katero bo morala obsipati z ljubeznijo, a jo bo mrzila. Ta misel je bila zanjo okrutna. Še tedaj, ko je zaslutila v srcu svojega sina spremembo, se je tolažila z lažjo. Šele, ko je prišel dokaz iz sinovih ust, jo je neizmerno zbolelo in zatemnilo vse, še vzrok sinovega prihoda.

V Julijanovo srce je stopila druga ženska. Kdo je, katere matere in kakšnega očeta hči je? Ali mu je prinesla radost ali trpljenje?

V težkem razmišljanju je gospa Olga obsojala mlade ženske in jih sovražila. Obkladala jih je z napakami do vrha. Videla je Julijanove oči, ki se bodo ogibale matere, da se prikupijo tujki.

Te roke, ki so mu doslej stregle, bodo molče zaničevane, Julijanove roke bodo začele streči ženski, ki se bo razvajala v

nesrečo. Kar bodo zinila njena usta, bo vse že vnaprej spolnjeno. Postal bo suženj. Mati pa bo sama, sama... Njena beseda bo neuslišana umrla že na ustnicah.

Ne! se je zgrozila. Pa je vedela, da mu ne bo mogla ubraniti, ko bo sedlo vanj in ga objelo kot strup.

Že je sedlo vanj. Ni se mogla premagati, da mu je dejala besedo, ki ga je ugriznila naravnost v srce. Zdaj sedi in razmišlja besedo...

Ogrnila je plašč in stopila skozi vrata...

7.

Julijan je slonel nad napisanim pismom in ni slišal, ko je potrkala mati. Ko je odprla v sobo, je dvignil pogled.

Mati je spregovorila s skrbjo v besedi: »Čemu si odprl okno? Slabše ti bo.«

»Ne,« je dejal sin in se stresnil v se, kakor da je občutil mraz v tej besedi. Zaprl je okno. »Zraka bi rad; zraka mi manjka.«

Besede so bile podčrtane, mati je preslišala poudarek. Sedla je in ni vedela več, po kaj je prišla. Podprla je glavo.

»Čemu ne spiš?«

»Tako,« je dejal Julijan. »Prespal sem se. Spal bom jutri.«

Mati je občutila, kakor da se skriva za besedami tragedija. Sinov obraz se je zdel od prejšnjega večera še bolj upadel, oči so gledale resnobneje.

Umaknila mu je pogled. Ozrla se je na mizo in zagledala sveže napisano pismo. Vse te lepe besede so namenjene za njeno srce. Kakor da so besede nji ukradene, jo je presunilo. Stežka se je zadržala vpričo sina, čigar pogled jo je spremljal. Požrla je vase vse.

Da opraviči svoj prihod, je spregovorila: »Kar sem ti dejala sinoči, nisem dejala iz slabega. Tvoja mati sem, tvoja sreča mi je na srcu.« In po tesnem presledku: »Ali si dobro izbiral?«

Sinu je beseda zledenela v ustih. Bil je zadet v najboljčutljivejše mesto svojega razmišljanja. Počasi se mu je vrnila zavest, iz dna te zavesti je prišla beseda:

»Mati, jaz trezno gledam življenje. Če sem izbral po srcu, bo uravnano tudi po razumu.«

Laž! je očitalo v njem. To ni glavno, je zvenelo skozi misel, ki se, zdavnaj spočeta, ni mogla razodeti.

Da zakrije sebe, je dejala mati: »Tako sva zgovorjena.« Njene oči so gledale popisane liste na mizi, da bi iztaknila besedo in njen zmisel.

Med papirji in knjigami pa je zagledala nekaj drugega. V tem hipu se je zavedela, da je že na vratih udaril vanjo vonj po zdravilih. Razločno je brala naslov tuje lekarne, spreletelo jo je po životu.

Julijan je videl materine oči. Hladno je stopil do mize, vzel zdravila in jih položil na okno.

Gospé Olgi je stisnilo srce. Sklenila je roki in planila kot iz sanj: »Kaj je tisto?«

Mrzlo, kakor da nič ni, je premagal Julijan sebe in odgovoril:

»Tuberkulin.«

Materine oči so blaznele. Še ni prišla beseda v njo, je tipala za njo, da bi ujela pravi pomen: »Kaj?«

»Tu - ber - ku - lin.«

To zlogovanje besed je bilo strašno. Mati je zavpila v neznanem strahu. Beseda je prodrla v njeno zavest, zaslutila je resnico.

»Jezus! Ti si nevarno bolan.«

Julijan je poznal mater iz detinstva v mladeniška leta resno in mirno. V srčnih izbruhih mu je bila tuja, zato mu je ta hip začudenje odprlo oči. Ko jo je zaprosil, naj sede, je ubogala kot dete. Njene oči so begale po njegovem obrazu, njene roke so ga iskale.

»Kaj se je zgodilo?« je jeknila.

Julijan je sedel v mračen kot ob peči. Prekrižal je roki in temno zrl. Materi se je zdelo, da se nekaj neznanega preliva iz mraka.

»Mati,« je spregovoril sin. »Kdaj je umrl moj oče?«

»Ko si bil tri leta star,« je odgovarjala mati brez moči, jedva slišno in trepetajoče.

»Za katero boleznijo?«

Prvič po moževi smrti je zablodilo to vprašanje v njene možgane. Na to ni mislila nikoli. Življenje je bežalo mimo, ona ni mislila na njegovo jedro. Pol v omotici je videla mrtvaško senco svojega sina pred seboj:

»Bil je jetičen.«

»Tuberkuloza!« se je dvignil sin, kakor da ga je beseda zgrabila v dušo. Bil je razburjen. Meril je sobo iz kota v kot, kot zver, zaprta v kletko.

»Tega mi niste povedali nikoli.« Nato je obstal: »Ali sem bil kdaj bolan?«

»Slaboten si bil,« je drhtelo iz matere. »Ko si imel štirinajst let, si bil enkrat pri zdravniku. Tudi kašljal si takrat.«

Julijan je napel spomin. Zdelo se mu je, da je še v spominu razločno občutil vročico, ki ga je takrat mučila, in zbadanje v prsih. To je bilo pred počitnicami. Štajerski zrak ga je pozdravil.

Julijan je odprl okno. V mrzel zrak je stegnil roke in dihal globoko.

»To je važno, mati. To me razjeda! Tega Vam nisem mogel povedati...«

Iz omotice je mati jecljala: »Zdravniki so dejali, da bi bil radi tega lahko še živel leta in leta...«

»Zdravniki nič ne vedo,« se je Julijan razburil. »Nekateri bolniki umrejo v zelo kratki dobi... Najbrž sem jaz med tistimi.«

Rezko je planila ta beseda in naravnost v srce in iztrgala najbolestnejši živec. Mati je kriknila. Njene roke so planile na sina, da je ta zastokal pod njeno težo: »Ni res! Ni res!«

»Res je!« je ponovil sin, skrušen pod materino žalostjo. »Moje mladosti je konec. Ob zadnjem spoznanju sem se postaral.«

»Julijan!«

Ko je mati padala, se mu je zasmilila. Vzel jo je v naročje kot otroka. Bil je srečen, ko je videl vreti solze iz njenih oči... (Dalje.)

PESEM O MLADI MLINARICI.

IVAN ROBIDA.

1.

Že je skopnel po brdih sneg,
zelen je log, zelen je breg,
na vrtu jablane cvetó,
v vrheh siničice pojó,
se v vejah spreletújejo,
med sabo pomenkujejo,
prepirajo, ozirajo
z zelenih svojih se višin
pod sabo dol na beli mlin,
kjer voda črna se vali,
kolesa lena goni tri.

Na oknu mlinarica ždi,
v daljavo gleda, govori:
»Sem stara komaj dvajset let,
pa zame že odmrl je svet;
za druge jablane cvetó,
za druge ptičice pojó,
le drugim sije solnčece
le drugim greje srčece.

Kaj hoče gozd mi, kaj ravan,
kaj hoče žitni klas poljan,
kaj mar mi kašč bogatih je,
kaj mar cekinov zlatih je,
ko mi pa v hiši mož leži,
že leto dni bolan ječi.

Ves beli dan pregodrnja,
vso črno noč mi prekašlja.
Kot v mlinu se kolo vrti,
bridkosti mojih konca ni,
ni konca pustih, dolgih dni,
ni konca daljših še noči.«

Na oknu Anka še sloni,
zamišljena sloni, strmi,
ko s ceste fant zglesi se slok,
v objem se širi dvoje rok.

»Kar izpod naših je zvonov,
sinoči smo prišli domov; —
minila vojna je strašna,
se cela vojska je razšla.
Kako zdaj Anka? Kaj pa ti?
Kaj vendar se s teboj godi?
Si stara komaj dvajset let,
pa zate že odmrl je svet,
za druge jablane cveto,
za druge ptičice pojo,
le drugim sije solnčece,
le drugim greje srčece.
Ko dekle starca vzela si,
se v zlato zanko vjela si.
Kot v mlinu se kolo vrti,
bridkosti tvojih konca ni,
ni konca pustih, dolgih dni,
ni konca žalostnih noči.
In lica rdeča ti venó,
in medlo tvoje je oko.
In dobro vem, kaj si želiš,
in vem, po čem se žalostiš,
in česar stari mlinar ti
kupiti, dati, mogel ni,
kar je mladosti sreča vsa:
to je ljubezen fantovska.«

Kot črešnja Anica zardi,
po vsem telesu zadrhti,
oči pa njene globoké
svitlé zalijejo solzé.

»Ko v blatnih sem zakopih stal,
se grenke smrti nisem bal,
odkar prejel sem pošto to,
da ste imeli svatovščno.

Naj le svinčenke sičejo,
volcjé pod nebom vičejo,
železna žrela hrujejo,
naj smrt in pekel bljujejo,
mrtvaške raglje naj pojó
še bolj hudo in bolj strašno, —
kaj naj mi bo življenja mar,
kar drug je peljal pred oltar
nevestico-nezvestico,
mojo presladko ljubico!
Ni bilo dneva, ne noči,
ne ure v njem, ne ure v nji,
da nate mislil bi ne bil,
bi mladih dni si ne grenil.
In ni moči je več sveta,
in ni je sile več neba,
ki mogla bi izbrisati,
ljubezen to iz srca mi!«

Pred hišo Anka še stoji,
obraz trpeči ji blede,
oči poveša žalostne,
solze si briše biserne:
»Če sem hudó zmotila se,
težko sem pokorila se,
priznati nisem htela si,
priznati nisem smela si,
zakaj da lica mi blede,
zakaj, da mi oči medle,
kaj mi srce trpi mlado,
življenje kaj morí mlado.
Pa naj še taka bo bridkost,
glej, Janez moj, ti fant si prost,
jaz žena poročena sem,
za tebe izgubljena sem;
ne more biti in ne sme,
in najsi počí mi srce.«

Že v hiši mlinar godrnja,
hripavo kašlja in mrmra,
tako mi pravi, govori:
»Pri nas navade take ni,
da meni nič, da tebi nič,
kot v gozdu volk, pod nebom ptič,
kar gospodinja bi odšla,
pred hišo se sprehajala,
pred hišo se poménkovala.
Živino bo opraviti,
kolesa bo ustaviti,
po celi hiši se kadi,
se na ognjišču jed smodi,
a nje mi od nikoder ni.
In če ne moti me uho,
Kovačevega glas je to.

Tegà pri hiši že ne bo!
Ovbè, ovbè, si gluha mar,
ko kliče v hiši gospodar?
Od kdaj so le navade te,
da vasovalce bi svoje
imele v zakonu žene?
Alò, alò, si slišala,
ti gavtroža pocéstnica?
Kaj hoče mladi tu capin,
kaj išče jari fantalin?
Da bi nosile me noge,
da kaj veljale bi roke,
bi naglo ga nagnàl za plot,
s polenom mu pokazal pot,
pošteno uro mu navil,
črepinjo v drobce mu razbil.«
Onà pa segla sta v roko
in vzela grenko sta slovo.

Na trate pada hladan mrak,
na cesto bije trd korak.

Na pragu mlinarica ždi,
za njim ihtí, za njim ihtí.

2.

Kolesa žene voda tri,
šumi, vrši, kipi, bobni,
jo straži straža mrkih vrb —
v meglah zahaja lunin srp. —
Na koncu cvetnega vrtà,
kjer pota dva se križata,
kapelica temná stoji,
v njej tiha lučica brli.

Je ura bila iz daljí,
je ura bila polnoči,
je mlinarica vstajala,
h kapelici odhajala.

So vrata se odpirala,
so vrata se zapirala,
odpirala so se molče,
zapirala so se hrešče.

Že mlinar v hiši robantà:
»Ovbè, ovbè, je lepa ta,
da zdaj zakonske že žené
o polnoči na vas hite.
Že dobro, dobro, Anica,
ti hči berača bajtarja.
Sem reve mater ti otel,
izbirek sam izbrani vzel,
postavil gospodinjo te
nad mlin in dvoje gruntov še,

potegnil sem te iz gnoja,
 nasul krog tebe sem zlata!
 In zdaj tako plačuješ mi,
 in zdaj tako vračuješ mi!
 Pijano kruha belega,
 pijano vinca rujnega
 te postelj pernata tišči,
 te žida šlarasta teži.
 Nato, seve, kar bila si,
 že davno pozabila si?
 In koj, ko dojde jazbec mlad,
 mu planeš, vržeš se na vrat!
 Le čakaj, čakaj, Anica,
 ti hči berača bajtarja!
 Če hrast že suh na stare dni,
 še zadnji pot ozeleni,
 moči ne jemlje in sokòv
 iz svojih vejic in vrhòv;
 zajame jih iz globočin,
 zajame jih iz korenin — — —
 tako — norosti te kali
 iz duše dna so vzklike mi.
 Prišla je lahka sapica,
 vzneta se je iskrice,
 in preden zveš, kaj se ti zdi,
 že v ognju cela vas stoji.
 Sedaj pa bije plat zvona,
 za mene, tebe, za — oba.
 Zmotila si se Anica,
 ti žena Luke mlinarja.
 Počasi suče in leno
 pod curkom mlinsko se kolo;
 in vendar pravim ti: gorje,
 če pride, pade kdo pod nje,
 Se malo pomudilo bo,
 in malo zacvililo bo,
 in malo zamahnilo bo,
 potem pa vsega konec bo.
 Počasi, lepa Anica,
 ti žena Luke mlinarja!
 Ti meni grob kopala si,
 oči mi pokrivala si,
 se roga srenja vsa na glas,
 me sram je svojih sivih las.
 Pa nismo mlinarji možje,
 da bi jemali si žene,
 ki drugim naj noči slade.
 Gojil na prsih kačo sem,
 si kačo-jadivačo sem.
 Poštenju si odrekla se,
 je tvoja ura stekla se.
 Preide tek, zamrè ti smeh,
 ugasne plamen ti v očeh,

ko mlinar laket zavihiti —
 pa naj na smrt bolan leži!
 Prej, ko stori se v drugo noč,
 izkusiš Luke srd in moč.

* * *

Zamolkel grom v temi noči,
 v daljini daljni se vali,
 in bliskavice sevajo,
 temine razžarevajo.

Tam daleč v polju, sred vasi
 se pesem fantovska glasi,
 zdaj gostoli in se smeji,
 zdaj vriska, toži in ihti:
 »Nocoj, nocoj je lepa noč,
 men' pa zaspat' ni moč.«

In kar glasov premore vas,
 od vseh spozna njegov se glas. — —
 Ga Anica spoznala je,
 bridko se razjokala je.

V tej noči težki in tesni
 je romala h kapelici,
 k Mariji sedem žalosti.
 Roké bele lomila je,
 sklepala in molila je:
 »Oj, mati moja, blažena,
 oj, mati moja, milostna,
 katera še bolest žené,
 bilà je gorša od Tvojé,
 ko legel s križa je višin
 v naročje Tvoje božji Sin,
 je segel Ti v srce skeleč
 sedmerobrušen oster meč?
 A Ti, svetnic svetnica vseh,
 največja mučenica vseh,
 nebo, glej, Tebi dalo je,
 da bol srce prestalo je,
 da jo prenesti je moglò,
 in preživeti jo moglò,
 neskončno, neizmerno bol!
 to strašno, to neznosno bol!
 Trpljenja Tvojega — morjé!
 Ah, mojega — solzica le!

In vendar! Kje naj moč dobim,
 ko tu trepečem in drhtim,
 da uro grenko preživim?
 Edina Ti, edina Ti
 pomoči moreš revi mi.
 Ti vidiš v zbegano srcé,
 njegovo bedo in gorje.

Ti mi pokaži Svojo pot,
obvaruj me zablod in zmot,
Ah, daj, obupa reši me,
vpokoji me, uteši me,
življenje vzemi moje v dar,
zavreči me nikar, nikar!«

Marija sedem žalosti
v solzah pod križem se topi,
ko čuje pa molitev to,
zjasni se lice ji trpko.
Prešinjena miline vsa,
in polna, polna usmiljenja
v ženó mladó upre oči,
pregiba ustni, govori:

»Molitev čula tvojo sem,
združila s tvojo svojo sem,
z boljó sem svojo tvojo bol
pred božji dvignila prestol.
Utoláži se, preljuba hči,
odrešena, oteta si;
mladost si, kri premagala,
si z vere lučjo zmagala.
Iz krone tvoje trnjeve
nebeški venec ti vzcvete
sladko, sladko dehtečih rož,
temnih, krvavordečih rož.«

K nogàm nebeške matere,
nasloni Anka glavo še,
zatisne utrujene oči —
in glejte, čudo se godi...
Prav tiho, tiho, tihoma
zemljé kraljica in nebà
desnico Anici beló,
zdaj stegne nad glavó težkó,
na prsi si jo položi,
lase ji gladi, govori:
»Le snivaj, snivaj, Anica,
ti bore, bore revica,
v srce se vrni ti pokoj,
in božji blagoslov s teboj!«
Že Anica je vstajala,
že je domov odhajala;
pred hišo s smreke v nočni mir
pa je mrko zapel skovir.
Ko duri je odpirala,
v nebo se je ozirala,
utrne zvezda se nad njo —
čigava li je zvezda to?

Je mlinar trdno v mlinu spal,
nad hišo božji mir je plal.

3.

Pred mlinom jablana stoji,
prešeren vrabec v njej sedi
in suče glavico kričeč,
poredno mlinarja dražeč:

»Hej, oče Luka, kaj je to,
da vse pri vas še spi sladko?
Je zunaj davno velik dan,
se koplje v solncu hrib in plan,
izpod vseh streh se že kadi,
samo pri vas še ognja ni.
Saj vendar ímate ženo,
da mlajše v fari je ne bo!
Je v hiši li bolnica mar?
je v hiši porodnica mar,
da noč beděč prebila je,
do ranih ur dojila je?
Ali ljubezni vaše moč
preveč ji krajša kratko noč?
Ej, razložite nam lepo,
kako, kako je s to stvarjo.«

Nabere v gube mlinarju
se čelo Luki staremu,
v obraz mu šine vroča kri,
da čez in čez mu zagori;
z zobmi zaškriplje, zarohni,
besede te izgovori:
»Da vrag bi vzel te, poljski tat,
da skopec bi zavil ti vrat,
ne boš me dolgo sramotil,
iz mene dolgo norcev bril.
Vem, da je zunaj velik dan,
razlit čez hrib, razlit čez plan,
da izpod streh se vseh kadi,
da le pri nas še ognja ni;
in vem predobro tudi to,
da ženo v hiši imam mlado,
ki zanjo bati se mi ni,
da ji bolezen kaj stori.«
Še Luka mlinar godrnja,
si grize ustni in mrmra:
»Seveda včasih, preden še
kdo oboli, pa že umre.«

»Oj, sladka moja Anica,
potekla ti je urica!
ne misli, da je Luka spal,
je pozno legel, zgodaj vstal,
nabral čez noč je v jez vodo,
zdaj pa zažene v tek kolo.«

Že v vratih Anka se zglesi,
ob vzhodu postelje stoji,
oko vanj svoje mirno upre
in vpraša ga: »Kako ti gre?«
Ji pravi mlinar, govori:
»Da h koncu bali, se mi zdi.
A preden ugasne mi oko,
pokusi enkrat še samo
bi šmarno jabolko sladko.
Njegov bi vonj osvojil me,
bi sok njegov napojil me,
bi žlahtnega sadu zlato
razveselilo mi oko.«

Ni Anka dalj poslušala,
že v kamro je odhajala,
prinesla zlata jabolka.
Obraz se Luki razžari,
ko v roki jabolko vrti,
tako mi pravi, govori:
»Ej, kaj ti pravim, Anica,
kako si blagega srca!
Prinesi zdaj še nož jeklen,
da sad olupim si lečen.
Izberi najbolj ostrega,
izberi najbolj brušenega,
ker stare moje so roke,
moči njihove pa slabe.
Z levico zdaj mi nož podaj,
z desnico vzglavje mi zrahljaj!«
Po nož je Anka šla jeklen,
— za njo pogled je šel strupen —
po njem se ni ozirala,
med noži je prebirala,
prebirala, izbirala,
izbrala najbolj ostrega,
izbrala najbolj brušenega,
je možu nož podajala,
je vzglavje mu vzrahljavala.

Kar pest za vrat se ji vsadi,
se v drugi jeklo zaiskri,
presune ji srce mlado ...
iz rane kaplje črne vro.
Na tla omahne, obleži,
v težavah smrtnih se bori.

Še Luka divje zaječi,
od sebe trešči nož, golči:
»Poplačal dolg sem, Anica,
nezvestnica, prešestnica!
Zmotila si se in kako,
pod mlinsko si zašla kolo! —
Se malo pomudilo je,
in malo zacvililo je,

in malo zamahnilo je,
in konec vsega je biló.
Aj Anica, aj Anica,
zdaj si prikliči Janeza,
hej, reci mu, da pride naj,
ne boš hodila sama vsaj.
Z ljubezni svoje silo vso,
naj vzljubi grešno ti telo!
S slovesi onemelimi,
z objemi pobesnelimi,
s poljubi strastno vročimi,
s solzami naj pekočimi
preteče reši te noči,
v življenje novo te zbudi!«

Na tleh umira Anica,
nesrečna žena mlinarja,
še enkrat vanj oči odpre,
oči te svoje žalostne,
potem za večno jih zapre.
Že smrtne sence begajo,
na čelo znojno legajo ...
In med poslednje dihljaje
kot pesem daljno čuje še
prav tiho, tiho, tihoma
v slovo poslednje Anica:
»Iz krone tvoje trnjeve
nebeški venec ti vzcete
sladko, sladko dehtečih rož,
temnih, krvavordečih rož — —«

DOŽIVETJE GOSPODA KASTELICA.

MIRAN JARC.

1. Tujec.

Svetal praznik v proslavo godu odvetnika in političnega vodja dr. Marcela Kastelica, petdesetletnika, v gosposki sprejemnici, ob bleščavosti razkošnega lestenca, pri dolgi mizi iz mahagonija in ob vazi orhidej, v krogu najvrlejših zastopnikov naše družbe.

V visoki temni veži stoji visok, mlad človek in prisluškuje. Skozi vrata lije oblačje vseh teh šumov, smehov, vzklikov in razgovorov kot nekaj lepljivega, ploskega, zgnetenega, drsavega, mlaskavega ... oblačje umetnih vonjev in dišav, vzduh po odličnih cigaretah, po premnogih pijačah ... Človek pri vratih se skloni niže h ključavnici in opazuje skozi drobno odprtino:

Plešasta glava z ameriškimi naočniki prikimava samozadovoljno. »Kaka tolstost okrog te glave,« je pomislil tujec in še bolj približal oči odprtini: zasvetili so se zlati lasje in v rahlem loku se je zavila bela ženska roka, na katero so se usrepile sive oči, ki so bliskovito oživele ob tej roki. Te sive lokave oči, ki se je nad njimi bočilo nizko in široko čelo, tako polzko sveteče v blistu premočnih žarnic. Pri ustnih, ki so lahko podrhtevale, je utripal lokav nasmeh in ta lokavost je vela celo iz smokinga in orhidejinega cveta v gumbnici... »To je torej on, Marcel Kastelic,« se je zavzel volunski tujec pri ključavnici, »on, imenitnik in slavljenec, dobrotnik in podpornik ljudstva...«

»Tista bela roka in zlati lasje... kako... kaj ni to igralka Romanova?...«

Za hip se je odprtina stemnila, ker jo je zaslonil hrbet vstalega gosta. Tujec se je zdrznil. Vendar koj zatem se je spet zasvetilo: gromko smejanje je pljusnilo po sobi. Preglasili so ga poskočni zvoki iz klavirja, ki jim je pripeval ženski glas. Več obrazov se je okrenilo v ono smer, kjer je stal klavir. To je bil rdeče zalit obraz s povlečenimi brki, na mizi je ležala težka, topa roka... to je bil spet prav tako obilen ženski obraz, ki pa se je skoro nagnil h krožniku, na katerem je bila pričeta banana. Tedaj se je stegnilo suhotno lice mlajšega gospoda s prodirnim pogledom, ki je namignil drugemu gospodu tršatega stasa in neprijazno stisnjenih ustnic in oba sta se pomembno ozrla spet v ono bitje s sivimi očmi in ploskim, kot izlikanim čelom: v gospoda dr. Kastelica. Njun pogled je bil silno lokav in zlobno raziskujoč.

Gospod Kastelic se je smehljal... smehljal... previdno... silno sladko... a pazljivo. Bil je ves gladek, a ni mogel prikriti utrujenosti, ki ga je silila k presumljivemu podčrtavanju prijaznih kretenj...

In spet smeh in godba in šum...

»To je torej gospod Kastelic,« je premrazilo tujca pred vrati, ki se je zdrznil in vzravnal ter naslonil na steno. V temi je začutil grozno trpko: »To je torej moj — oče!!«

Tujec je mislil vase in gledal kot da sanja: videl je svojo mater, predmestno perico, ki ji s težkim prislužkom v pisarnici pomaga, da se oba za silo vzdržujeta nad

gladino. Videl je ozko podstrešno čumnato, nad katero ponoči plešejo podgane in miši, vztrepetal je že v sami misli na mraz, ki ga propuščajo trhle oknice in objedeni robovi dvernic. Videl je bolno mater, ki jo je bil prejšnjo noč zalotil pri pisanju ob brleči petrolejki. Začuden se je bil sklonil nad prestrašeno, ki jo je bil presenetil njegov nenadni prihod. Na ovitku je stal naslov dr. Kastelica. Ona, da piše njemu, temu velemogočniku, ona, uboga perica?!

In potem je zvedel vse. Strahotno pismo, škrtajoč krik uboštva, ihteča prošnja za milodar, za pomoč, ki jo je mogočnik stalno odklanjal. Zvedel je pretresljivo, da se je zgrabil za čelo: dr. Kastelic je njegov nezakonski oče. — — —

Tisto noč mu je mati govorila ure in ure.

Dr. Kastelic njegov oče?! On, ki ga je že prej samo njegovo ime premrazilo od studa in gneva. Velikaš je stal kot granitni spomenik nad množico, nad ulicami, nad cestami, nad hišami, v katerih je imel mladi človek priliko doživeti toliko trpljenja, dr. Kastelic, ki je bil osumljen, da tiho-tapi zlato... ki je bil osumljen varljivih kupčij... ki je dal odvesti v zapor zaradi izmišljene poneverbe blagajnika, ki je bil slučajno njegov nevaren politični nasprotnik.

Mladi človek je slonel v temi in gledal v tla. Že dvakrat je bil tu. Posrečilo se mu je, članu neodvisnih, doseči razgovor z dr. Kastelicem, o katerem je vendarle upal, da ga je bolj ljudska zagrenjenost očrnila. Toda, ko je slišal strahotno zgodbo materine mladosti, ko je v razgreti domišljiji gledal svojega očeta v vsej propalosti razsipnika, ki je že v mladih letih smatral ljudi za stvari, za igrače... Tisto noč je dozorel v tujcu mrzel sklep, miren, določen, neomajen.

S samokresom v žepu se je napotil — baš na godovni dan...

Pred eno uro se je izmuznil na mogočnikovo stanovanje, kamor so prihajali povabljeni. Deseti brat je čakal, skrivajoč se kot tat. Ni pomislil, da je bila njegova namera blazna. Kakor v kletko je bil zaprt. Brez izhoda nazaj. In čakal je le ugodnega trenutka. Prižgal si je cigareto. Ob zapaljeni vžigalici je videl svoje tanke, blede prste in rob ogoljene suknje. Komaj je zadrževal kašelj...

Tedaj je začul svečano govorjenje. Spet se je sklonil h ključavnici. Premikale so se

močne ustnice in vrsta pozlačenih zob se je svetlikala kot konice bodal. Govoril je tolsti obraz z ameriškimi naočniki.

»Ti ljudje samo jedo,« je pomislil vohun, ko je zagledal svetlikajoče se zobe in mesnate ustnice. Nehote se je bil spomnil na obličje nilskega konja.

»Ti ljudje samo jedo...« In ko je še tako gledal skozi špranjo, ga je obšel nepoznan strah: kaj, če se tudi med sabo ne sovražijo... niso jim te črne obleke, ta pisana svila, te bele roke, ti odišavljeni lasje le varovalna krinka?

V premišljevanju ga je zmotil govornik, ki je proslavljal gostitelja in njegovo ženo, velezaslužno pokroviteljico plesov in raznih društev.

»Ali njegova žena ve, da mi je on nepriznani oče?«

In ob misli, kako obširno bo v javnosti odmel ta družinski in družabni polom, se je vzradostil.

In spet se je zamislil: pred tednom dni se je njegova mati skrivaj napotila k odvetniku po skrajno pomoč. Gospodar je pretil, da jo zapodi iz stanovanja. Šele na sinovo prošnjo je obljubil, da počaka še nekaj dni.

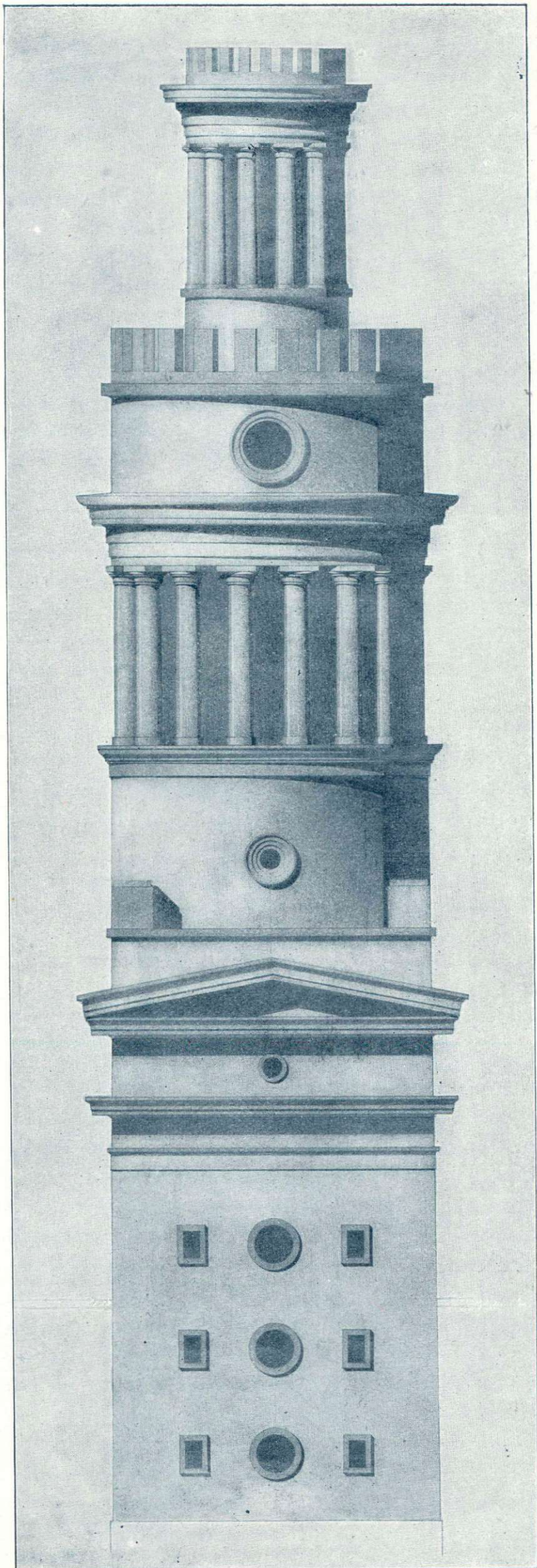
Gospod Kastelic pa ji je ves divji velel, naj se pobere in naj se nikoli več ne prikaže, sicer jo zapove izgnati iz mesta kot sumljivo potepuhinjo.

Opazovalec je čakal, čakal...

Hotel je samo eno: razbiti lažnivo veličino tega večera, zdrobiti napihnjeno kroglo te gladke zadovoljnosti...

Tedaj so se nenadoma začuli koraki. Iz predsobe je stopila kuharica. Veža se je razsvetlila. Mladi človek in ženska sta obstrmela. Žvenket čaš, ki so se razbile ob tleh, in steklenic, ki so rdeče oblile preprogo... Ženska je kriknila. Mladi človek je skočil k njej in jo prijel ter ji položil dlan na usta. V tistem hipu so se odprla tudi sobna vrata. Silna svetloba, v kateri so kolobarili oblaki dima, toki vonjev in gorkote, je vzvalovala in obrizgnila rdečo mlako, ob kateri sta stala oba človeka kot okamenela. Na pragu vrat se je nenadoma pojavila visoka gospa.

Mladi človek je opazil njeno tanko, dolgo zlato verižico, ki se ji je vila okrog vratu po vpijoči rdeči obleki. Prišli so še trije. Razvnel se je nerazločen hrup. Nekdo je zaklical na pomoč. Tedaj je tihoapek kot skozi meglo zagledal, da je stopil k njemu

J. PLEČNIK: ŠTUDIJA ZA STOLP CERKVE V ŠIŠKI.

gospod s sivimi očmi in z orhidejo v gumbnici. Kot besen se je zravnal in z votlim glasom zaklical: »Pozdravljeni, gospod doktor, tudi jaz, vaš nezakonski sin, vam čestitam! Perica Marta vam pošilja pozdrave!« Vse je onemelo. Sin pa se je dostojanstveno priklonil. Gospod doktor je stopil korak nazaj, ves trepetajoč je klical: »Kdo je to...? Na pomoč, na pomoč, blazen človek...« Tisti hip se je zasvetila jeklena cevka in po veži je odmel strahovit pok...

Pol ure kesneje je redarstvo odvedlo nasilneža, ki je bil čudovito miren in vdan.

Krogla je prasnila samo ob zid. Gospoda doktorja Kastelica so onesveščenega položili na zofo...

2. Samotar.

Po tistem usodnem dogodku je minilo več tednov. Takrat se je kakor dvignilo zagrinjalo, ki je doslej ločilo dvoje svetov: mogočnika Kastelica in njegovo okolico. Ta okolica je bil ves svet izven njega, njegovi pristaši, družba, v kateri je blestel, njegovi prijatelji, njegovi sorodniki, njegova žena. Zagrinjalo se je dvignilo in igre željna množica, zavistni znanci, obrekljiva družba, vetrnjaški prijatelji in spogledljivi sorodniki so se zavzeli, zakaj pok tistega samokresa je odmel na široko in ogenj je posvetil daleč in globoko, ... in potem so se vsi oddahnili, potem, ko se je v burno bežnem plesu odigral finale igri, ki se je pričela v visoki temni veži, spočela pa že davno prej na križišču tistih dveh skrivnostnih sil, ki sekajoči se, povzročujeta vse burno dogajanje na zemlji, na križišču zakona in človeške volje.

Obtoženi je mnogo izpovedal. Govoril je mirno in odločno. Ne samo, da je nezakonski sin, pripovedoval je tudi o nerednostih in goljufijah, o vtihotapljanju in izsiljevanju in podkupovanju dr. Kastelica. Obtoženi je razgrnil pisano podobo življenja, po katerem brodiijo civilizirani zločinci, obdani s sijajem junaštva in narodnega očetovstva, priznani po nemi, neprostovoljni vdanosti množice, ki so jo pobrezumili vrtinci in zmede povojnih strahot. Oblast je seveda strogo pazila, da ni javnost zvedela za te klevete, toda zaman. Obtoženec je postal tožnik in nasprotna stranka je umela to priliko izvrstno uporabiti zase, dokler ni vsa zadeva zavzela tako široke oblike, da je oseba dr. Kastelica tonila

že v meglenost povesti. In iz vseh govoričenj in pleteničenj, iz vseh časniških vesti in presenečenj, ki so se grnila in grmadila pred nenasitno množico, je kratko in suhoparno odmelo dejstvo, da se je dr. Kastelic umaknil radi bolezni na svoje posestvo v Zalesju. Napadalca pa so oddali v opazovalnico za toliko časa, dokler se ne bi vse pomirilo in spet uredilo.

In tako je dr. Kastelic bival že več tednov v gradiču podobni hiši, ki si jo je bil kupil za letovišče.

* * *

Gospod Marcel Kastelic gleda svojo roko. Prsti so mu stanjšani in zelo blede, dlan je potna. Če stisne dlan, ima vtis lepljivosti in po prstih mu ščemi. Podoben občutek ga je vselej mučil po neprespani noči, ki jo je bil preživel v kakem zabavišču. Spomnil se je, s kakim strahom je tedaj vsakokrat legel ob zgodnji jutranji uri, ko ga je rezala in premraževala zavest, da bo moral čez nekaj ur spet vstati. Ob takem jutru se je delj časa mudil v kopalnici. Ostra voda, eau de Cologne, vazilina in brilantina — to ga je navidez osvežilo. Prav tako je vedno takrat oblekel sveže perilo. Tudi sadje pri zajutreku ga je poživljalo. Ljudem, ki so prihajali v njegovo pisarno, je z izbrano zunanostjo spretno prikrival svojo zaspanost.

Toda zdaj...

Gospod dr. Kastelic gleda svoje trudne roke. Zdaj je sam. Mož svetovljan se je bil kot puščavnik zaprl v preprosto sobico na svojem posestvu.

Zdaj se mu ni treba pred nikomer skrivati. Pa baš to vznemirja. Doživetja, ki jih doslej niti poznal ni, valujejo skozi njega in ga oblikujejo, da se samemu sebi dozdeva tuj. Tesnoba, ki se veča v strah, ga okleplje. Postaja pred zrcalom in se gleda. Ko je pred nekaj dnevi prvič tako obstal pred svojo podobo, se je razžalostil: »Ali sem res bolan? Star sem, star...« Lica so mu bila nabuhla. To ohlapno okroglost je še bolj povečalo široko nizko čelo. Da bi se razvedril, se je začel smejati. Zrcalni mož se mu je v odmev spakoval. Ta igra ga je začela kratkočasiti. Kakor igralec je poskušal različne kretnje ličnih mišic, usten in oči. Slednjič se je zgrozil pred samim seboj: »Joj, če me kdo vidi?« Začel se je samemu sebi dozdevati otrok. V vedno pogostejših trenutkih je imel

čudno občutje nekega povsem novega življenja. Kakor da leži od njegovih otroških let do sedaj — široko gosto meglovje, po katerem je taval v mrzličnem pogonu. Vse bolj pa je živo občutil bližino otroške dobe. Vmišljal se je spet, v igre, v »tolovaje in orožnike«, v »vojake«, v »skrivanja«, ki so bile tako polne zavzetij in kipenja, nasprotij in pričakovanj, vročih prehitevanj in nemirov, — a na večer se je vse spokojilo v zdravo utrujenost.

Te »zdrave utrujenosti,« tistega živega nestrpnega pričakovanja prihodnjega dne, ko se spet zbero »razbojniki in orožniki,« »vojaki« in »sovražniki« — ni nikoli poslej več doživel. Zakaj ne, se je spraševal. Toda široko, gosto meglovje se je vleklo od takrat do sedaj... do onega hipa, ko je počil strel...

Gospod Kastelic gleda svoje trudne roke in se smehlja. Okrog usten se mu brazdita v lice dve zakrivljeni črti zadovoljnosti, ali oči so napeto uprte v nedoločene, v neznane daljave.

* * *

Tako minevajo ure in dnevi. Čudno se je porazširil čas. To ni več brezdelje. To novo, ogromno zevanje neke praznote!

Dr. Kastelic gleda na dolino, ki se prebuja iz kadečih se megla.

Po cesti mimo gradiča stopajo ljudje. Stara ženica se muči z butaro drv... otroci se z vriščem spešijo v šolo... sosedov hlapec priganja konja samozavestno in oholo poka z bičem okrog sebe...

Kako mogočni so ti ljudje! V vsaki njihovi kretnji, besedi in v pogledu: samozavest, prezir, pomembnost.

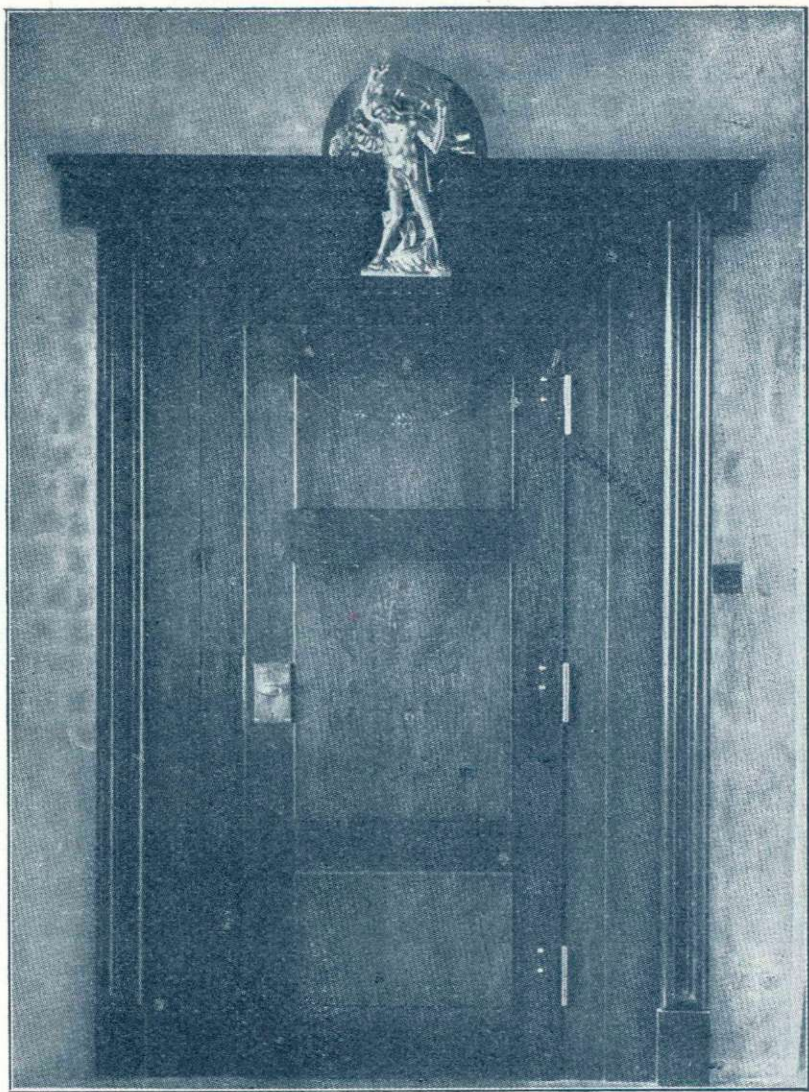
Gospod Kastelic bi se ne upal stopiti med nje in jih ogovoriti.

Nekajkrat jih je srečal na sprehodu. Tuje jih je ošinil s pogledom, tuje so mu vrnili pogled. Tako so si nemo razodeli, da ni med njim in med njimi ne besede, ne misli.

Kako, gospod Kastelic, tudi brez tebe živijo, tudi brez tebe izpolnujejo ure, dneve in tedne...

Kakor da sije solnce samo njim, kakor da so ceste in pota potrebna samo njihovim vozovom in samokolnicam, kakor, da je ves svet samo njihovo orodje...

Kaj ni sijalo tudi njemu, kaj niso bili poslušni tudi njegovim poveljem, kaj se ni ves svet kretal v smeri, ki jo je nakazoval

J. PLEČNIK: VRATA IZ TEAKOVEGA LESA
S POZLAČENO FIGURO.

on, bodoči vodnik... samo, da bi ne bilo tistega dogodka, tiste črne ure v toku njegovega življenja...

Premišljam, ugibam, tehtam... Ha, kaj črna ura. To je privid bolne domišljije, ki so jo razvneli razdraženi živci.

Gospod Kastelic se tolaži z razdraženimi živci. Tudi zdravnik je tako tolažil. Toda, čemu ga spokojnost te čiste pokrajine ne ozdravlja? Menil je, naseliti se tu za nekaj tednov, kjer bi živel v slogu baročnih plemičev ob priklonih pokornih podložnikov. Kolika prevara. Med njim in to okolico zeva prepad, da ga ne premosti še tako zveneče preteklosti ime. Kakor da je zazidan v temnici. Oči vidijo, uho sliši, roka otiplje... pa vse je izven njega in ne zanj. Sovražno se razprostira pred njim. Kdo je ta sovražnik?

* * *

Gospod Kastelic je prejel pismo. Ko ga je prečital, ga je obšla še večja tesnoba. Znanec mu je odsvetoval povratek v mesto, ker bi bilo vsako opravičevanje pred javnostjo brezuspešno; ljudstvo, da je pod vtisom

onega dogodka, nasprotniki, da so ga razkričali kot največjega škodljivca naroda.

Stara, obledela pesem, je ponavljal in zmečkal pismo. Ljudstvo, množica: nestvor, stroj. Poznati moraš njegov mehanizem, pa te uboga, sicer jo izkupiš.

Toda spet se je zavrtal v misel, ki mu ni dala miru, ki ga je nenehoma obletavala: sovražnik vse okoli... Kak je njegov pravi obraz?

Pa je videl samo svoje trudne oči, ki so blodile iskajoč odpočišča.

Zdaj tudi ni več tako skrbno pazil na svoje kretnje, na svojo obleko. Čemu, saj ni bilo obiskov, ni bilo vernih gledavcev, pred katerimi bi uprizarjal svoje igre. Ali naj igra pred samim seboj?

To je bolezen. Razkrajajoči se živci. Bivanje tu ga ne ozdravi. Odkod ta praznота v tej starinski sobici z baročnimi omarami, mizami in stoli, s pokrajinskimi slikami Claude Lorrainskih idil v zlatih okvirih, z bogato knjižnico dekameronskih pustolovščin. Kot da je vse onemelo. Kot da je nekdo umrl.

Brezdelje se je večalo v moro, ki mu je vezala kretnje in besede in ga kovala na eno in isto mesto.

V nočeh ni mogel spati. Da bi se nasiloma utrudil, je segal po knjigah in praznil škatle cigaret. Sredi noči je prižgal svetiljko in listal stare zbornike. Toda prevzemala ga je omotica, da je moral čtivo odložiti in luč upihniti. V temi pa je bil spet čisto zdramljen. Izmišljal si je vse mogoče načine: skušal je šteti, ponavljati eno in isto besedo, dokler se ni začudil nepojmljivosti njenega zvoka, ki je prazno odmeval... In je spet prižgal luč in si zapalil cigareto... Šele z jutrom je zasnul in prebudil se je proti poldnevu. Stregla mu je stara ženica, ki se je z vidno skrbjo zanimala za svojega gospoda. Popoldne se je odpravljala na sprehod. Toda tudi ti sprehodi so mu postajali prazen zvok besede, ki jo je stokrat že ponovil. V rastoči otopelosti je izgubljal zmisel za vse. Počasi je prilikoval tudi svoje bivališče temu razkroju. Knjige so ležale vsevprek, obleko je razmetal po vseh kotih, po tleh je puščal liste papirja, ogorke cigaret in vžigalic. Ta nered mu je začel prijati. Strežnico je odurno posvaril, ko mu je popravljala stole, knjižnico, obleko. Začudena in brez besed ga je ostavljala. Po več dni se sploh ni bril. Pustil si

je rasti brado. Glava je prehajala v vrat skoro brez ostre razlike. Neka tolstost je silila v izraz, neka nabuhlost, ki je še bolj podčrtala videz bolezni.

Slednjič se je zavzel: to je poginjanje! Kot iz somraka zavesti ga je prešinilo: Kaj se res bližam koncu. Konec?! To ga je zdramilo! Kot potapljajoči se je oklenil tega klica. Ne, ne, živeti, živeti! Pa ga je spet vrglo nazaj: vsi so te zapustili, vsem si v zasme, v svarilo, v sramoten zgled. Kdo to trdi? Mar oni poblazneli potep, ki se je upal streljati nanj? Mar oni hinavski prijatelji, mar njegova žena, ki se je odvrnila od njega. Ljudje, množica: stroj. Če poznaš njegov mehanizem, ti bo pokoren... Prekmalu sem se vdal, prezgodaj sem se ošibil. In gospod Kastelic se je skušal zravhati.

Roke so se okorno razmajale, telo se je sunkovito streslo in oči so se skušale prodirno usmeriti v izraz jasne misli. »Ne smem se končati. Še enkrat morajo videti moj vzgon, še enkrat moram zavihetati nad njimi svoj bič, še enkrat moram stopiti med nje, jaz, dr. Marcel Kastelic!«

* * *

Kolika moč je skrita v samoljubju! Kadar meniš, da je človek že popolnoma odmrl družbi in se ves predal brezbriznosti, ga moraš poklicati samo po imenu, — zakaj zvok lastnega imena je čudotvorna palica, ki obuja v življenje — in bitje, ki je nalikovalo mrliču, se predrami in dvigne.

Prav tako se je dvignil Kastelic. Tako rekoč čez noč se je spremenil. Neverjetna svežost je vlila njegovim nogam spešnost, njegovim rokam urnost, njegovim očem oster sijaj.

Bitje, ki se je že razlezlo, se je v podzavestnem strahu zbalo uničenja in s poslednjim naporom vseh sil, ki jih izžareva samoljubje, skušalo ohraniti prejšnjo obliko, okrepiti zvok imena. Zakaj strah pred razpadom izziva blaznost...

Gospod Kastelic se je gledal v spominih bivše slave. Trpko je občuteval žejo po mrežospletalstvu. Kaj ni omamno užival, kadar je v svojo pajčevino zapredel dva, tri, štiri odposlance raznih udruženj in jih z obljubami izvabljal v svoj tabor. Ali pa, kadar je poskušal kako nevarno podjetje kot je bil n. pr. tisti uvoz svile. Kaj je poštenje?

Ni li samo privzgojena in priučena lastnost slabičev in duševnih omejeencev? Pa ti pride nenadoma tak vsiljivec in izstreli...

To je vendar žalitev! Ali ni nepričakovana bolezen prav tako užaljiva, ali ni trenutna smrt sredi dela ... naravnost posmeh, porog redu, ki si ga je bil človek razpredel?

Gospod Kastelic je že dva dni preživel v okolici svojega posestva. Ko je bil sredi obširnega gozda sam, je začel mahati z rokami in klicati na ves glas kot brezumen. Poskušal je tekati po strmini, mučil se je s plezanjem, oprezno je stikal za vevericami in iskal zajce v skrivališčih. Ta razgibanost mu je očitno koristila.

* * *

Vračal se je celo dobre volje.

Ko se je tako nekoč spet vrnil h kosilu in prigriznil kos kruha, ga je nenadoma zbolel kočnik, da mu je kar kri šinila v lice. Ta bolesten občutek mu je precej skalil dobro voljo.

Bolečina pa ni ponehala. Opresno je srebal juho, toda v razbolelem zobu je še bolj kljuvalo.

Skušal se je omamiti z dimom cigaret. Zob je bil videti popolnoma zdrav.

»Ali sem se morda prehladil?«

Kot v potrdilo mu je odgovorila bolečina na zgornji nasprotni strani čeljusti. Trganje! Hišni je naročil, naj sobo zakuri in segreje plenico. Trganje je naraščalo in popolnoma osredotočalo vso njegovo pozornost. Postajal je nestrpen.

Spomnil se je davnih let, ko je še otrok trepetal ob misli, da bo moral stopiti v ordinacijsko sobo zobozdravnika. Rajši bi pretrpel vse bolečine, samo v tisto sobo ne. Najstrašneje je vplival nanj vzduh po jodu. Nekoč se mu je pripetilo, da je baš v hipu, ko bi morala priti vrsta nanj, zbežal iz čakalnice...

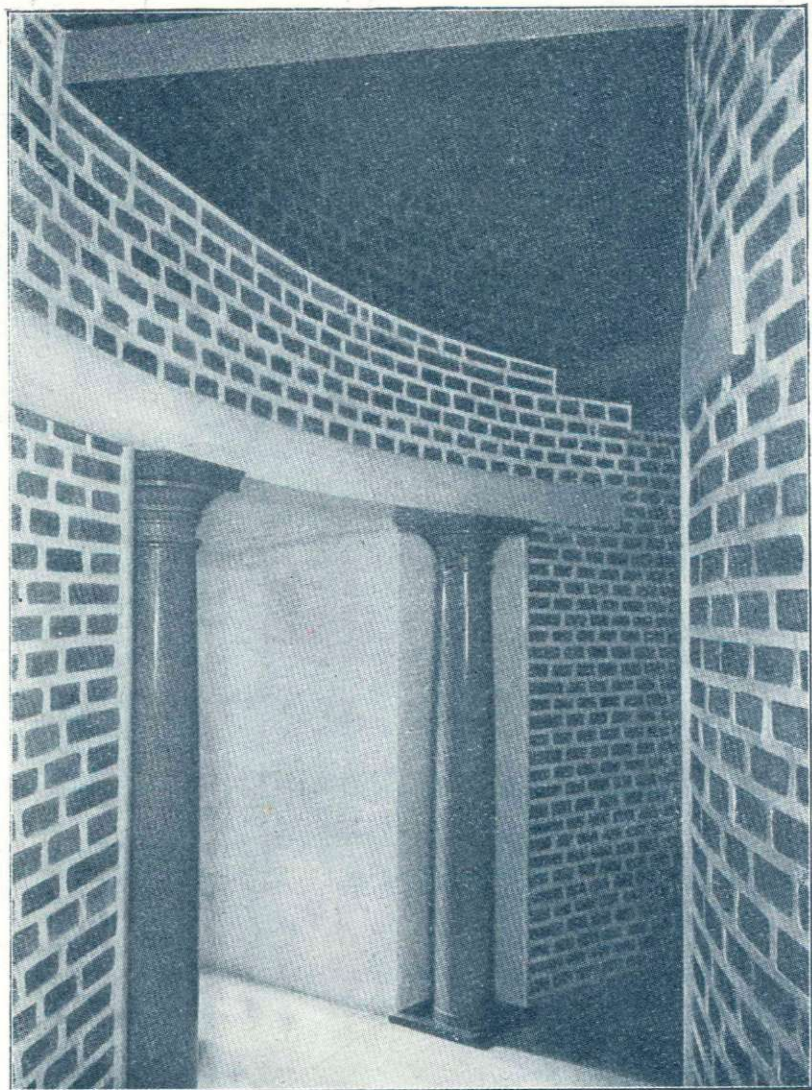
Ta strah mu je ostal.

Spet se je prijel za razboleli del čeljusti.

»Trga me,« je olajšano vzkliknil, v zavesti, da bo toplota vsekakor pregnala to nezno kljuvanje.

Ko je bila soba že nekoliko razgreta, je primaknil mizo k peči in si ovil glavo s toplo plenico. Trenutno je čutil, da je trganje prenehalo.

Zunaj je bil deževen dan. Vsled zgoščajočega se oblačja se je zgodaj temnilo.

J. PLEČNIK: MOTIV S STOPNIŠČA.

Kastelic je pregledoval predale in izvlekel iz ovoja šop pisem. Bili so stari dopisi, ki so mu svoj čas povzročili dokaj nemira. Takrat je bil predsednik neke posojilnice, ki je propadla. Z neprevidnimi podjetji, ki so izvirala iz njegove vsepohlepne osvojevalnosti, je bil največ on sam vzrok poloma, ki je odjeknil daleč naokoli. Dočim je v tistih dneh, ko je šlo za njegov obstoj, živel kakor v mučilnici in pretrpel vse strahote pričakovanja in negotovosti, se je zdaj ob teh orumenelih listih samo smehljajal...

Spomnil se je tudi dijaških let neprestane negotovosti, omreženosti, nestrpnosti. V velikih počitnicah se je oddahnil, kot da je šele zdaj zaživel. Solnce je vse drugače sijalo, pokrajina je kar bleščala, da je jemalo vid in neka brezčasnost je dihala iz vseh stvari. Tudi ljudje so bili videti prenovljeni: njihova hoja je bila lahna in igrava, tudi v obraz so bili vedri in dobre volje...

In tako bo vse vedro in dobre volje, kadar bo za vedno konec šole, je takrat mislil. Tisto veliko doživetje neke nepopisne vseradosti pa se ni nikoli izpolnilo. Celotno nasprotno: življenje je obnavljalo »šolo« v najpestrejših oblikah, v najneverjetnejših podobah, ki so

bile včasih krutogrozne, ki so se rogale predstavam o dostojanstvu in nedotakljivosti človekove svobode. In kako so se vrstili »učitelji«. Učitelj je ostal v spominu, ki se je obnavljal često še v snu. Dolga vrsta učiteljev: hitro so se menjavali, toda vsak naslednji je bil ostrejši, neizprosnejši, vsak naslednji je gledal globlje, je pazil bolj tenkoslušno, — ravnatelji, politiki, upniki, zaupniki, tudi ženske so bile vmes... perica Marta... in poslednji je bil oni... ki je streljal nanj.

Kakor da so bili vsi med sabo dogovorjeni, kakor da so si, menjajoč se, poverjali strašen, rabeljski posel... kakor, da so bili vsi ti različni obrazi, glasovi in pogledi — en sam obraz, nikoli viden, pa vendar vedno pričujoč, strahoten, vohunski obraz, pred katerim ni bilo mogoče ubežati...

Premišljujoči se je predramil.

Mrazilo ga je. Zavedel se je v trdem mraku. Bolečine v zobeh so naraščale. Brez večerje je sklenil odpraviti se spat...

* * *

In potem je sledilo sedem dolgih noči, v katerih se je bolni človek dvobojeval z rabeljskim obrazom.

3. Noči.

*P*lahutajo pošastne sence po stropu, po stenah... odsvit ognja v peči se pretvarja v žareči se obraz... soba se zgrinja v vročo temo, se pozibava v kolo-barje plesočih zaves, ali skozi vso to motnjavo reže, reže venomer nekaj ostrega, zdaj ledeno, zdaj razbeljeno, zdaj nalikujoče brezkončni srebrni niti, zdaj široki jekleni ploskvi, zdaj tankemu svedrcu.

Vse drugo se utaplja v nezavest, samo ta vrtajoči občutek gori, narašča, pojema in se spet razpalja...

Vsa čeljust gori... težka je glava... kot da so od podočnikov do oči napete svinčene žice... tiho, tiho, tiho, da se ne razljuti oni tanki svedrec...

Vrta, vrta, vrta...

Zdaj je iz ceste lopnil ropot... O, kako je oživila bolečina! Z divjim zanosom se podijo trzavice... neki kovinski ton pripeva tej zmagoslavni orgiji bolečin... Iz ceste je vrisnilo razklano petje in vriskanje... O, kot bi tolkel po glavi... Premalo toplote...

plenica se je shladila. Treba jo je tesneje privezati, tako tesno, da bi strl to peklenko bolečino... Za hip je odleglo... Odeja je vsa prepotena, tudi blazina je znojna... lasje so sprijeti... kako težko je čelo... nad levim očesom leži obroč, ki se vse bolj tesni. Spati... spati... veke so se zaklopile...

O, zdaj je zaščemelo, zasvistelo, da bi se trgal in zakričal...

Trpeti, trpeti. In spet to naraščajoče vrtanje, vbadanje, sekanje...

Proti jutru, ko se je od okna že pojavljalo svitanje, se je vse zmedlo v gosto nezavest.

* * *

Malo pred poldnem se je prebudil. Začudil se je doslej nepoznanemu občutku nenavadne svežosti in ostroumnosti, dasi je istočasno imel vtis, da mu je vsa glava prevezana z jeklenimi žicami. Lica so mu bila topla. Ta toplota je spominjala na neko zatohlost in uležanost. Ko si je prižgal cigareto, je postal za hip celo odobrovoljen. Potem pa se s strahom zamislil: koliko časa še... slutil je, da bo naslednja noč prav tako strašna. Zdelo se mu je, da je prišel v doslej tudi nepoznano mu odvisnost neke vesoljne volje ali česa. Kdo na pr. mu je dosedaj zabranjeval karkoli. Ali ni bila vsakomur njegova želja ukaz, njegov denar vstopnica. Na bolezen ni nikoli mislil. Bolezen? Ali je to nenadno trganje bolezen?

Saj niso prav za prav zobje, po ušesih me trga, se je zavzel.

Kako čudna je ta zagonetna odvisnost od — enega zoba! Vse mišljenje se ti začne usmerjati drugam... misli nastajajo, ki prej še slutnje niso bile... Spomnil se je bolnišnice, kjer je nekoč — samo enkrat v življenju posetil svojega bratranca, ki je nekaj dni nato umrl za pljučnico. Bil je pri njem komaj pol ure. Še tedaj se mu je mudilo. Imel je sestanek s slovito igralko. Ko je odhajal iz hrama tihote, je bil ozlovoljen. Še vedno ga je dražil rezki, živce vznemirjajoči vzduh po jodu in kloroformu... vmes drsava hoja usmiljenk... vmes topi, trudni pogledi bolnikov... ti bolniki, kot da niso več posamezniki, svobodni državljani, temveč samo še orodje zdravnikovih poskusov... Morda se taki ljudje sami zavedajo, da niso več svobodni, skratka, da niso več ljudje v običajnem zmislu te besede. Kako pritajeno

šepečejo. Če jim pripoveduješ karkoli iz zunanjega sveta, recimo o gledališču, o poto-
vanjih, o dnevnih dogodkih, o visoki politiki,
karkoli... se jim širijo oči, kot da jim pri-
čaruješ neverjetne skrivnosti, jim vztrepeče
kako vprašanje, ...toda slednjič je ves
njihov odgovor topo molčanje, ki te jezi, ki
te izziva. Kakor da jim je vse bujno dejanje
in nehanje ogromnega vrtiljaka, ki je še
malo časa prej tudi nje poganjal v mrzličnem
diru, nekaj povsem tujega, nekaj, kar sploh
ni bilo nikoli njihovo. Čudno, da bolezen
človeka tako zmrtviči...

Takrat se je tudi zbal, kot da se je okužil.
Kajti v vseh teh sobah in odmevajočih vežah
je vela omotična tišina, neka stroga tišina, v
kateri je človek posameznik izginjal. In se-
cirsko orodje, operacijska dvorana...

Zdaj se je gospod Kastelic začudil. Kaj ni
on samega sebe ulovil v isti otopelici, ki se
mu zdaj dozdeva izraz novega življenja,
izraz zmagovitega brezčasja?

Ni vedel.

»O, da se nisem prej bavil z medicino.
Kako zanimivo je proučavati ustroj člove-
škega telesa. Koliko zagonetnosti bi mi bilo
umljivih...«

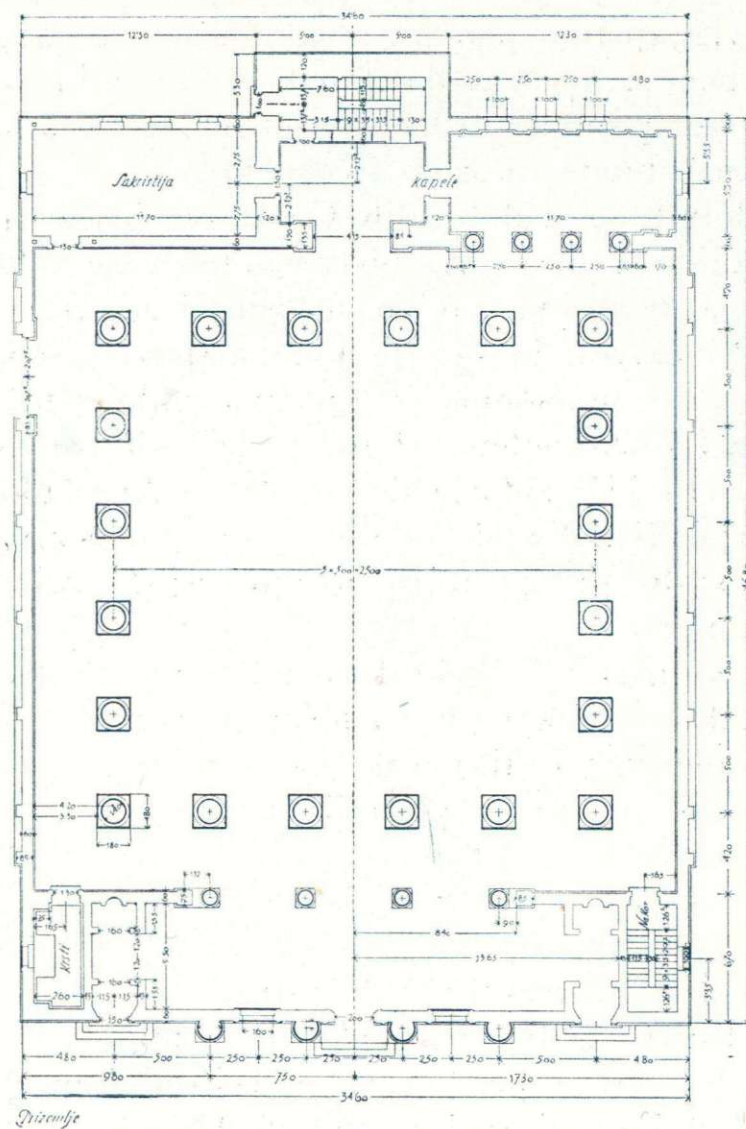
Toda spet se je zavzel ob novi misli: »Saj
sem vendar govoril z marsikom, ki je bil
kedaj bolan, pa nisem na njem opazil nikake
spremembe. Toda, je li moja bolezen — hm,
trganje, bolezen druge vrste? Sta morda
sploh dve vrsti bolezni? Bolezen telesa, ki ne
ostavi nobenega sledu, in bolezen, ki človeka
spremeni, bistveno spremeni...«

Kastelic se je spomnil svojega bivšega pri-
jatelja, ki se je po treh tednih vrnil iz bol-
nišnice (imel je tifus) ves drug med ljudi.
Začel se je ogibati svojih prejšnjih znancev
in tovarišev, opuščal je obiske k družinam,
kjer je bil nekoč čisto domač, spremenil je
celo svoje navade, svojo hojo, celo svojo
pisavo.

Kastelic je mislil dalje: torej je to druge
vrste bolezen, bolezen... duše?

* * *

Na večer so se bolečine v zobeh razbesnele.
Kastelic se ni upal iti ležat. Naglo je stopal
iz kota v nasproten kot sobe... enkrat, dva-
krat, dvajsetkrat. Prižigal si je cigareto za
cigareto, dokler ni bil že več omotičen od
tobakovega dima.

J. PLEČNIK: NAČRT CERKVE V ŠIŠKI.

Koraki so se mu opotekali. Omahnil je v
naslanjač pri peči.

Pomočil je svežo bombaževino v olje in si
znova zamašil ušesa. Potem si je glavo ob-
vezal s toplo ruto. Bolečine so naraščale. V
glavi mu je gorelo. Skozi žgočo, rdečo mot-
njava, v kateri je otopel sleherni občutek,
sleherno čuvstvo, najrahljša misel, je rezalo,
sekalo, kljuvalo, da bi kričal in bil okrog
sebe. V taki neznosni muki se mu je izruval
krik, kot da se je odprlo žrelo razpaljene
podzavesti: »Moj Bog, kaj sem zakrivil!...«

* * *

Sredi noči, ko je bila v sobi tišina
zmrzljena v gosto neprodinost, se je pred
izmučenim človekom nenadoma, brez navi-
deznega vzroka pojavila čudna podoba:

Nad njim se je sklanjal bled obraz... vse
niže se je sklanjal... počasi, obotavljaje se
je padal... mislil bi, da se ga že dotakne...
pa se je spet odmaknil... in nemudoma je bil
viden nekje v črnem kotu... majhen kot
lutka... pa je spet naraščal, bledota se je
oblikovala v vse zaslanjajočo steno... in ni
bila več stena... že je butalo kalno valovje

z žvižgajočimi penami in kačastimi vodnimi grebeni... in prav daleč nekje v tej vihri se je spet pojavil: droben, vitek človek v črni suknji, blodeč, kot da išče nekoga...

Bolnik je pridržal dih. Groza mu je mrtvila telo. Vse njegovo bistvo je trepetalo: »O, če me zagleda... o, če me zdajci zaloti...« Vitki človek iz sna je kolobaril zdaj sem, zdaj tja, nenadoma je njegova podoba utočila v razbesnelem orkanu padajočih dreves, gorečih hiš, pokajočih čolnov... In, čudo: zdaj je tisti človek sedel miren in potrpežljiv na stolu pri postelji in vprašujoče zrl v bolnika.

»Sin moj!« je kriknil Kastelic in ves vztrepetal. Segel je z roko v nočno praznino...

Samo ura je tiktakala. — —

Kastelic se je predramil.

* * *

Potem ni zasnul vse do jutra.

»Kaj se godi z menoj? Ali blaznim, ali so to dogajanja pred koncem?! Pred koncem jaz, doktor Marcel Kastelic? Ali sem sploh še? Tu v tej strašni ječi: sem še to, kar sem bil tam... tam... nekoč v sejnih dvoranh, v bleščečih sprejemnicah, na govorniških odrih...? Kaj sem še? Zlomljen stroj, ki poka in hrešči... Kaj mi še moje ime v tej minuti, v tej noči, ko ni ne odmeva ne odziva... kje je orožje, da se branim? Pred kom? Pred kom?«

Misli so se vrtale z neizprosno doslednostjo.

»Kje je moč od nekdaj? Odkod je zrastle samozavest, če je bila le laž. Odkod ta strah, ki veje od vseh strani, brezobličn, neprijemljiv, vesoljni?«

Segal je z mislijo nazaj, vse globlje, vse usodnejše. Kaj ni bila moč samo krinka, samo beseda, samo tolažba pred — strahom. Dokler so pritrjevali besedi, je rastla moč... zdaj, ko ni nikogar, zdaj, ko se stresa v tisočeri preobličjenjih lastna zavest, zdaj — — ni nič... nič... nič...

Vse je strašna bolečina, obraz samote, klic resnice. In človek se vije neskončno majhen, ponižan, osramočen... Vse je breznadejna praznina...

Praznina, samota. Ali ni že davno začutil njen mrtvaški dih? Ali ni bilo morda vse njegovo hrupno življenje preglaševanje te predsmrtne tišine, beg pred samoto? Ali ni

bilo vse njegovo dejanje in nehanje — beg pred samoto?

Kaj sedaj, ko ni nikogar pri njem, ko se je izobčil iz človeške družbe, ko so celo stvari utihnile, ko je sam, sam pred ogromnostjo spoznanja?

»Tedaj konec,« ga je streslo. Koj za tem se je čudno ovedril: »Da, torej: konec...«

Imel je čuden nasmeh, kot tisti, ki je pravkar učinil zločin ali pa kot blaznež.

Ozrl se je po sobi, ki se je odevala v prvi svit jutranjega solnca. Vedno ostreje so rastli predmeti iz somraka. Iz ogledala se je smehljal človek, ki ga doslej ni nikoli videl. Ali je bil to on, ali ni bil nekdo drugi; okamenel obraz svinčeno blede barve, stisnjene ustnice, in vdano mirne oči. Toda oči so govorile, ne več o kupčijah in spletkah, ne več o zmagoslavju ljudskega voditelja, ne več o mrzličnosti slavohlepja, ampak o vsepokoju, o mirovanju in brezčasnem brezbolju...

* * *

Svita se.

Človek se ozira okrog sebe. Tam zunaj prebujajoča se pokrajina... Ljudje... Spet bodo šli na delo, spet se bodo prepirali, razvnemali, bodo žalovali, obupavali, hranili se in omamljali. Koliko igrakanje vse skupaj! Kako puhla ničevost iznajdb in izsledb, kaka brezpomembnost vseh naših želja in hotenj. Večen vrtiljak suženjstva... In zdaj: z enim zamahom zdreš to glupo igro in se izločiš... Konec? Konec? — —

Svita se v polni dan...

Pokrajina se je prebudila... kot včeraj, kot predvčeraj, kot se bo jutri... dan za dnem... večno...

Gospod Kastelic omahuje: nazaj? naprej? Nazaj: obraz sina ga motri z rabeljskim nasmehom... Naprej: strahotna motnjava neprečutih noči... In nikogar ni, ki mu bil prijatelj v tej uri razločenstva.

4. Konec.

Toda štiri ure kesneje... kako norčava spletko dogodkov.

Človek: kakor bi lutko na niti samovoljno potezal sem in tja... kakor nihalo: ko doseže svoj najvišji vrh in najdaljšo razmah-njenost, se spet povrača nazaj k težišču...

Štiri ure pozneje se je namreč zgodilo nekaj silno preprostega, pa vendar dovolj važnega za gospoda Kastelica.

Ko je gospod Kastelic v predjutru stal pred zrcalom, vdan v čudovito spokojnost, ki je ni prej nikoli v življenju spoznal, spokojnost popolnega brezskrbja in brezmejne neodvisnosti, ga je nenadoma obšlo občutje nekakega domotožja. Pogled mu je obvisel na komaj opazljivo zibajoči se veji pred oknom... Samoten ptiček je obletaval gole vršiče... Gospod Kastelic se je bliskovito spomnil davnih šolskih let, ko mu je v dijaško radost sijalo poletje in je prostost, ki jo je polnil z upi, brez ovir v brezkončnost širila svoja obzorja.

»Takrat sem živel...« je pomislil. »Ali ne bi mogel spet zdaj v tisto življenje.«

Pa ko se je ozrl v hipno misel, je omahnil, zakaj videl je silno mrežo spletk, prikrivanj, laži. Na onih vozlih, ki so se gostili v somračju, so stali kot spomeniki: njegov sin — upornik — odpuščeni blagajnik, ki so ga po Kastelčevem posredovanju zavedli celo v preiskavo — obilen gospod, načelnik gospodarskega urada (vtihotapljena svila!). — trojica političnih veljakov (nočna seja v Areni. »Gospod doktor, kje je potrdilo zadnjih odplačil ‚Kemični družbi‘?!), — rdeča plesalka iz »Tulipana«, — izključen študent Vrtovec (»pomislite, detektiv je pri izgubljenцу zaplenil album konstruktivističnega stavbarstva!« Vrtovec je bil sorodnik plesalke iz »Tulipana«, kar je dr. Kastelic mnogo prepozno zvedel!) — in spet: njegov sin, ki je nanj streljal...

Črna mreža, razpletajoča se v brezkončnost: presekala bi jo samo — — — smrt.

* * *

Štiri ure kasneje je vstopila hišna s priporočenim pismom. »...napadalec se je včeraj zjutraj v celici obesil... vrni se... vse je urejeno... javnost skoro ničesar ne ve o vsej stvari... tvoji prijatelji te čakajo...« Pisala mu je žena.

* * *

Tri dni pozneje je bil doktor Kastelic že spet doma. Toda koliko razočaranje! Znance in prijatelje, ki so se mu prišli poklanjat, je hladno pozdravljal.

Prvi teden se je skušal vnovič vživeti v prejšnje življenje. Toda vsaka njegova kretnja je bila omahljiva, vsaka beseda se je obotavljala in sredi pogovora so včasih oči zastrmele nekam daleč... daleč... Ob takih

trenutkih se je mož čudno zganil, kot da ga je postalo sram pred vsemi in se je skušal skriti. Minevali so tedni, meseci... Izprememba je postajala vedno izrazitejša. Ne samo, da se je samotar kljub prigovarjanju vnetih prijateljev popolnoma odrekel vsakemu delovanju v stranki in v javnosti, temveč tudi doma ni po ure in ure spregovoril. Žena se je zgroževala. Sprva je njenim plašnim vprašanjem odgovarjal površno. Tolažil jo je: »Živčna utrujenost... bo že prešlo...« in podobno. Spravljala ga je v kopališča in letovišča. On se je protivil s trudnim smehljanjem.

Neki večer ga je zalotila pri pisalni mizi. Prepozno ji je skušal prikriti naslov debelega zvezka.

»Beležke grešnika.«

Začela sta razgovor.

— — — — —

»Da mi je pogledati zarjo kot nekoč in se vzradovati ob blestenju poletnih juter... Da, sem zmeden, morda? Da se sklanjam v otročjega starca... O, prejasno vidijo oči nazaj in naprej... Ena sama čista radost — kako naj jo odtehta mrzlično, krivično, spletkarsko rovarjenje. Nisem takrat zaman zbežal... Ni bila utrujenost telesa, ampak bolezen duše, ki je samo sovražila, samo mrežila in lagala. Misliš, da marsikoga od njih ne čaka ista ječa in isto samevanje? Vrnil sem se s slabotnim upanjem, češ, spet se zavrti hrupen vrtiljak in spet sem zakoprnel po šahu z živimi lutkami. Toda, ko sem prišel nazaj, sem zagledal vse drugače. Samota mi je spremenila oči, prav za prav jih je izostrila, ozdravila. Sluh se je stanjšal. Vsak zvok ima svojo barvo: ali dobro ali zlo. Vsaka kretnja ima svojo obliko: ali dobro ali zlo...«

In v tem svitu sem videl kretnje in slišal besede... in vse se mi je zazdelo podobno ogromni zapleteni mreži, ki se je zvijala, zgibala, trzala, vezala... a vse so bile skoro samo zleoblike in sami vrišči so sikali...«

— — — — —

»Ko pa to pišem: ali nisem šele na začetku. Zakaj raste mi nova misel: kadar bom moral zapustiti sobo in znova pričeti? Kako pričeti, da si ne bi skvaril novega vida in sluha... Petdeset let topega, brezmiselnega životarjenja... ali bom mogel popraviti to zlo. Kako? Kedaj?...«

ŽIVLJENJE.

TONE SELIŠKAR.

Živimo. V solnčnem vzhodu se naše duše bude,
v zatonu večnega ognja v večer in noč.

Skrivnost življenja iščemo v nepokoj.
Smo mesojedni črvi — v človeška srca
grizemo,
pijavke smo — v temó spočetnic se zajedamo,
ujedne ptice — ostre kljune v resnico
mečemo,
netopirji silni — s perotmi v svetlobo bijemo,
bogoskrunitelji — možgane ob večnosti si
trgamo,
— skrivnost življenja.

Cvetoča roža na dišečem polju,
pojoča ptica v zelenem vrhu,
zlata zvezda na pokojnem nebu —
samo napol vas vidimo,
— vse drugo je skrivnost.

Skrivnost življenja, iskanje v nepokoj:
Pregrinja solnce — mehke rože v polju
venejo,
zastira zvezde — ljubeča srca v temo ginejo,
prebada ptice — popevke v bogokletne krike
lezejo,
oskrunja duše — čez pol oči skrivnost —
birič, nevidno zlo iz prasemenā naše matere.

POPLAVLJENA POKRAJINA.

TONE SELIŠKAR.

Izbruhnile so vode iz globin.
Razliti tok čez trepetajočo ravan.
Valovanje valov — tajinstven hrum udarja
v srce.

Nizko nebo v temini zagrinjal,
mokri oblaki tik naših glav
z mokrimi prsti v nas. Groza noči!

Ni lučke nikjer na obzorju.
Na holmu stojim. Temni svetilnik. Luči!

Vlažne dlani iz neba.
Ogromna teža viharnega oboka — vpitje
vode. Smrt —

Življenje!!! sem klical v noč —
in jek od vodnih megla se je vžgal.
Svetilnik gori. Luč v temino gorja.

Zagrinjala so padla v dan,
srd vode je tišji in tišji.

SLIVARICA.

MAGAJNA BOGOMIR.

Zbežal sem v podvečeru neznosni družbi
nekaterih omikancev, ki so jih gostili
doma, in zavil čez polje. Solnce je
prešlo zadnje brazde podolgovatih oblakov
in izginilo nad morjem. Rdečina zarje se je
prerodila v violetno, violetna barva v mrak;
mrak se je polagoma začel spajati s temo,
vstajajočo iz dolinskih globeli. Velika struga
doline s poljem, z reko in s skalovjem in
raztrganim gorovjem v ozadju je bila kot
ogromna črna senca, ki jo je le tu in tam
pretrgal skozi raze potujočih oblakov sij
samotne zvezde.

Na zapadu so bile luči in so svetile kot bi
visele na črnih zračnih plasteh. To so bile
gostilne, napolnjene z življenjem.

»Hej, Ireneā!«

Dvoje oči se je rodilo v temi nad cesto.
Dvoje zenic se je razširilo v široko, široko.
Za njimi je bila črnina lepa, tako lepa. Za
črnino je bilo življenje prelepo in mlado kot
pomlad.

Burja, ki je tulila ves dan, se mi je zagnala
s silnimi sunki v obraz in razmršila lase.
Opotekel sem se na trato in nazaj. Nad vso
pokrajino je zaplaval godbeni ton burje, veli-
častna nočna pesem. Radosten sem zavriskal
v noč. Vrisk se je opotekel z zračnim tokom
nad cesto, ki je izginjala v temi in se zopet
porajala v motno svetlikanje, se zakrožil v
vrtincu in odbrzel z vetrom visoko pod nebo,
kjer je bil oblak kot razprostrti prsti roke, ki
se ji je orjaška dlan rodila nad vzhodom.
Prsti so se ji zasadili v zapad, kot da hočejo
objeti zemljo in morje. »Ireneā, kako si lepa
v sebi!«

Ko sem prišel v bližino, sem zaslišal zvoke
harmonike in glasove dekliškega petja. V
taktu godbe in pesmi sem zavil v gostilno, v
veliko sobo, polno dima in vinskega vonja,
sedel k mali mizi v kotu in naročil vina. Har-
monikar se je široko smehljal in kimal z
glavo. Fantje so pozdravili z vriskom. Pri
dveh dolgih mizah so sedeli tesno, med njimi
je bilo vino in godba.

Na drugi strani je živela Ireneā. Velik
prostor, delavnica je bila tam. Trideset deklet
je bilo videti onkraj širokih vrat, trideset
delavk, slivarič z malo Verico, ki se je ozirala
v našo sobo in v debelega italijanskega
trgovca. Ta je široko kot vsegamogočni

gospodar slonel ob steni. Vsako leto je kupoval slive po dolini, pripeljal delavke s seboj, in fantje, ki so delali na železnici in v rudniku, so dvignili borne prihranke, da jih v vinu in radosti poznih večerov utope. Po tleh so bila ogrodja lesenih mrež, med njimi vijoličasti kupi sliv. Dekleta so jih luščila in v vrstah pokladala na mreže.

Pil sem in mislil. Kaj bi! Saj je stara pesem in plehka že skoraj. Vedno je bilo tako in morda bo vedno. Od jutra vsak dan in v večer vsak dan za pet lir, za malo kosila opoldne, za malo polente pred spanjem. Rojene v Brdih so ciganke od rojstva in bogve, če se zavedajo tega. Veliko je rožnatih lic med njimi, uvelih še več. Vse pa imajo rože uvezene v obleko, cvetlice v laseh in pesmi pojo. Trgovec, ki pomežikuje ob steni, je vsegamogočen. Karkoli jim reče, store in ni se še zgodilo, da bi prišla besedica upora iz njihovih ust. Pesem, ki jo pojo, je čudna, tako čudna. Same iz sebe in samim sebi jo pojo. Naj bi umolknila harmonika, naj bi se razvila pesem v glasen klic, ki bi šel daleč in s preprostimi besedami povedal zgodnico, ki se je zgodila in se godi vsak dan.

Pil sem in mislil tako in isto je mislil pri sosednji mizi rudar Matija Matjačev, ki je naenkrat vstal in udaril s pestjo po mizi:

»Tiho, strela jasna, tiho harmonika, da ti s temle kosirjem ne razrežem meha. Harmonikar, nehaj! Dekleta pojo. Tiho, ti strela harmonika, pravim!«

Utihičila je, slišal pa se je refren dekleških glasov.

Rdeče so zvezdice naše,
rdeče so zvezde kot kri.

Irenea! Njen glas se je dvignil nad vsemi in udarjal kot srebrni valovi ob stene.

»Še mi pojmo,« je zaklical Matija, in peli smo vsi.

Se detece v zibelki joče
in mleka iz matere hoče;
v njej pa več hrane nič ni.
Rdeče so zvezdice naše,
rdeče so zvezde kot kri.

Matija se je dvignil s stola. Glavo je povetil. Oči so mu srepo sijale izmed polzaprtih trepalnic. Že štiri leta je bil rudar ta dvajsetletni fant. Petje se je spremenilo iz glasnega klica v tiho. Kot umiranje je šla zadnja kitica skozi prostore.

Umrlo je detece malo,
še mater s tem pokopalo;
dvoje jih v grobu leži.
Rdeče so zvezdice naše,
rdeče so zvezde kot kri.

Po pesmi je znova zaigrala harmonika. V melodiji njene godbe je priskakljalo malo šestletno dekletce k nam. Verica je bila, nezakonski otrok postarane delavke, ki je sedela v delavnici in se smejala za njo.

»Pojdi pit, Verica,« je rekel Matija in ji nudil kozarec. Dekletce se je oklenilo čaše, nagnilo in izpilo požirek. Potreslo je kodrasto glavico nato, kot da je vino kislo in da noče več.

»Daj, Verica, zapleši,« je zaklicala mati, »daj, saj znaš.«

Pogledal je otrok plašno po pivnici. Harmonikar se je veselo smejal in ji z migljaji oddaleč prigovarjal, naj pleše.

Raztegnila je roki in se začela vrteti v počasnih krogih, ki niso bili po valčku.

Ustavila se je hipoma, zamižala in stisnila roki na oči. Krožilo se ji je. Fantje so se smejali in ji ploskali. A meni se je zazdelo, da je soba prazna, da ni nič v njej, da ni nič nikjer, da je vse skupaj velika črna senca, kot oblak, ki sem ga videl nad dolino. Skril sem obraz v dlani. V temi se je zarisalo suhotno telesce. Vsi bedni otroci sveta so bili v enem, v Verici, ki se je vrtela počasi, počasi z razprostrtimi rokami kot večno-živeča lutka po godbi, ki jo godejo drugi.

»Striček!«

Stala je pri meni in me potegnila boječe za suknjič.

»Striček, imaš kaj cukrčka?«

Temna senca se je raztrgala. Ta preprosti otrok je bil v svoji duši prav tako lep kot najbolje vzgojeno mestno dete. Vzel sem jo v naročje.

»Nič nimam danes, Verica! Jutri ti prinesem.«

»Zjutraj?«

»Ne zjutraj. Prinesem ti zvečer.«

»Ne moreš prinesiti zvečer.«

»Zakaj ne?«

»Gremo opoldne stran.«

»Že jutri? Kam greste?«

»Daleč.«

»V Brda?«

Pogledala me je vprašujoče.

»Tja, kjer je blizu Gorica?«

»Da, Gorica, da.«

»Pridem zjutraj in prinesem ti cukrčka veliko, veliko, toliko, poglej!«

Splezala je na tla in tekla veselo k materi.

Vstal je Matija in stopil proti delavnici.

»Gospod Segatini!«

»Želite?«

»Več kot osem je ura. Devet bo že skoraj.«

»Vem.«

»Naj končajo dekleta!«

»Prav imate. Naj hitro končajo! Še precej je sliv.«

»Toda ura bo devet.«

Trgovec je pomežiknil ponovno, si prižgal smotko in ni odgovoril.

»Pusti ga no,« je zaklical eden iz naše družbe.

»Nič,« je mrmral Matija in odhajal na prostor, »nič, samo do osmih jih je plačalo to seme, ki je prišlo od bogvekje.«

Vstopila je nova družba, skupina železničarjev, Italijanov. Umolknili smo. Italijani so iskali prostora in ker ga ni bilo, so odšli godrnjaje na vežo in sedli tam okrog mize.

»Hej, Irene!«

Prikazala se je vsa lepa. Dvignila je beli roki in si zavezala svileni rožnati ruto, ki ji je padala poprej čez ramena, krog črnih las. Oči, prsi in vse telo je pravilo o dozorelosti njenega bitja. Ozrla se je proti moji mizi in mi smeje pokimala.

»Halo, Irene, kam greš,« je zaklical trgovec.

»Plesat grem, gospod,« je odgovorila mirno in brezbrizno.

»Nismo še končali.«

»Jaz sem, gospod! Če hočete, bom nadaljevala jutri.«

Utihnili smo. Tudi pogovor med dekleti je ponehal. Trgovec je stopil k nji in jo prijel za ramo.

»Delat pojdi, Irene!«

»Ne grem, gospod!«

Zardel je v lica. Prijel jo je močneje in jo hotel potisniti nazaj v delavnico.

»Rečem Vam, mir dajte, gospod!«

»Za več mesecev imamo še dela v Gorici.«

»Razumem, grozite mi. Storite kakor Vam je drago!«

Obrnila mu je hrbet. Trideset fantov je vstalo, trideset rok je visoko dvignilo čaše.

»Živela Irene! Pij, dekle!«

»Na vaše zdravje, fantje!«

Izpila je. Na ustnicah ji je igral nasmeh.

»Pojdi, plesat greva,« je rekla proti meni.

»Zaigraj polko, godec!«

Med dekleti je vstal šepet. Pričela so vstajati.

»Kar končajte, babnice,« je zaklical jezni trgovec in sedel ves tolst na klop.

Zaplesala sva proti sredi. Krog naju se je vrtelo kakih trideset deklet. Ni bilo mnogo besed med pari. Dekleta so bila po celodnevem delu trudna in povešala so obraze. Usta so jim bila napol odprta, toda v sicer motnih očeh je zažarelo zdaj pa zdaj kot lučka in ugasnilo. Irene se je smejala neprestano in me opazovala s črnino svojega pogleda.

»Ali si ga videl? Kot puran je bil rdeč. Hotel me je ponižati pred vami vsemi! Toda nikdar še nisem bila pred njim na kolenih in nikoli ne bom. Vidiš me. Smejem se. Na svobodo sem se spomnila, ki je kot solnce.«

»In če ne bo sijalo nikdar, Irene!«

»Če ne bo sijalo, bom poginila v jarku, predragi!«

Polka je bila pri kraju. Sedla sva k mizi. Izpila je v dušku kozarec vina.

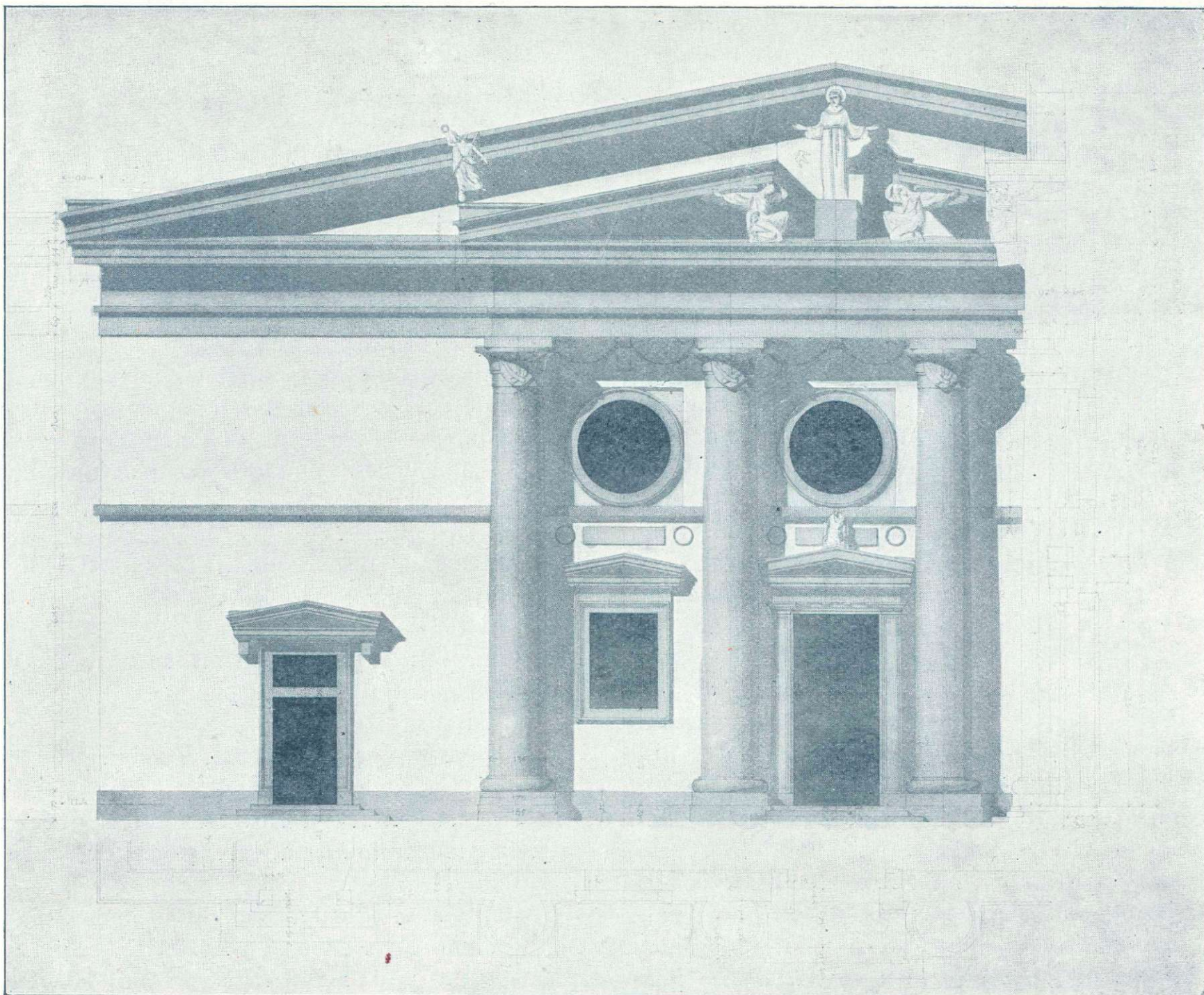
»Dedec grdi! Ves teden je hodil za menojo. Danes me je silil, naj bi šla v noč z njim. Pa ima ženo in otroke v svoji veliki hiši v Vidmu. Naj si zapomni, nikoli ne bom v prahu pred njim.«

»Kam boš šla sedaj, ko te je odpustil?«

»Ne vem. Dovolj sem delala pri njem, celih osem let, od svoje šestnajste pomladi. Sedaj nimam nič, prav nič od tega. Pa ne, ni res to. Lani mi je kupil to svilnato ruto in mi potem trikrat pripovedoval o njej. Jutri odidem domov, v zgodnji pomladi na ladjo, kjer si bom poiskala službo. Široko je morje in ob vseh njegovih vodah se širi zemlja. Iz ladje bom ušla v Aleksandrijo. Mnogo naših je tam. Iz Brd so, od Soče, iz Istre, iz Reške in Vipavske doline. Čitala sem: Nad dvatisoč jih je in zidajo si dom. Povsod je naš dom, prijatelj!«

»In druge?«

»Ne bo jih odslovil. Tudi mene ne bi, če bi le hotela. Odslovil jih bo šele takrat, ko bodo njihovi obrazi preveč oveneli. Leto za letom bodo pod njim, rodile nezakonske otroke in jih vzgajale v bedi. Mnogo Veric je že bilo in še mnogo jih bo med njimi. V meni pa se je zbudil odpor proti takemu življenju. Ko smo šle pred mesecem v vaš kraj, smo srečale četo vojakov. Godba je šla pred

J. PLEČNIK: ŠTUDIJA ZA FASADO CERKVE V ŠIŠKI.

njimi in igrala veselo pesem, ki se mi je vsesala v vse telo. „Kam greste,“ sem zaklicala proti zaprašenim fantom. „Daleč, daleč, naprej in naprej, srčece, vedno za godbo, naprej in naprej.“ — Ali čemu ti to pravim. Pa da, prav radi njih in radi tiste godbe mi je postalo posedanje po stolih nezno. Ne morem več. Zbežala bom. Ciganska so bila moja leta ali premalo ciganska, ker niso bila svobodna. Kolikokrat me je žalil tisti človek. Ne bojim se truda, niti žeje in lakote, njega se bojim. Toda iz mene ne bo iskalo gladno dete hrane kot jo je iskal otrok iz pesmi. Šla bom in pokala vsemu svetu s prsti pod nos. Na solnce pa verjamem. Če so tu oblaki, ni treba, da bi bili drugje.«

Umolknila je. Oči so se ji zagledale v kot in zazdelo se mi je, da je pozabila, kje

je. Šla je v duhu za solncem in postalo mi je bridko, ker sem vedel, da ga ne bo dosegla nikoli in kako strašno vara samo sebe. Naenkrat se je zdrznila.

»Ne, ne bodo šle, nikdar ne bodo šle same od njega. Ni jim bil dan tisti mali plamenček v dušo, ki se lahko razgori v ogenj. V meni je bil, da bil je prav od tistih daljnih, še skoraj otroških let. (Nagnila je kupico in izpila.) Nisem ti pravila. Čemu pač. Neumnost. V svoji prvi mladosti sem bila na gimnaziji nekaj let.«

»Ti si bila?« sem zaklical.

»Nekaj let. Tik pred vojno so nam vzeli vse in nas odgnali v Videm, kjer me je sredi ceste pobral ta trgovec, ki je bil takrat vojni liferant in me vzel v službo. Malo več mi je v spominu in medle so slike ali nekaj je ostalo, ostal je tisti plamenček, ki se mi

je zadnje dni razvil v ogenj. Zato sem danes v naši družbi edina, ki je vstala in edina, ki se bo upala v svet.«

»Zakaj mi nisi povedala, da odidete jutri. Šele Verica mi je pravila to.«

Gledala mi je v oči. Za hip ji je zagorel komaj viden sij v pogledu in ugasnil naenkrat. Glasno se je zasmejala.

»Zakaj in čemu? Ciganke pridejo in gredo brez slovesa. Sicer bi prišla sama k tebi za slovo in lepo besedo, saj je bila marsikatera vesela ura med nama. Z radostjo bom mislila na to. Tvoja pot bo v Ljubljano in pozneje še dalje, moja na jug in morda je ne bo konca nikoli. Ni lahko hoditi po morju in hoditi čez gore. Pa kaj me gledaš tako? Pij, prijatelj! Tvoje in moje barve je vino. Nekoč sem bila pri tebi na domu in videla, da si pisal. Bilo je o Valči, o ubogem otroku, ki je bival v podzemlju. Daj, pij, no, saj si naš, saj si res naš, drugače bi ne bil tukaj. Ti pa se spomni nekoč Irene! Če ti bo spomin lep in se ne boš bal umazati samega sebe, naredi ji majhno sliko! Povej o družbi, ki ji niti nedelja ni dana in ne božična drevesa, niti velikonočni piruhi z blagoslovom. Nedelja je danes, glej, pa smo delale ves dan. Takrat, na gimnaziji še, sem bila včasih v gledališču. Tudi nas so slikali tam, da. Slikali so našo zunanost, harmoniko, vino. Globine in lepe duše niso videli. Tistim pa, ki se v bogastvu rede, so slikali tudi srce in mu delali slavospeve ljubezni in omike. Skušaj naslikati Irene tako kot je bila v resnici!«

»Skušal bom. A ni lahko podati tvoje podobe. Prelepa si v sebi, Irene!«

Sanjarila sva dolgo. Drugi so plesali venomer. Cigaretni dim je naraščal in krožil med pari, kot da pleše tudi on. Svetiljka se je majala pod stropom in risala premikajoče se sence ljudi po stenah. K najini mizi je pristopil trgovec Segatini. Zibal se je v hoji in žile na očesni belini so se mu razširile v krvavo. Bil je pijan.

»Irene!« je rekel in mežikal neprestano. »Želite?«

»Pojdi z menoj, Irene!«

»Kam? Ali morda v tisto veliko hišo, ki jo imate v Vidmu? Ali naj grem za pestunjo Vašemu, letos rojenemu otroku? Ali rabi Vaša lepa in dobra gospa služabnice?«

»Irene, osem let si bila pod menoj.«

»Da, vem.«

»Imel sem te rad in več sem ti dajal dopusta kot drugim.«

»Spominjam se.«

»Pojdi z menoj in jutri boš paznica nad vsemi.«

Naredila je najveselejši obraz.

»Ali mislite to popolnoma resno, gospod?«

»Da, da, tako mislim, srček moj!«

»Pa res, zares? Se ne lažete?«

»Ne, ne, nikakor ne.«

»Hm, to bi bilo lepo, samo ne verjamem, da bi Vi odpustili dosedanjo paznico. Ali se zavedate, da Vam je največ med nami vsemi, vsemi, da ni samo paznica, ampak tudi najmarljivejša delavka, da je bila že petnajst let v Vaši službi?«

»Prisegam ti, da mislim resno. Pojdi z menoj in paznica bo jutri odšla.«

»Pa res že jutri?«

»Da, takoj jutri. Omenil sem ji že, da mislim postaviti tebe za paznico.«

»Podlež!«

Bilo je v presledku plesa. V vsem prostoru je nastala naenkrat tišina.

»Kaj si rekla?« je začel kričati trgovec, ki je zagledal nad šestdeset pogledov uprtih vase.

»Podlež! Poglejte, ljudje, ta mož me je hotel kupiti za ceno ženske, ki se je preveč postarala pod njim in vreči jo hoče na cesto!«

Tako je govorila hitro in razburjeno, on pa je dvignil svojo težko mastno roko in jo udaril čez lice.

Gršega prizora nisem videl v življenju. Skočil sem od mize in ga zagrabil za ramo. Dekle je bilo kot odrevenelo. Fantje so prijeli litrske vratove, ali v tistem trenutku je že zazvenelo trikrat močno v enakomernih presledkih. Trikrat je zamahnila in udarila v njegov okrogli obraz.

»Trikrat nazaj. Ako te udari sovražnik, ponudi mu kos kruha, če te udari podlež, pljuni mu v obraz!«

Fantje so se strnili krog trgovca.

»Še, še, Irene!«

A ona se je stisnila v kot in videl sem, da joka. Matija je hotel ves jezen potisniti trgovca na vežo. Branil se je in začel klicati tuje železničarje na pomoč. Samo nekateri so se odzvali.

»Eviva, barufa; eviva, barufa,« so kričali in rinili v sobo. Steklenice so zakrožile po

zraku. Natarica je kričaje skočila na mizo in ugasnila luč. V temi je bilo slišati krik in žvenket razbitega stekla. Potegnila me je v kot in se stisnila k meni. Čutil sem, kako ji je trepetalo telo. Okensko steklo poleg naju se je sesulo na tla. V medlem siju, prihajajočem iz delavnice, je bilo videti na tleh kopico prerivajočih se teles.

»Moj Bog, kako je vse čudno, tako čudno,« je govorila počasi in pretrgano.

Posvetilo se je. Dvoje električnih ročnih žarnic je razsvetlilo prostor. Ob vhodu so stali karabinerji. Eden za drugim smo odšli hitro na prosto in hiteli med potjo plačevat prestrašeni natarici. Orožniki so beležili imena.

Črno je bilo polje in raztrgano skalovje in reka in gore kot velika senca. Stala sva z Ireneo v silni burji poleg dolgega zida ograde na cesti. Oblak nad dolino je bil kot ogromna črna roka, ki steguje svoje prste v zapad, kot da hoče objeti zemljo. Samo malo malo svetlobe je bilo na nebu med njimi. V njej so žarele zvezde samotne in rdeče kot kri. Ireneja pa je hotela solnca.

MARIJINO OZNANJENJE.

PAUL CLAUDEL.

Misterij v štirih dejanjih z uvodno igro.

IZ FRANCOŠČINE PREVEL ANTON DEBELJAK.

Osebe:

Andrej Vercors.	Mati.
Jakob.	Violana.
Peter Craonski.	Mara.

Neme osebe.

Uvodna igra.

Skedenj v Combernonu. Obširno poslopje s štirioglatimi opornjaki in na teh ogredje koničastih oblokov. Prostor prazen, samo ozadje desnega krila je še napolnjeno s slamo; slamnate bilke po zemlji, tla steptana. Zada v debelem zidu dvokrilna vrata z zamočano pripravo zapahov in ključavnic. Na obeh vratnicah sirovo naslikani podobi sv. Petra in sv. Pavla, eden s ključi, drugi z mečem. Debela žolta voščenska v železni šapi ob stebri ju razsvetljuje.

Dejanje se vrši v prosto izmišljenem srednjem veku, nekako tako, kakor so si srednjeveški pesniki predstavljali starodavnost.

Koncem noči, ob jutrnih urah.

Na zajetnem konju prijaše mož v črnem plašču, s prtljago ob sedlu, Peter iz Craona. Velikanska senca mu nemirno bega po steni, po gumnišču in podbojih. — Violana stopi nenadno predenj izza stebrov. Visoka je in vitka, bosa, oblečena v hodnino, na glavi pa ima napol kmetiško, napol samostansko ruto.

Violana (dvigne smejé se in s prekrižanimi prsti roke proti jahaču): Stojte, gospod vitez! Razjašite!

Peter Craonski: Violana! (Razsede konja.)

Violana: Le počasi, mojster Peter! Ali človek odtihotapi zdoma kakor tat, ne da bi se spodobno poslovil pri ženstvu?

Peter Craonski: Violana, umaknite se. Trda noč je še, in sama sva tu.

Veste, name se ni preveč zanesti.

Violana: Ne bojim se Vas, stavbenik! Sama volja še ne dela zla!

Meni ne pride do živega, kakor bi kdo hotel!

Ubogi Peter! Saj me še ubiti niste mogli!

S svojim bornim nožem! Samo majhna praska, ki je nihče ni zapazil.

Peter Craonski: Violana, odpustiti mi morate.

Violana: Zato sem tukaj.

Peter Craonski: Vi ste prva ženska, ki sem se je dotaknil. Vrag me je nenadoma popadel; ta umeje priliko izrabiti.

Violana: A bila sem krepkejša kakor on!

Peter Craonski: Violana, zdaj sem še nevarnejši kot prej.

Violana: Ali naj se znova kósava?

Peter Craonski: Prisotnost moja sama že pomeni zlo. (Molk.)

Violana: Ne razumem Vas.

Peter Craonski: Mar bilo ni dovolj, da odbiram kamenje, da cepim les in da topim kovine?

Mi ni moj posel zadostoval? Tedajci pa

posežem po delu drugega in žive duše

brezbožno se polákomnim?

Violana: V hiši mojega očeta, gostoljuba Vašega! Za božji čas! kaj bi bilo, da se je razvedelo? Pa jaz sem zamolčala vse.

In vsakdo prej ko slej Vas čisla vrlega, odkritega moža.

Peter Craonski: Bog sodi srce pod videzom.

Violana: Tako vsa stvar ostane le med nami tremi.

Peter Craonski: Violana!

Violana: Mojster kamenár?

Peter Craonski: Stopite semkaj poleg sveče; pogledal bi Vam rad v oči. (Mladenka se z nasmehom postavi pod voščenco. Graditelj dolgo zre vanjo.)

Violana: Ste se že nagledali?

Peter Craonski: Kdo ste Vi, mladenka, in v čem se Bog je v Vas tako posebno razodel,

da roka, ki se Vas dotakne s poželenjem,

in ves život takisto obnemoreta,

kot bi se približala skrivnosti njegovega domú.

Violana: Kaj se je zgodilo z Vami zadnje leto?

Peter Craonski:

Že drugi dan po tem dogodku...

Violana: No?

Peter Craonski: ...Sem opazil na svojem boku ostudno bolezen.

Violana: Bolezen, pravite? Katero bolezen?

Peter Craonski: Prave gobe, ki Mojzesove buke govore o njih.

Violana: Gobe? Kaj je to?

Peter Craonski: Mar niste še nikoli slišali o tisti ženi, ki je svoje dni samevala po pustliških tokavah, od glave do petá zastrta, in klepetec imela je v rokàh?

Violana: Tisto bolezen menite, mojster Peter?

Peter Craonski: Takšna je, da mora vsakdo, kogar se je lotila s svojo zlobo vso, neutegoma odriniti v samotni kraj, kajti nihče živ ni tolikanj krepak in čvrst, da ne bi se nalezal gob.

Violana: Zakaj pa Vi svobodno hodite med nami?

Peter Craonski: Vladika mi je dovoljenje dal, sicer pa vidite, kako sem redek, kratkotrajen gost. Le svojim delavcem se češče kažem, ukaze jim delim; pa tudi je moja bolezen še prikrita in zagrnjena.

In kdo bi jim razen mene na pobožno izpodbujo dogradil vse te započete cerkve, ki mi jih je poveril Bog?

Violana: Zatorej Vas topot več nismo videli v Combernonu?

Peter Craonski:

Drugače nisem mogel, nego da sem prišel sem, ker je naloga moja, da v Šmarju celico odprem in vsakpot steno razdelim, kadar nova kita golobov se hoče tamkaj naseliti v visoki ladji, ki so nje line otvorjene zgolj proti nebu.

Tokrat smo vodili k oltarju vzvišeno žrtev, veličastno posodo,

Kraljico samo, kraljevo mater, šla je po stopnicah

zbog sinú, ki je s prestola pahnjen.

In sedaj se vračam v Rheims.

Violana: Graditelj vrat, naj tale Vam odprem.

Peter Craonski: Ni nikogar drugega na pristavi, da mi to uslugo stori?

Violana: Dekla rada spi pa mi je brez pomisleka izročila ključe.

Peter Craonski: Mar ni Vas strah in groza gobavca?

Violana: Bog je nad menoj in me obvaruje.

Peter Craonski: Tak mi dajte ključ.

Violana: Pustite meni to! Saj pač ne veste, kako se tem starim vratom streže.

Jelite, imate me za lepo gospodično,

ki so ji prsti toli nežni, da ne pozná bolj raskave stvari kot ostrogo novega viteza? Ostrogo, lahko liki ptičja kost, da mu na pete jo pripne!

Bomo videli! (*Odklene obe hreščeči ključavnici ter odrine zapahe.*)

Peter Craonski: Železnina je močno zarjavela.

Violana: Skozi ta vrata se ne hodi več. A pot je tod najkrajša. (*Z naporom potegne drog.*)

Vrata so otvorjena!

Peter Craonski: Kdo bi se upiral takemu nasakovalcu?

Kakšen prah! Stara vratnica poka in se trese do vrhá,

črni pajki bežé, stara gnezda se podirajo in nazadnje se vse odpre po sredi. (*Vrata stoje odprta. Skozi obok vidiš nočno pokrajino s travniki in žitnim poljem. Na vzhodu se nalahno svita.*)

Violana: Pohlevni dežek je vsem prav dobro del.

Peter Craonski: Cestni prah se je poglel.

Violana (*tiho in prisrčno*): Mir z Vami, mojster Peter! (*Molk. — Potem iznenada jasno in glasno, visoko pod nebom prvi glas zvozna za angelsko češčenje. — Peter se odkrije in oba se pokrižata.*)

Violana (*sklene roke, obrne obraz kvišku, pa s čudovito čistim in zvočnim glasom*): Regina Coeli, laetare, alleluia! (*Drugi udar na zvon.*)

Peter Craonski (*zamolklo*): Quia quem meruisti portare, alleluia! (*Tretji udar na zvon.*)

Violana: Resurrexit sicut dixit, alleluia!

Peter Craonski: Ora pro nobis Deum. (*Pre-molk.*)

Violana: Gaude et laetare, Virgo Maria, alleluia!

Peter Craonski: Quia resurrexit Dominus vere, alleluia! (*Zvon se je zazibal.*)

Peter Craonski (*čisto po tihem*): Oremus. Deus qui per resurrectionem Filii tui Domini Nostri Jesu Christi mundum laetificare dignatus es, praesta, quaesumus, ut per ejus Genitricem Virginem Mariam perpetuae capiamus gaudia vitae. Per eundem Dominum Nostrum Jesum Christum qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia saecula saeculorum.

Violana: Amen. (*Oba se prekrižata.*)

Peter Craonski: Kako zgodaj zvoni zdravo Marijo!

Violana: Tam gori molijo jutranjico še v trdi temi kakor pri kartuzijancih.

Peter Craonski: Drevi bom v Rheimsu.

Violana: Poznate pot? Najprej ta živa meja, potem pritlična hiša v gostem bezgóvcu, tam ugledate pet ali šest čebelnih panjev.

Še sto korakov dalje, pa ste na kraljevski cesti. (*Tišina.*)

Peter Craonski: Pax tibi.

Kako je vse stvarstvo v globoki tajni z Bogom združeno!

Kar je bilo skrito, postane z Njim zopet očito, in na svojem licu čutim hladen dihanje kakor od rož.

Poveljuj svojega Boga, blagoslovljena zemlja, v solzah in temoti!

Sad je za človeka, cvet pa je božji in blagi vonj vsega, kar kalí.

Tako je svete skrite duše vonj kakor list lepe méte razodel svojo krepkost.

Violana, ki ste mi odprli vrata, zbogom! K Vam se več ne vrnem.

O mlado drevo spoznanja o dobrem in zlem, sedaj se pričnjam razkrajati, ker sem se Vas lotil,

In že se mi loči duša od telesa, kakor vino v kádi iz dremšanega grozda.

Pa kaj za to? Ni mi bilo treba žene. Pozemske ženske nisem imel.

Mož, ki je v svojem srcu dajal prednost Bogu, zre ob svoji smrtni uri samo svojega angela varuha.

Skoraj pride čas, ko se pred menoj odpro še druge duri.

Kdor je v tem življenju malokomu prijal, spava potlej globoko po končanem delu pod kreljutmi večnega Laboda:

tu se že blesti skozi prosojne stene od vseh strani somračni Raj

in kadilo noči se meša z gostim čadom gasnočega netila.

Violana: Peter Craonski, vem, da ne pričakujete od mene, naj bi Vam rekla »ubožec!« ali »ubogi Peter« in naj bi hlinila vzdihe.

Saj trpinu tolažbe veselega tolažnika niso dosti vredne, in njegova boleost za nas ni to, kar je zanj.

Trpite z našim Odrešenikom.

A vedite, da je izbrisano Vaše slabo dejanje, kolikor mene zadeva, in zopet sem Vam dobra, in ne mrzim in ne preziram Vas, ker ste okužen in bolan,

ampak ravnala bom z Vami kakor z zdravim človekom in z našim starim prijateljem Petrom, ki ga častim, ljubim in spoštujem.

To Vam pravim in resnica je.

Peter Craonski: Zahvalim Vas, Violana.

Violana: In sedaj bi Vas nekaj vprašala.

Peter Craonski: Govorite.

Violana: Kako je s tisto lepo zgodbo, ki nam jo je oče pravil? Kakšna je tista »Justitia«, ki jo gradite v Rheimsu in ki bo lepša mimo stolpov vseh?

Peter Craonski: Rokodelci v Rheimsu so mi veleli postaviti to stolnico na prostoru nekdanjega skladišča,

tam, kjer je lani pogorela stara škofova žitnica.

Stavba bo najprej služila v zahvalo Bogu za sedem debelih let, medtem ko je bila stiska po kraljevini vsej,

za zrnje in bujno sadje, za prekrasno poceni volno,

za suknò in usnje, dobro prodano trgovcem v Parizu in Nemčiji,

potlej za dosežene svoboščine, za prednostne pravice, ki jim jih je podelil naš gospod kralj,

za staro, nam kvarno pismo škofov Feliksa D drugega ter Abondanta Cramailskega,

ker ga je papež preklical.

Vse to podprto z bistrim mečem in kampanjskimi zlatniki.

Saj takšna je krščanska država: brez hlapčevske bojazni,

pa vsakdo ima svojo pravico, kakor se dožene v čudoviti mnogoterosti,

da se uresniči ljudomilo delo.

Violana: O katerem kralju pa govorite in o katerem papežu?

Saj sta vendar dva in ne ve se, kateri je pravi.

Peter Craonski: Pravi je tisti, ki z nami prav ravna.

Violana: Vi ne govorite, kakor se spodobi.

Peter Craonski: Ne zamerite, neuk sem v teh rečeh.

Violana: Odkod je ime, ki se daje novi stolnici?

Peter Craonski: Kaj niste še nikdar slišali o sveti Justiciji? Ob času cesarja Julijana jo je zatela mučeniška smrt na janeževem polju. (To je zrnje, ki se devlje v poprnjak ob proščenju pred Veliko nočjo.) Ko smo skušali odvesti vodo podzemskega vrelca zaradi vklad, smo naleteli na nje grob in ploščo, po sredi počeno, z napisom: JUSTITIA ANCILLA DOMINI IN PACE.

Šibka lobanjica je bila preklana kot oreh, bila je osemletno dete,

nekaj mlečnikov še tiči v čeljusti.

Ves Rheims se temu divi, in razna znamenja in čuda sledé ostankom,

ki smo jih shranili v kapelo, dokler ne bo dozidano.

Le zobce smo pustili kakor setev pod velikim vkladnim kamenom.

Violana: Prekrasna zgodba! In oče nam je še pripovedoval, da ženstvo daje svoje dragulje za zgradbo Justicije.

Peter Craonski: Velik kup imamo nakita in mnogo Židov se muši okoli nas. (*Violana povesi pogled in omahljivo suče debel zlat prstan, ki ga nosi na četrtem prstu.*)

Peter Craonski: Kakóv je ta prstan, Violana?

Violana: Jakob mi ga je podaril. (*Tišina.*)

Peter Craonski: Bilo srečno, Violana. (*Ona mu pomoli prstan.*)

Violana: Nič še ni odločeno. Oča so molčali do sedaj.

No, to sem Vam hotela reči:

Vzemite moj lepi prstan, to je vse, kar imam, in Jakob mi ga je dal skrivaj.

Peter Craonski: Pa saj ga nočem!

Violana: Vzemite ga hitro, saj skoraj ne bom imela več moči, da ga od sebe dam. (*Vitez vzame prstan.*)

Peter Craonski: Kaj poreče pa Vaš ženin?

Violana: Ni še popolnoma moj ženin.

Zaradi prstana srce se ne izpremeni. On me pozná. Podaril mi bo drugega iz srebra.

Tale je bil zame prelep.

Peter Craonski (*ga ogleduje*): Iz samorodnega zlata je, takšne so njega dni umeli delati z votkom od medú.

Voljen je ko vosk in vendar nezdroljiv.

Violana: Jakob ga je našel med oranjem v zemlji, na kraju, kjer včasih izkopljejo nepoškodovane stare meče in krasne kose steklà.

Bojim se nositi to pogansko stvar, lastnino mrtvecev.

Peter Craonski: No, pa sprejemem to čisto zlato.

Violana: In poljubite mi sestro Justicijo.

Peter Craonski (*jo mahoma pogleda in kakor da se mu je posvetilo*): Je li to vse, kar mi imate dati zanjo? nekaj zlatá s svojega prsta?

Violana: Mar ni dovolj, da se plača majhen kamen?

Peter Craonski: Justicija sama pa je velik kamen.

Violana (*se smeje*): Jaz nisem iz istega kamnoloma.

Peter Craonski: Za vklado je treba drugačnega gradiva nego za sleme.

Violana: Če sem že kamen, naj bom delavni vrhnjak, ki žito melje na podnjáku.

Peter Craonski: Tudi Justicija je bila pohlevno dekletce v obližju svoje matere, dokler je ni Bog pozval med spoznavalce.

Violana: A meni noče nihče nič hudega! Ali naj grem oznanjat Saracenom blagovest?

Peter Craonski: Kamen sam ne voli si prostora, določi mu ga stavbenik.

Violana: Bodi ga Bog zahvaljen, da mi je takoj v početku odkazal moj prostor in da mi ga ni treba iskati. Drugega pa tudi ne želim.

Jaz sem Violana, štejem osemnajst let, moj oče se imenuje Andrej Vercors, materi pa pravimo Elizabeta,

Moji sestri je ime Mara, mojemu zaročencu pa Jakob. To je vse, drugega ni kaj poročati.

Vse je dočista jasno, vse naprej urejeno, in meni je pogodu to.

Svobodna sem in ni mi treba skrbeti za nič. nekdo drugi me vodi, vrli mož, in on ve, kaj je storiti!

Vi, sejalec zvonikov, pridite vendar v Combernon! Dali Vam bomo kamenja in lesa, domače hčere pa ne dobote!

Sicer pa ni li že tukaj božja hiša, božja zemlja in božji zajem?

Ni naša davščina samo: hraniti in braniti šmarje, dobavljati kruh, vino in vosk,

odvisno zgolj od tega gnezda napol razvitih angelov?

Kakor imajo visoki gospodje svoj golobnjak, tako imamo i mi svojega, in ta se da oddaleč spoznati.

Peter Craonski: Gredeč nekdaž skozi tržiški gozd, sem slišal dva lepa hrasta, govoreča med seboj.

Hvalila sta Boga, da ju je ustvaril neomajna in ju postavil na njiju rodno mesto.

Sedaj se eden na kliunu jadrnice v svetovnem morju bori proti Turkom,

drugi pa, na moj ukaz posekan, drži poprek v Leonskem stolpu

Ivana, vrli zvon, čigar glas sega v deseto vas.

Deklè, pri mojem poklicu človek ne nosi oči v torbi. Dobro kamenje spoznam pod brinjem in dobri les kakor zelena žolna;

prav tako pa može in žene.

Violana: Ampak ne deklet, mojster Peter! Te so Vam preveč prebrisane.

Predvsem pa ni tu kaj spoznavati.

Peter Craonski (zamolklo): Ga pač jako ljubite, Violana?

Violana (s povešenimi očmi): To je globoka tajna med njim in med menoj.

Peter Craonski: Blagoslovljena bodi v svojem čistem srcu!

Svetost ni v tem, da se daš pri Turkih kamenjati ali da poljubiš gobavca na usta,

temuč da spolniš zapoved božjo,

bodi si

da ostaneš na svojem mestu ali pa se popneš više.

Violana: Ah, kako je lep ta svet in kako sem srečna!

Peter Craonski (polglasno): Ah, kako je lep ta svet in kako sem nesrečen!

Violana (dvigne prst kvišku): Mož iz mesta, čujte! (Premolk.)

Slišite to dušico, kako tam gori poje?

Peter Craonski: Škrjanec!

Violana: Škrjanček je, aleluja! Škrjanček krščanske dežele, aleluja, aleluja!

Čujte, kako štirikrat zapored žgoli i! i! i! i! vedno više, vedno više!

Ga vidite, vidite razpeta krila, siloviti križec, kakor pri krilatcih angelih, ki so jih same perotnice brez nožic in pronicav glas pred božjim prestolom?

Peter Craonski: Čujem ga.

Takisto sem ga čul nekoč ob svitanju pred dnem, ko smo posvetili mojo hčer, Mater božjo Snežniško,

in obsevalo ga je nekaj zlatá, zlató na skrajnem koncu vélike stvari, ki sem jo napravil jaz, in žarel je liki nova zvezda!

Violana: Peter Craonski, da ste storili z menoj po svoji volji,

bi bili sedaj zato bolj radostni, ali bi bila jaz danes lepša?

Peter Craonski: Ne, Violana.

Violana: Ali bi bila jaz še vedno tista Violana ljubljena?

Peter Craonski: Taista ne, ampak druga.

Violana: In kaj je bolje, Peter?

Da veselje svoje z Vsemi delim ali da delim Vašo bolečino z Vami?

Peter Craonski: Gostóli v najvišji nebesni višavi, francoski škrjanec!

Violana: Odpustite mi, ker sem tolikanj blažena, ker me moj dragi ljubi, ker se zanesem nanj, saj vem, da me ljubi in da midva oba enako čutiva.

In ker me je Bog ustvaril za srečo, ne pa za tugo in bridkost.

Peter Craonski: Poléti mi v nebo na eden mah s kreljutmi!

Meni pa, če hočem malo više priti, je potrebno delo stolnice in nje vkopano podzidje.

Violana: Kajne, da ne zamerite Jakobu, ker z mano se oženi?

Peter Craonski: Ne, tega mu ne odpustim.

Violana: Sovraštvo, Peter, se Vam ne prilega, meni pa povzroča jad.

Peter Craonski: Samí velevate mi govoriti. Čemu me silite, naj kažem strašno rano, ki je sicer ni videti?

Dajva se ločiti in ne izprašujte me naprej. Nikdar se več ne snideva.

In vendar odnesem s sabo njegov prstan!

Violana: Pustite svojo mržnjo, in poplačam Vas, kadar Vam bo potreba.

Peter Craonski: Pomislite, Violana, kako sem nesrečen!

Trdó je biti gobast, težkó nositi je s seboi ostudno rano in vedeti, da nikdar ne okrevaš in da ne pomaga nič,

ampak da se vsak dan bolj razpase in globlje seže, pa da si sam in moraš prenašati svoj lastni strup, in čutiti, da ob živem telesu gniješ,

da smrt okušaš ne zgolj enkrat in ne samo desetkrat in da prav nič ti ne ostane prihranjeno: do konca nič od grozne grobne alkimije!

In Vi ste mi nakopali to gorjé, Vi pa Vaša krasota, saj preden sem Vas videl, sem bil čist in vedrega duha,

srce mi biló pri mojem poslu, misel pa pod tujo odgovornostjo.

In sedaj, ko sem jaz gospod in vse se vrši po mojih osnutkih, se obračate proti meni z nasmehom, polnim otrova.

Violana: Otrova ni bilo v meni, Peter!

Peter Craonski: Vem, v meni je bil in je še zmerom tu, in bolni moj život mi ne otme razbolele duše!

O dušica, je li mogoče, da bi Vas pogledal, pa ne vzljubil?

Violana: Ljubezen svojo ste mi jasno pokazali.

Peter Craonski: Sem mar jaz kriv, če sad drži se veje?

Kdo je kedaj ljubil, pa ni hlepel po vsej posesti svoje ljubavi?

Violana: In zato ste me želeli pogubiti?

Peter Craonski: Če mož je užaljen, omračí ga to nič manj ko žensko.

Violana: V čem sem grešila proti Vam?

Peter Craonski: O podoba večne Lepote, moja nisi!

Violana: Jaz nisem podoba! Tako se ne govori z menoj!

Peter Craonski: Nekdo drugi vzame, kar je bilo mo'e.

Violana: Podoba ostane.

Peter Craonski: Nekdo mi vzame Violano, pustivši mi ta híravi život in mojega zmédenege duha.

Violana: Možak bodite, Peter! Bodite vredni plamena, ki Vas razjeda!

Če mora človek že skopneti, naj se to zgodi na zlatem svečniku nalik velikonočni voščenci sredi zbora, na čast vesoljni Cerkvi!

Peter Craonski: Toliko vzositih slémen! Ne bom li nikdar ugledal zatropa svoje hišice med drevjem?

Toliko zvonikov, ki njih krožeča senca piše uro mestu celemu! Mar nikdar ne izvršim načrta za ognjišče ter otročjo sobo?

Violana: Ni bilo sojeno, naj sama zase obdržim, kar je vsem skupna last.

Peter Craonski: Kdaj bo svatba, Violana?

Violana: Menda na Martinovo, po dožetnici.

Peter Craonski: Tisti dan, kadar utihnejo šmarski zvonovi, poslušnite pa boste slišali daleč iz Rheimsa moj odgovor.

Violana: Kdo skrbi tamkaj za Vas?

Peter Craonski: Od nekdanj sem živel ko težak; peščica slame na kamenju mi je dovolj pa spim; usnjena obleka, pa malo slanine s kruhom.

Violana: Ubogi Peter!

Peter Craonski: Zaradi tega me ni treba milovati; mi stojimo nárazen.

Jaz ne živim v isti višini z drugimi možmi; venomer pod zemljo s podstavnim zidovjem ali pa v nebu z zvonikom.

Violana: No, vidite! To bi bil čeden zakon! Ako hočem v podstrešnico, se mi skóraj v glavi zvrtí.

Peter Craonski: Edino ta cerkev bo moja žena, ki mi v bolelnem spanju požene iz rebra kakor kamenita Eva.

Da bi že mogel v kratkem čutiti, kako vstaja pod mano moja obsežna stvarnja, položiti dlan na ta nerazrušni stvor, na to celoto sestavljeno iz vseh svojih delov, na to čvrsto delo, narejeno iz trdega kamenja kot okòv praviru, moje delo, kjer biva Bog!

Nikdar več ne stopim doli! Jaz sem tisti, ki stoji sto črevl'ev visoko nad prižasto pisanim tlakom, name kaže tropa strnjenih deklin z naperjenim prstom!

Violana: Pa vendar bo zopet iti doli. Kdo ve, če ne bom kedaj potrebovala Vaše pomoči?

Peter Craonski: Zbogom, Violana, dušica moja, ne bom Vas več videl!

Violana: Kdo ve, če me ne boste več videli?

Peter Craonski: Bog Vas obváruj, Violana!

Koliko sem že napravil! Koliko stvari pa mi še ostane, da jih izvedem! In koliko stanovanj mi je še ustanoviti, pa božjih senc!

Ne ure v molitveni knjigi, marveč istinite ure s katedralo, ki njeno neprekinjeno solnce vse reči obseva ter senči!

S sabo nesem Vaš prstan,

in iz tega krožka zlato setev užarím!

»Bog je ukazal potopu, naj počaka,« kakor je rečeno v krstnem psalmu,

jaz pa bom med stenami Justicije jutro zlató držal!

Posvetna luč se pretvarja, ne pretvarja se pa tista svetloba, ki jo p'rozarim pod temi oboki,

kakor se ne izpreminja žar človeške duše s hostijo v sredini.

Duša mojega otroka Violane, ki je mojemu srcu pogodu.

Neke cerkve so kakor prepadi, druge zopet nalikujejo žarečim pečnicam,

nekatero so pa tolikanj premišljene, toli umetelno razpete, da bi morale zveneti pod prstom.

Božja veža, ki jo postavim jaz, pa bo v svoji lastni senci stala slično zgoščenemu zlatu in slično púščici mane, hrane nebeske!

Violana: O mojster Peter, prekrasno cerkveno okno, ki ste ga poklonili redovnikom v Hrastniku!

Peter Craonski: Slikarstvo na steklù ni moja stvar, čeprav ga nekaj znam.

Toda pred steklò postavi graditelj umno po načrtu

kameniti oder kakor cedilnik v tokovih božje svetlobe

in podelí vsej stavbi biserni sijaj. (*Mara je vstopila ter ju neopaženo gleda.*)

In sedaj bodite zdravi! Solnce je vzšlo, že daleč bi moral biti.

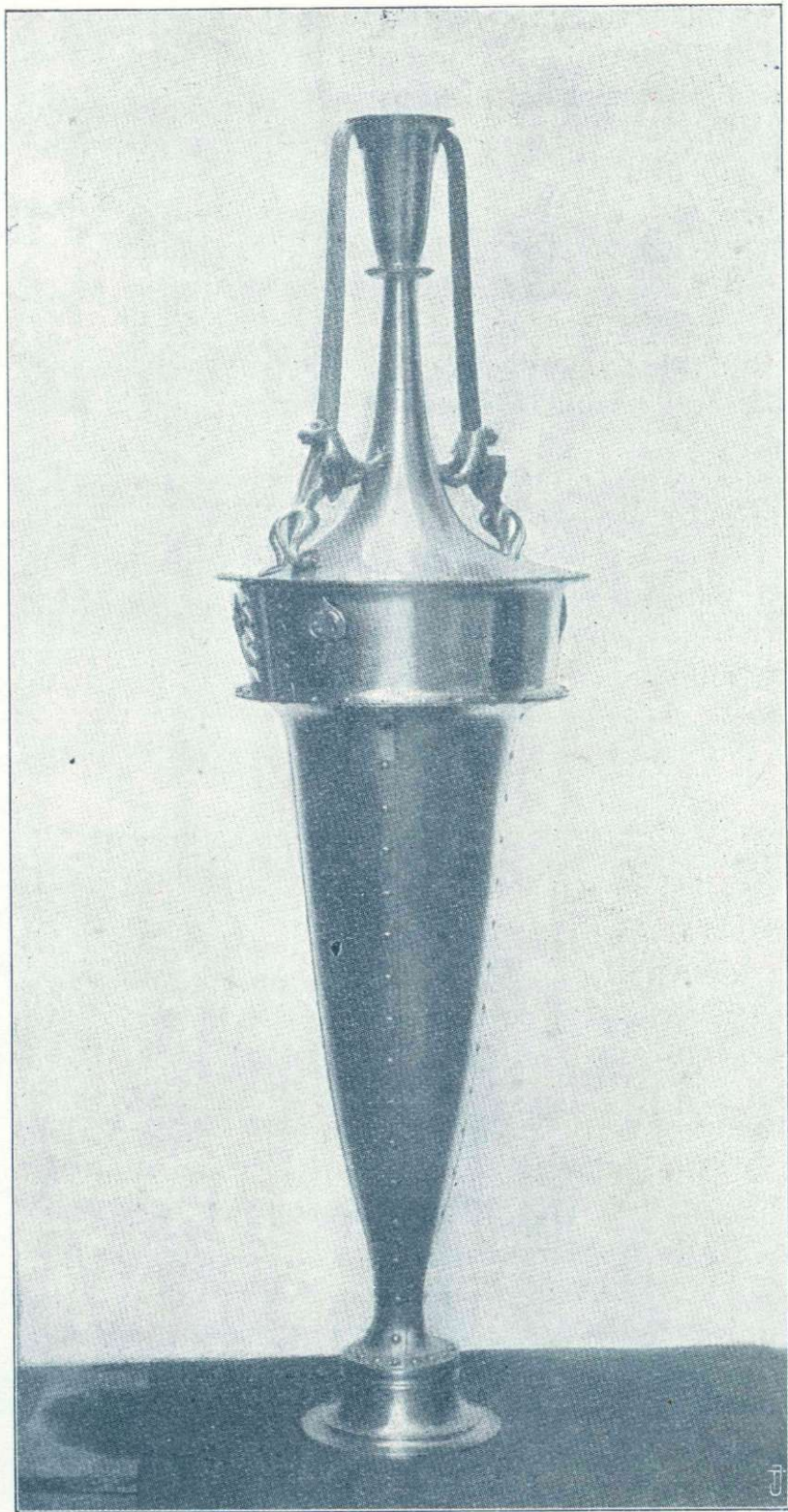
Violana: Bog Vas obváruj, Peter!

Peter Craonski: Zdravi ostanite, Violana!

Violana: Ubogi Peter! (*S solznimi očmi zre vanj in mu oklevaje podá roko. On jo prime in medtem ko jo drži v svojih dlaneh, se ona skloni ter ga poljubi. — Mara osupne ter odide. —*

Peter Craonski in Violana se odstranita vsak v svojo smer.)

PROSVETNI DEL

J. PLEČNIK: VAZA, KOVANA IZ BAKRENE PLOČEVINE.

PAUL CLAUDEL.

A. D.

Claudela poznajo, vsaj po imenu, domala po vsem svetu. Saj je bil konzul na Kitajskem, Češkem, Danskem, v Braziliji. Po štirih letih diplomatske službe na Japonskem se je vrnil to spomlad v domovino. Ob silovitem potresu bi mu bila plima v Jokohami skoraj odnesla hčer, na srečo pa je požar v francoskem poslaništvu pobral eno samo žrtev: tretje dejanje nove trodejanke »Soulie de satin«, Claudelove dramske »oporoke«, ki spaja zmes burke, strasti in mističnosti. Na srečo, zakaj dramaturg je

učinkovito predelal upepeljeni konec »Svilenega črevlja«.

Občinstvo ne ve dosti več ko nič o Claudelovih prevodih iz grščine ali o didaktičnih in lirčnih spisih, kakor »Poetika«, »Poznavanje vzhoda«, »Pet velikih hvalnic«, pač pa slove njih avtor kot odličen dramatik, čigar umotvori so povsem svojevrstna bitja, živeča z novimi organi, misleča z vsemi čutili, tako da presenečajo in dražijo množice, navdušujejo pa redke izbrance.

Claudel se je sprl z renesančnim duhom in se vrnil med one srednjeveške pesnike in razmišljavce, ki so jim krščanske skrivnosti edini vir inspiracije. Svoje katoličanstvo je našel z 18. letom (25. dec. 1886), čitaje Rimbaudove »Illuminations«, dejanski pa je pričel izvajati verska načela v svojem 22. letu.

Njegova metafizika mu je korenito prekvasila vse pesniške stvarnje, zgolj iz nje vam je mogoče doumeti premnoge čudne podobe... Po vzoru mojstrov simbolistov prepleta najsplošnejše zamisleke z docela osebnimi vtiski, n. pr. »razum modrijanov me je učil z bobnarjevo pametjo« se pravi: njegov profesor Burdeau mu je dopovedoval »razum modrijanov«, ta pa v resnici ni vseboval več modrosti nego šolski sluga, ki je z bobnanjem naznanjal konec pouka... Umevanje otežkočajo ponekod prezgoščene elipse: »rumeno živim« se takole raztolmači: živim med žoltim plemenom v Pekingu... Igra z besedami ga često zavede v razne dedukcije: aristotelska in Leibnitzeva zamisel, da spoznavajoči duh ne more biti nasproti spoznavanemu predmetu zgolj vnajanja in trpna priča, temveč da mora biti z njim v istinitem, živem odnošaju, ta ideja se javlja Claudelu kot enačba: *connaître* (spoznati) = *co-naître* (roditi se s kom) in služi kot izhodišče pravcatemu sestavu... Bergsonova filozofija vam utegne tupatam odpreti pot v Claudelovo tvornico, ki ji tudi ton Nietzschejevega Zarathustre ni vselej tuj, dasi je njegov »verset« — jambška inačica — prevesno prikrojen po bibliji, cerkveni pesmi in rimski liturgiji. Kadar se mu invencija omejuje na podatke iz dogmatične vere, postane njegov jezik najboljši, skladnja najpravilnejša. Jezuit De Tonquédec je v študiji o tem svojem miljencu naštel dve veliki strani slovničnih napak, ki jih je pesnik zagrešil v vzvišenem zanosu. Vzemimo odlomek ode »Duh in voda«, ki je po St. Fumetu najlepša bogoslovska pesnitev današnjih časov:

»Pozdravljen torej, o svet, nov mojim očem, o svet, celoten sedaj!

O popolna veroizpoved vidnih in nevidnih stvari, sprejemam te s katoliškim srcem!

Kamor koli okrenem glavo,

motrim brezmejno oktavo Stvarjenja!

Svet se odpira, in če mu je še tako široka ped, moj pogled gre črezenj od kraja do konca.

Pretehtal sem solnce tako kakor debelega ovna,
ki ga dva korenjaka obesita na drog med rameni.
Preštel sem vojske nebes in sestavil njih seznam
od velikih likov, ki se sklanjajo nad starcem
Okeanom

pa do najšibkejšega ognja, pogreznjenega
v najgloblji prepad
nalik mrko modremu Pacifiku, koder lovska ladja
preži na puhajoči curek iz kitovega nosu sličen
belemu puhu.

Ujel sem vas in od konca do konca svetá
okoli vas
razpel neizmerno mrežo svojega znanja
ko stavek, ki se vname ob bakrenih pihalih,
prevzame rogove in postopno preplavi globine go-
dalnega zbora,

in kakor se solnčni izbruhi
odzivljejo na zemlji v vodnem nemiru in morskih
povodnjih,

tako od največjega angela, ki vas vidi, vse do
cestnega kamenčka ter od enega konca vašega
stvarstva do drugega

ne preneha se zveza nič bolj nego med telesom
in dušo.

Zavedajoč se nepristopnosti svojega liričnega
navdihnjenja, opozarja C. čitalca, naj se sam
dokoplje do bistva »kakor dela mlinski kamen
z maslino in kakor kemik izvleče alkaloid iz
najbolj upornih korenin.«

* * *

Avtorjeve drame se dadé razdeliti v dve sku-
pini. Prva, namenjena že spočetka samo štivu,
obsega pet umotvorov pod skupnim naslovom
Arbre in še Partage de Midi. Najstariši
igrokaz se zove *Tête d'or*, Zlatolasec. To je
vzdevek Simonu Agnelu, osvajaču v nekem nedo-
ločenem onemoglem carstvu, ki po Duhamelovem
zatrdu simbolizira »dramo človeštva brez Boga«,
medtem ko jo pisec sam imenuje »le drame de la
possession du monde«. Šekspirski, whitmanski
prizori, krasne prispodobe — po večini plod
vizuelnega spomina — polno idej, a prečesto
izgubiš logično nit! Opazovanje, konkretni del
je šibek. Pričeti je treba z abstraktnim, ker
Claudelovi junaki so poosebitve npravstvenih ali
religioznih zamisli. Na priliko v naši četvero-
dejanki »*La jeune fille Violaine*«, ki je v poznejši
poboljšani predelavi dobila naslov »*Marijino*
oznanjenje« (Annonce faite à Marie), Violana
pomeni samozatajo, krščansko prenašanje krivic,
žrtvovanje samega sebe, pokoj duše, darovane
Vsemogočnemu v najhujši stiski in siročini;
Pierre de Craon — nesebično poslanstvo umet-
nika, graditelja cerkev in občinskih domov,
živečega zgolj za čast in slavo Najvišjemu; Anne
Vercors — starega zakupnika, ki je pol stoletja
množil svoje imetje z naporom, dolžnostjo in
zdravo pametjo, očaka na večer po dobro
opravljenem dnevu; Mara, tekmica svoje sestre
Violane, poosebljena lakomnost in trdosrčnost
kmetice, ki proti svojim najbližjim sorodnikom
pozná samo zakonik, ako ta govori njej v prilog.
Najbolj se posrečijo Claudelu čednostni liki, ker

je pač bolj učenik nego psiholog. Pri tem pa
osebe kot Violana predočujejo prav za prav
intimno, domačo zgodovino kreposti: oris takih
napol istinitih, napol pojmovnih osebnosti so
pristne hvalnice.

Od druge skupine, namenjene za oder, omenim
»*Otage*« (*Talec*) in njega nadaljevanje »*Pain dur*«
(*Trdi kruh*). »*Talec*« — borba med staro in med
prekucijsko Francijo v l. 1812, nastopa tudi papež
— je dosegel 1914. in osobito 1923. velik uspeh.
Lugné-Poé pravi, da je to najbolj presenetljiva,
vzvišena in zanimiva igra za daljšo dobo. Tu
zopet naletiš na personifikacijo Žrtve: mladenka
Sygne iz uglednega vojaškega rodu naj pomaga
oteti svetega očeta iz Napoleonovih zaporov s
tem, da bi se omožila z zoprnim cesarskim urad-
nikom, ki je ob revoluciji spravil njene roditelje
pod giljotino.

Claudel je intuitivec in obenem možganski
človek. Zastopniki latinske jasnosti odbijajo
njegov kiklopski besedni trušč in snovno očar-
ljivost. A s svojo prvobitno umetnostjo in morda
še bolj s kremenitim značajem je prežl mnogo-
brojen pisateljski naraščaj našega stoletja. Enim
je krščansko pesništvo v Claudelu preseglo celó
Dantejeve ali Ajshilove višine, drugi ga potiskajo
med polovične germanske mislece. To pa je
razvidno: slovstveni strankarji ne jemljejo
povprečnega duha za svojega junaka. Kako pa
sodi naš »oznanjalec« o sebi? »Ako je kaj novega
v mojem delu, sem hvalo za to dolžan katoliški
resnici. Vsa druga pota držijo v zagato. Več
nisem napravil, nego da sem se na lahko dotaknil
neskončnega sveta, kjer se dá še dosti čudežnega
odkriti.«

M e m e n t o. G. Casella & E. Gaubert: *La Nouvelle*
Littérature 1895—1905. — Florian-Parmentier: *Histoire*
Contemporaine des Lettres françaises 1885—1914. —
R. de Gourmont: *Le IIme Livre des Masques 1920*. —
P. Lasserre: *Les Chapelles littéraires 1920*. — *La Vie*
Catholique 4 avril 1925. — Claudelova zbrana dela.

REINHARD JOHANNES SORGE.

(Pesnik-mistik.)

JOŽE POGAČNIK.

Rod, ki je za Rihardom Dehmlom pognal pod
Nemško pesniško nebo, je mnogoštevilen; a
med vsemi morda najbolj zanimiva osebnost —
tako po svoji čudoviti izvirnosti in poetični sili
kakor po svojem prečudnem, hitrem razvoju —
je Reinhard Sorge. Poet, od Boga poslan, kate-
remu se zdi vsak praktični poklic zločin nad
svojim pravim zvanjem in ki živi edino svoji
pesmi in z njo vred — večnemu Duhu. Poet,
pozneje še prerok duha in božjega kraljestva in
v skrivnosti večnosti potopljeni mistik. Silen
umetniški talent, z besedo kakor zmagoviti grom,
z dušo večno žarečo kakor v ekstazi, človek,
čigar hrepenenje je iskalo le duha, zvezde, luč,
večnost in Boga.

Sorge je velik. Ali Sorge ne živi več: ob
Sommi je legel l. 1916, ubogi! In Sorge je bil

takrat šele v 25. letu svojega življenja! Pa njegova duša je prehodila dolgo pot in cvetje je vstalo iz njegovih stopinj: njegova mistična pesem.

Sorge: poet, prerok, mistik. V vseh treh velik, v zadnjem največji in najbolj naš!

1.

Vsa njegova dela so le samoizpoved, zrcalo pesnikovega srca in njegovih zgodb. Sorge je lirik, dasi je rabil skoraj izključno dramatično formo. Zunanje dejanje ga kot pravega mistika nikoli ne zanima, ono je le nazorna slika notranjega doživljanja, samo tip, simbol za duševno dogajanje. Sorge je torej ekspresionist, človek, ki projicira svojo dušo v zunanji svet in jo v njem podaja. A to je zdravi ekspresionizem — z zastopniki skrajnega ekspresionizma Sorge ni nikdar imel nobene, niti idejne zveze — to je tisto pristno hotenje po poduhovljenju, po večnostni vsebini v vsem minljivem... Razbite in razjedene duševnosti Sorge ne pozna, samoobtoževanja in obupavanja njegovih sodobnikov ni v njem, vso boleost previje v luč, ker njegova duša je močna, in vprav zato njegova umetnost prija: ona ustvarja le pozitivne vrednote, kar je bistveno za veliko umetnost.

Pesem je Sorgeju le oblikovanje lastnega življenja in njegovih bojov. In komaj dvajsetleten je izlil vso svojo mladost, njeno trdo usodo v silno valujočo pesnitev »Der Bettler. Eine dramatische Sendung«. Beda družine: očetova blaznost, materina bolečina, ki trpi zaradi moža in še zaradi sina, ki ne more ubiti v sebi umetnika in ne more iti služiti kruha za svojce; sin trpi in je vendar vezan, priklenjen, ko vendar tako jasno čuti klic umetnosti... Zaradi tega klika je zavrnil ponudbo mecenovo, ki ga je vabil na popotovanje, in je zato obsojen v to bedo. Za svoje drame hoče lastno gledališče, ali odgovore mu s smehom: »Sanjar«.

V to bridkost je postavljen nosilec dejanja, pesnik. V vsem tem se mora očistiti, trpeti zaradi poslanstva, ki se pa vprav v tem pogloblja in tem silneje in čisteje pojavlja, dokler se ne pokaže v čisti luči njegov zmisel: človeštvu odstirati večno solnce in večno življenje. — Ganljivo tople so osebe ubogega očeta, ki ostane zlata duša tudi v svoji blaznosti, matere, neme trpinke in vdane služabnice, in celo zgubljenega dekleta, ki se dvigne do prave ljubezni, ki je le »simbol višjih moči« in ki le služi. Blazni oče — Sorgejev oče je bil stavbnik v Berlinu — govori z Marsom, gleda na njem genialne tehnične konstrukcije, razvija pred sinom svoje načrte in razlaga: »Jaz imam vsemoč. Himalaja, ta hrošč, in rumena stenica Sahara bosta zbežala pred menoj. Po srebrnih kanalih bodo jadrjala bela jadra kot golobi, ki jih ljubim, in ladje s trebui, napetimi od blagoslova.« — Na pomladno pogajajočo brezo pribije svoje načrte, da jih zgotovi, zakolje ptička negodnika, da dobi rdeči tuš — blaznost je dosegla višek: »Tudi ljudi bi nabodel, ker moram imeti tuš«, potem pa izpije vino, v

katero je sin primešal strupa, kakor ga je prej oče sam poprosil, položi roke na svoje, potem na sinove možgane ter jim tako vtisne svojega stvariteljskega duha — drugo, duhovno rojstvo — ter mu poveri svoje neizvedene načrte. Potem umrje naslonjen na svoje načrte pod belo brezo. Sinovo umetniško poslanstvo pa je potrjeno z novim pečatom. Vezi se drobe: tudi mati umrje od slabosti; sin se vedno globlje spoznava. — Taka je zgodba »Beračeva«.

Prelepa so mesta, kjer govori pesnik, poln žarečega zanosa, o umetnosti. Dà, do mističnosti globoko je Sorgejevo umetniško naziranje in vendar ni le fantazija, ampak intuitivno gledanje bistva umetnosti:

»Srce umetnosti: Iz vseh dežel lijo
ljudje v zdravilni kraj k posvečevanju,
ne le majhen trop izvoljenih!... Delavske množice
prinaša slutnja višjega življenja v silnih valih,
zakaj tam zro... svoje duše vstajati, vse lepe in
očiščene vsakdanjosti... Dekleta lačna,
ki so shujšala v skrbeh za nezakonsko dete,
najdejo tam kruha, silno dvignejo otroke svoje pod
nebo,
čeprav so jim že roke odpovedale!... Možje naj
utrdijo si čela v boli in radosti,
dvignejo naj srca k hrepenenju in odpovedi...
Da, naš čas naj gleda se zares v zrcalu
Vsemoči in naj umolkne, kadar
iz globokega neba izraste
slika milostnega sidra, ki nas vse...
drži na božje dno.« (1. dej.)

Umetnost: posvečevanje, kruh, slutnja višjega življenja, zrcalo Vsemoči, sidro, ki nas veže z Bogom — ali ni to previsoko? Tudi ta dvom je pesnik rešil v prizoru z letalci, ki so le simbol pesnikovega poleta: »Mnogo prepogumnih se je že razbilo.« Če bi tudi omagal v tem letu, ne bi živel zastonj: »Naše moči so polne njegove duše« — v tujih srcih živi kot luč in jih vžiga. Pa ni to lkarov polet: srce sluti in se ne vara in omahovanje prežene zaupanje. Sorge je tu dal svojemu življenjskemu nazoru pečat zaupajoče energije, kar je vpliv in sad Nietzscheja, katerega je doživel kot osemnajstletni študent v Jeni, seveda le s srcem, nikakor pa ne tudi z umom.

Ali bridkost je v tem poslanstvu: »Ustvarjanje utruja,« je učil umirajoči oče in mistične postavbe v nočnih vizijah prerokujejo:

»Drugih zvezd
obilo bo ti vzšlo,
ljubih zvezd
obilo krvaveč ti zašlo bo.«

A pogumno gre na pot, zakaj »mevžavosti ne poznam«, pravi Sorge. »Vsemoč naj me vodi k cilju.« Klic iz dna duše vabi. V ekstazi kliče poet: »Jaz sem blagoslova poln... Jaz nosim luč... Svet bom vzel na svoje rame in med hvalnicami k solncu ga ponesem... Stopnic še mnogo vidim v luči pred seboj, jasnin še mnogo, ki jih nisem še prehodil. Deklica, pomagaj mi v jasmino bližnjo romati!...«

V čudno višino se pne njegovo hrepenenje, preko vsega snovnega se hoče vzpeti — to teženje po duhu, večnosti, po »večnem solncu« je prav za prav gibalo in prapoteza Sorgejeva, to ga nosi in dviga. Visoko so njegovi cilji: nova morja, obrežja nova, še nikdar ljubljena ljubezen, pesem, ki je še nikdo ni ihtel. Pesem je moč svetlobe, blisk iz večnih globin, trepetajoča sreča božje bližine. Ali čiste večnosti še ne more živeti, dokler je zaklet v kri in obsojen k človeški besedi. Zato je poklican, oblikovati simbole v besedi. Tu se mu odkrije bridko bistvo umetnosti in njegovega umetniškega poslanstva: »govoriti o simbolih večnosti.« To je idejni višek in rezultat vse drame. — Tak je Sorgejev estetični nazor, nekako romantičen, bolje povedano ekspresionističen, a najbolje rečeno: duhoven, mističen. »Berač« je ubog le na zunaj, v resnici pa je bogat, bogat na duši.

Dejanje je le notranji razvoj delujočih oseb. Sorge je v svoji drami zavrzel Hauptmannov naturalizem in prav tako Hardtov neoromanticizem, zakaj »pravo dejanje se ne da izraziti, niti v besedi ne, ono se vrši molče.« Scene so le v notranji zvezi med seboj in so le komentar duševnih dejstev, projekcija duše. Pisano je delo v valujoči čustveni omami — Sorge je mogel pisati le in furore poetico — polno svežosti, izvirnosti, razgibanosti, močnih in gostih poetičnih slik in jezikovnega mojstrstva. Vsa mladostna navdušenost, poetični genij in zdravi optimizem sije iz te proze, ki se nenadoma dvigne v svobodni verz, kjer vlada le notranja forma pojmov, slik in čustva, ali pa preide ob koncu celo v kitičnost s klasično zunanjo formo. Morda zazveni tu in tam narahlo spomin na Dehmela, Štefana Georgeja, Rilkeja, ki jih je bral pesnik v mladosti, v idejni vsebini pa marsikje spoznaš vpliv Nietzschejev. Tega je bil Sorge poln, ko je dovršil »Berača«, dasi duh Zaratuštre nikdar ni bil njegov duh, kot sam pravi.

Že zaradi Berača bi Sorgejevo ime vedno živelo. Njegov literarni sloves se je tudi začel s tem delom.

Sorge — berač, Sorge poet...

2.

Leta 1912. potuje Sorge z »Beračem« v Berlin k Fischerju. V vlaku se seznani z neko dvojico, ki mu preskrbi štipendijo. Tako pride Sorge v Norderney ob Sev. morju, kjer doživi veliki preobrat svojega življenja: Sorge doživi Kristusa. Sam pravi, da se mu je Kristus dvakrat prikazal v telesni podobi. Doživetje je pretreslo vse njegovo dušo, nenadoma in močno ga je obhila »luč«. Nietzsche je premagan; Sorge se vrne k veri svoje protestantske mladosti, Zarathustrovega duha vrže s studom in gnevom od sebe in prične se sodba: »Gericht über Zarathustra«. — V tej viziji obračuna Sorge z duhom Nietzschejevim, svoje versko doživetje in svojo novo pot pa oriše v drami »Guntwar. Die Schule eines Propheten.«

»Sodba« je pisana v ognju ogorčenja, silen žar notranjega prepričanja in velikega spoznanja Nietzschejevega lažiduha narekuje te iskrene verze. Kakor uničujoča vihra šumi pesem nad naukom velikega zastrupljevalca: Ubogo dete je ranila luč od zgoraj, nebo mu je poslalo meč zoper tebe, Zaratustra! Vstani za hip iz groba, da čuješ sodbo! Glej, pobožil si človeka, pobožil si meso in pokvečil si krščanstvo! Duha si zatajil, zato se je vprav duh nad tako maščeval: v blaznosti si končal. Govoril si: »Pometite pokveke s ceste! Ravni udi!« »A tvoja moška čast, Zaratustra! Pazi, Zaratustra, da te pokveke — s svojim duhom ne premagajo!« Nietzsche je zmaterializiral duha; v »Guntwarju« časte njegovi privrženci malika, katerega glava je stisnjena pest, rastoča iz črevesja, in v kratki pravljici si pripovedujejo ponočnjaki ves Nietzschejev nauk: »Živel je orjaški pajek. Ta nas zdaj izsesava. In ko se napije do sitega, se skrije v hudičev dom in nas tam bridko izpljuje.«

Nietzsche je spačena krščanska resnica; zato postavi Sorge njegovim »idealom« mirno lepoto in čisto resnico krščanstva nasproti, in se globoko, globoko potopi vanjo: v Sorgeju se vzbuja mistik. Nasproti Nietzschejevemu idealu izživetja postavi skrivnostno mistiko trpljenja:

»O bol! O bolečina!

Usmiljenje nadzemeljsko!

— — — — —

Bolest, ti mati, ki nas za Boga rodiš!

V naročju tvojem duh spočne.

Iz tebe lije globokost spoznanja!«

Ni sreča »onstran dobrega in hudega,« ampak kakor imajo zvezde svojo pot in veter zakone, tako je človekov kažipot postava Duha, ki nas je ljubil.

»Mi smo otroci duha! — — —

kar storimo, Duhu storimo

dobro Tvojemu,

Gospod,

vsezlo po duhu teme.« — Tako »Sodba«.

»Guntwar« je nekako nadaljevanje »Berača«. Zopet igra glavno vlogo poslanstvo, ki pa ni več samo umetniško, ampak predvsem versko: Sorge postane vneti prerok Kristov. Takole ga je doživel na tistem severu: Vse življenje sem živel luči in govoril sem z zvezdami. Pa je prišlo ono veliko, ki je od onstran zvezd, prišlo je kakor ogenj in vročica za moje srce, silno in usmiljeno: bil je Očetov glas. — Najprej je slutnja, kateri se on, ki je imel za vse onstransko nevidno le posmeh, ustavlja in posmehuje, zakaj Zaratustra ga je zapletel v vidni svet. Ali Mirjam, njegova »duhovna mati«, razprostira roke nad njim: moli. In zgodi se: V boli in dvomu ga obsije na nočnem potu žareči sij, »blagor od zgoraj«, sladkost prepoji vse njegove globine in »kakor blisk nenadoma temo pred sabo razsvetli, v objemu tista luč se razsvetli v ime mi Kristusovo in takoj sem pojmlil sveti božji zakon dobrega in hudega, občutil sem svobodo božjo in usmiljenje njegovo

brez bolesti... Tako mi je, kot bi že davno vedel za skrivnost, osrečujočo svet, za učeniški nauk svetu, za katerega so se premnogi mučili... Od takrat ono znamenje je v meni.« Duša zacvete in sili k Bogu; ko pa se ozre, vidi svet in poje: »Naš čas! Ljudje pljuskajo sem in tja in ne slutijo, pa vendar si blagor pripravlja oltarje na vseh koncih in krajih.« »Alelujo bi rad zapel.« Novo poslanstvo kliče: »Jaz nisem nič, prav nič! Veliko manj kot berač! Ali svoje bogastvo moram razdeljevati. Med ljudi moram stopiti in oznaniti.«

Mirjam gleda v viziji njegovo delo: Na grobovih Zaratustrovega človeštva zraste nov rod, novi Adam in Eva, človeštvo, ki resno hoče izpolniti svojo dušo in je močno v Bogu. Guntwarjev glas oznanjuje, izpodbuja: »Bodite možje, močni v ljubezni! Bodite čuvaji svojih duš! Budni čuvarji ob grobu!« To je beseda novega Guntwarjevega poslanstva, novega Sorgeja.

Vse te vizije in spoznanja se dogode v hiši Guntwarjevih znancev. Mirjam, duhovna žena in zvezda vodnica v težkem boju, je poročena z umetnikom Petrom, ki čuti, kako se mu žena odtuja ob Guntwarju, in trpi, ko ne more ž njo poleteti v božje višine čiste duhovnosti. Pri njem se začne Guntwarjevo poslanstvo. Petra že sama pričujočnost prerokova vznemirja, Bog mu je previsoko, da bi mogel vedno o njem govoriti, Bog mu je vzvišen nad besedo človeško; a miru mu ne dâ. V spanju ga preganja slika pridigarjeva, ko je ta že davno odšel iz njegove hiše; angel varuh stopi k njegovi postelji in kliče. Peter pa ljubi svojo Mirjam s človeško ljubeznijo in je ne more ljubiti v Bogu, kot hoče notranji glas in Mirjam sama. Zato začuti, da so njegove roke prazne, bolešč ga muči; uiti hoče skrivnostnemu klicu, na stopnicah se ponesreči, na postelji prebije vročični dušni boj, dokler ga ne oblije luč — Jezus Kristus in ga kakor sporkorjeno ovco žene v svoj nebeški hlev. Umirajoč govori svoji Mirjam o Njem:

»Če te tepe na zemlji, je to njegova pastirska palica,

ki te k cilju žene z rahlimi udari.

Ker nežen je On, nežni Gospod naš Kristus.«

Prečudno lepa, skoraj svetniška je postava sladke Mirjam, ki vse sluti, tolaži, pomaga bítí boj Guntwarju in Petru in je kakor potopljena v onostranstvo. Guntwarjeva žena Elizabeta pa je le njegova telesna senca, ki ga v njegovi vizionarnosti spominja, da je še na zemlji in ga tako obdrži v mejah zmernosti. Surove postave Sorge sploh nikdar ni ustvaril, njegova lepota je plemenita, nekako deviška, in njegov svet je sveža, poživljajoča jasnina. — Forma je v Guntwarju dovršen svoboden in deloma vezan verz, ki spominja — prav tako kakor številne medigre, vizije — narahlo na Goetheja. A ista izvirnost in poetično bogastvo govori iz teh scen kakor je velo v Beraču, le tu in tam nekoliko mirneje. Notranje dramatično dejanje se stopnjuje do viška in se spusti do pozitivne rešitve. Zdi se ti in

celo prepričan si, da diha iz vsakega verza mistično ozadje, kakor luč sije izza zagrinjala: večnost lije v čas...

Sorge-Guntwar, prerok večnosti in njen poslanec...

3.

Po posredovanju Riharda Dehmle je Sorge dobil Kleistovo nagrado in Nemški Lloyd mu je dovolil prosto vožnjo v inozemstvo; tako potuje s svojo ženo v Italijo in doživi Veliko noč v Rimu. Sorge spozna katolicizem, ki ga je prej smatral za propad kulture, in še isto leto po resni pripravi — konvertira. V srednji Italiji vzljubi Danteja in v Assisiju se vname za serafskega ubožca. Tu in pozneje v Švici se zatopi v verske misterije in njegova žareča umetniška duša jih prelijeva z nenavadno plodnostjo v mistične verze. V grandioznih slikah, ki jih preveva podzvok večnih, nedoumljivih skrivnosti, izraža njegov genij silna doživetja. Sorge — mistik! Mistik v pravem zmislu: človek, ki gleda globlje v božje skrivnosti, kakor da je že izven telesa, in ki se raztaplja v njih. In ob vsem tem ne pojema prav nič njegova umetniška sila.

L. 1913. — v letu njegove konverzije — je pod vplivom Dantejevim nastal spev: »Die Mutter der Himmel«, ki je zanimiv ne zaradi stila, ki je Dantejev, ampak zaradi opisa konverzije in mističnega gledanja Matere. Z ženo sva šla po svetlem gozdu, pravi, kot dva otroka, ki poznata Boga; na ovinku se pridruži menih, čigar obraz je sijal v nadsvetni svežini, in razloži zgodbo Lutrovo, ki je ločil ovco od ovce in je ločene spremenil v volkove in vsejal razdor v svoji nebrzdanosti. Tedaj zasiže skozi drevje svetloba silne zvezde in menih razloži: Rim... V cerkvi sv. Petra v Rimu ga zgrabi slika Matere Božje, duša se dviga kakor nekdanj Dante v višave, da jo vidi. Na meču, ki mu zastavlja pot, si vpričo angelov rani svojo telesnost in vidi potem njo, v siju Prosečo pred božjim prestolom. Globoko pod njim pa je ostala žena, ki mu ni mogla slediti v mistično ekstazo.

Ko je prijatelj Sorgeju poslal Maeterlinckovo »Modro ptico«, mu je ta odgovoril iz Italije: »Modernega čitam le še tuintam kaj — čitam samo Danteja, mistike in Pismo.« V tej smeri je ustvarjala odslej tudi njegova umetnost. Mistične pesnitve je zbral v delih: »Metanoëite«, »Mistični razgovori« in v manjših pesnitvah kakor »Luter, človek brez bogastva«, »Frančišek, sveti ubožec«; biblično snov pa obdeluje drama »David«, opis kralja-mistika. Enako so omenjeni razgovori položeni v usta svetopisemskih oseb: Job razlaga skrivnost trpljenja, ki je dar božje ljubezni; Abraham govori Izaku o Bogu, ki je kakor sladko oko, pojoče in poljubljaajoče, skrivnost, ki jo rešujemo vso večnost in je ne rešimo, ki pa vendar vedno daje odgovor. In Izak vzklikne: »Oče, zdaj zabodi!« Adama pokliče po padcu Bog k sebi in mu pove, kako: »Z nohti svojih rok izgrebi si stopnico za stopnico, od zvezde dvigne se do zvezde!... A še preden boš do srede svojega začetka

prve polovice, zastane ti utrip.« Zato se skloni k njemu z oblubo mesijanskega rojstva.

Matuzala govori sinu o Bogu. Morda najbolj značilen za vsega Sorgeja je tale izrek sveto-pisemskega starca:

»O sestra breza, veter brat
prepeva v tebi.
Slonim ob deblu in poslušam.
Jaz in ti
se Njemu klanjava, najvišjemu Gospodu.
In on ljubi nemi par,
Predobri.
Sladkó obliva naju zvezda in ljubav
njegova. Glej!
Nad nama orel kroži.«

Tako poje Sorge Njemu, ki »stoluje nad zvezdami in ki je svetovje pred Njim nič.« Njegova umetnost ustvarja nedosegljivo lepoto...

»Metanoeite« obsega tri tople, z vso dušo prežarjene misterije, učlovečenje, sv. Tri kralje in dvanajstletnega Gospoda v templju. Vsaka skrivnost pa izzveni v grmeči glas Janeza Krstnika: Metanoeite — spremenite svoje misli; to je bodite duh in ne posvetnost, ker Bog je obsijal zemljo! Skrivnost deklet in trpljenja, ki je Njegova sladkost, sta nje žarišče.

Pod zvezdami in mesecem, pod srebrnim svitanjem od neba se pogovarjajo v Boga zatopljene osebe in med utrinjanjem zvezd grmi Janezovo vpitje: Sorgejev klic človeštvu.

Prijateljstvo in ljubezen v Bogu poje biblični »David«. Sorge zna zapeti psalm prečudne lepote, hvalnico Maziljencu:

»Dih njegov je kakor balzam,
kakor veter na livadah jerihonskih;
ptice počivajo v njegovih laseh,
mlade košute ga ližejo ljubó.«

Sorgejeva fantazija je neizčrpljiva, slika za sliko se v naglici razvija in vendar veže vse notranja vez simboličnega pomena. Njegova pesem zgrabi vso dušo, zavihti jo visoko v jasnino in luč in očiščeno spusti v zibajočih verzih nazaj na zemljo. Lirika ekstatične razžarjenosti in dramatičnost notranjega doživljanja je njegovo polje, a tu je edini med nemškimi pesniki zadnjih dni. Morda sploh ni bilo večjega talenta med Nemci za časa moderne nego je Sorge. Sam je tudi v mističnih višinah, vsaj do najnovejšega časa, ko gredo za njim. Pa saj je sam rekel, da mora biti pesnik tihi samotar...

* * *

Sorge: poet, prerok, mistik. Prav za prav je to trojno zvanje nerazdružljivo. Umetnik je vedno videc in prisluškovalec večnosti in mistik je vedno fina poetična narava. Ali v malokom so se vsa tri lica iste duše tako jasno pokazala kot pri mladem Sorgeju. Edina primera, ki jo poznam, bi bil morda Brezina, češki samotar.

Sorge počiva komaj petindvajsetleten pri Ablaincourtu ob Sommi. Drobci granate so mu zdrobili stegna in izdihnili je na obvezovališču. Od l. 1892. do 1916. je teklo njegovo telesno

življenje. A duša je prehodila v tem času dalje, ki jih ne prepotujejo rodovi, kaj šele posameznik. In kot da je slutila zgodnji konec, tako je hitela od stopnje do stopnje. Idejno je prehodila pot od Zaratusrovega pekla do vizije božanstva v mistiki: Dantejeva pot, ne le v domišljiji, ampak v resnici!...

O materini smrti je zapisal: »Njena ljubljena duša se je dvignila kot sladko, žareče ozvezdje.« Kot da je o sebi pisal, on, ki je tolikanj ljubil zvezde, simbol višjih sfer. In še sije njegova zvezda, njegov duh ni zašel za obzorje in Sorgejev glas, oporoka njegovega poslanstva, še zveni in opominja, glas velikega poeta, ki hodi pred množico in jo vodi, vpije:

»Metanoeite!«

* * *

Izdaje Sorgejevih del: S. Fischer, Berlin: Der Bettler. Eine dramatische Sendung. 5. izd. 1919.; König David. Schauspiel, 1916. (Obe deli razprodani.) — Založba Kösel & Pustet, München-Kempten je izdala druga dela: Guntwar. Die Schule eines Propheten, 1914. Metanoeite. Drei Mysterien, 1915. Mutter der Himmel. Ein Sang in zwölf Gesängen, 1917. in 1922. Gericht über Zarathustra. Eine Vision, 1921. Mystische Zwiesprache, 1922. Der Sieg des Christos. Eine Vision, 1924. Preis der Unbefleckten. Sang über Lourdes, 1924. Nachgelassene Gedichte, 1924. — Izbor in uvod je izdal dr. M. Rockenbach: R. J. Sorge. Führer-Verlag, München.

O ARHITEKTURNI UMETNOSTI.

(O priliki novejših del J. Plečnika.)

FRANCE STELÈ.

»Poudarjam, da se moje arhitekturnsko delo ne razlikuje v glavnem prav nič od dela vsakega poštenega rokodelca, naj je on mizar ali čevljar. Kakor oni, hočem tudi jaz v prvi vrsti koristiti človeku. Ko sem stavil hiše, ki so jih naročali navadno bogataši, sem stremel vedno za tem, da moja arhitektura ne bo nudila stanovanjske udobnosti samo rodbini lastnikov, ampak prav tako njegovemu zadnjemu služilcu. Vest mi ni nikdar dopustila, da bi pozabil trpljenje in težave preziranih in ponižanih. Zato sem pri načrtu hiš enako pazljivost posvečal jedilnicam, salonom, glasbenim dvoranam kakor kuhinjam, sobam za služinčad in portirskim ložam. Ker sem čutil iskreno ljubezen do bližnjega, sem vedno težil za tem, da se čim bolj približam visokemu cilju: postati človek v najpopolnejšem zmislu te besede.«

(J. Plečnik v razgovoru s K. Strajničem.)

Ob Plečnikovih delih, naj so ta velika ali mala, smo v neprestanem napetem stiku z osnovnimi problemi in čistim bistvom arhitekturne umetnosti. Ker ni nikdar samo mehaničen izvršitelj dane naloge, ampak z vsako živi in jo oplodi s svojo osebnostjo, je njegovo delo

posebno primerno, da ob njem izpregovorimo o vsebinski strani arhitekture, o onem njenem elementu, ki jo dviga od suhoparne konstruktivne stroke do umetnika.

Umetnina ima poleg snovne strani, ki nam je na njej najprej in neposredno dostopna in ki velik del opazovalcev sploh skoro izključno zanima, še drugo, in sicer važnejšo stran, v kateri temelji njen značaj. Dejstvo, da dva človeka isto snov čisto različno podajata, da jo dve dobi čisto različno interpretirata, je razložljivo samo z vlogo osebnosti v umetnosti, in sicer osebnosti umetnikove in osebnosti dobe, ki sta dotično umetnino ustvarila. Dve osebnosti isto snov različno doživljata in jo zato naravno tudi različno umetniško podajata. Čuvstveno razpoloženje ene in druge je pri vsaki tako pri doživljanju kakor pri umetniškem ustvarjanju nujno različno celo pri sicer sorodni konstelaciji in duševnem razpoloženju in zato je logično tudi učinek umetnine, čuvstveno razpoloženje, ki ga vzbudi v gledavcu, prav tako različno. Ker objektivnih umetnin, umetnin, ki bi pri postanku ne šle skozi medij čuvstva ustvarjajoče osebnosti, sploh ni in ker ni umetnosti brez ljubezni do nje, zato tudi ni nobene čisto snovne umetnine, ampak vsaka v večji ali manjši meri vsebuje nekaj, kar je umetnik izrazil v nji poleg snovnega dogodka ali stanja, za kar mu je snov samo sredstvo, podlaga, nosivec.

Ravno arhitektura, pri kateri igra snov razen glasbe med vsemi umetniškimi strokami najmanjšo vlogo, je jasen dokaz, da snov ne more biti absolutno bistveni element umetnine in da je čuvstveno ali tudi idejno razpoloženje, na katerem sloni dano delo, njegovo resnično bistvo in da je njegova notranja logika merodajna za način in sistem porabe njegovih sredstev.

Če hočemo doumeti vsebinski značaj arhitekture, pa si moramo biti najprej na jasnem o njenem osnovnem bistvu in o osnovnih elementih, s katerimi zasleduje to bistvo.

Arhitektura je v svojem principu v glavnem praktičnega izvora in namena: njena naloga je, ustvarjati prostor v najširšem pomenu besede, prostor kot bivališče, kot zbirališče, zabavališče, svetišče itd. Imamo sicer poleg te osnovne naloge še drugo, ki pa je nedvomno drugovrstna, ako jo motrimo s stališča kulturnega razvoja, katere elementi se neprenehoma prepletajo z elementi prve, namreč spomeniško arhitekturo. Ta operira pogosto celo samo z elementi prve, a je lahko in velikokrat tudi v resnici brezprostorna in samo sestavlja, gradi mase materije v pomembnih oblikah kot izraz graditeljske volje z izrazitim spominskim namenom brez praktičnega.

Osnovna naloga arhitekture je torej ogražanje in oblikovanje prostora z materialnimi sredstvi, z materialno lupino in obstoja torej nujno iz dveh delov. Elementi prvega dela, prostora, ki ga ogražamo (v tem je edina možnost za njegovo oblikovanje), so dolžina, širina in višina. Elementi drugega dela, materi-

alnega oklepa, lupine, pa so: oklepati (stena v vseh njenih variantah), premoščati prostorne razpetosti (loki, grede, trami), sklepati ogradbo navzgor (svodi, kupole, stropi), nositi (steber, slop) in nošen biti (tram, preklada, arhitrav); tem se pridružuje kot važen element osvetljava ograjenega prostora in okras prostor oklepajoče lupine, ki je v svojem bistvu simbolizacija, ponazornjenje, materializiranje omenjenih osnovnih elementov in njih zmisla.

Vlogo snovi v snovnih umetninah (slikarstvo, kiparstvo) ima v arhitekturi praktični namen, ki ga lahko krstimo tudi s praktično idejo stavbe. To praktično idejo navadno neposredno empirično zaznavamo in po nji označamo arhitekturne proizvode z imeni hiša, cerkev, gledališče, kolodvor itd.

Veste pa vsi iz lastne skušnje, da govorimo razen tega tudi o značaju in učinku arhitekturnih tvorb ter da za to stran dela ni vseeno, čigavo je in iz katere dobe je. Značaj in učinek arhitekture pa opredeljuje, podobno slikarstvu in plastiki, njena vsebina, ki temelji v čuvstvenem razpoloženju njenega ustvaritelja ali dobe, v kateri je nastala. Zanima nas sedaj vprašanje: Na čem pa temelji ta značaj, na katere elemente se veže učinek, ki ga je zamislil, ali prav za prav občutil, doživel v ustvarjajočem momentu umetnik in ga po svojem delu posredoval nam, ki delo opazujemo in z opazovanjem znova doživljamo? Saj pravimo vendar, če označamo vsebinski značaj arhitekturnih del: Ta stavba je mogočna, je dolgočasna, je vesela celó, je resna, vzbuja mučno, žalostno razpoloženje, ta diha udobnost (pribiti je treba, da je občutje udobnosti že tudi eden, čeprav primitivnih, a vendar nedvomno estetskih momentov pri doživljanju arhitekture!); dalje pravimo: v tem prostoru veje zbranost, vabi k molitvi, tu lahko delam, oni me disgustira, raztrese, celó razburi itd. Kateri so torej elementi, ki posredujejo taka doživetja, taka duševna stanja?

Zgoraj sem naznačil osnovne elemente prostorne kompozicije in njenega materialnega oklepa in prav na tem, kako jih posamezni umetniki ali dobe porabljajo, kako dajo enim prednost pred drugimi, kako uglašajo svoja dela na to ali ono teh osnovnih potez, temelji vsebinski (estetski) značaj arhitekture. Dolžina (globokost), širina in višina imajo že same po sebi za nas neko več ali manj določeno čuvstveno značenje, tembolj njihovo medsebojno razmerje v prostoru. Prav tako funkcija nošenja, katere element je sila opiranja in ravnovesje težečih in nošenih sil; ravno tako prostor premoščujoči lok, kupola, svod — vsi ti elementi imajo že sami po sebi, po svojih funkcijah več ali manj določeno značenje za naše čuvstvo, kadar jih zaznava; ono neprestano v določni meri reagira nanje. V uporabi teh elementov, v tem, kako je ta ali oni bolj ali manj poudarjen, na kak način je izrabljen itd., bomo torej iskali podlage estetske vsebine arhitekture.

* * *

Uvodoma sem dejal, da smo ob Plečnikovih delih neprenehoma v tesnem stiku z osnovnim bistvom arhitekturne umetnosti: njegova dela so neposreden produkt stika izrazite suverene umetniške osebnosti z bistvom danega problema, z neizčrpno zakladnico večnih idej, ki čakajo samo na stvariteljski akt umetniške osebnosti, ki jih dvigne v vidni, našim čutom dostopni realni svet umetnin. Ob velikem kompleksu starih obstoječih zidov, ki jih je narava obdala z nebrom mikavnih razglednih točk, hodimo ob priobčenih delih z arhitektom, ki pesni ob starem novo s svojimi deli, ki spontano priraščajo po njegovi gibki fantaziji tako rekoč iz tal, daje obstoječemu oni poudarek, ono točko na i, ki ga z eno potezo dviga iz malo pomembnega in malo opaženega bitja do monumentalnosti, intimnosti ali iz mrtvila v življenje, ki ga diha primerna razporeditev mrtvih predmetov (dvorana s pozlačenimi stenami z zlato harfo v sredini [sl. str. 1], ki je bila poprej izrazit primer mrtvega prostora). Njegova fantazija doživlja in izpopolnjuje, z izmišljanjem sredstev se ne trudi preveč, ampak sega po njih v klasično, po tisočletjih preizkušeno zakladnico ter skrbi v prvi vrsti zato, kako jih porabi. In ta njegov kakor je navadno tako sam po sebi umeven, da se zdi, da ga je ustvarila naravna sila iz preobilice svoje energije, da povzdigne po njem kak svoj pomemben proizvod (terasa ob stari lipi, sl. str. 9); tako stoji enajst metrov visoki tenki monolit (sl. str. 3) kot klicaj na važni razgledni točki in ne pusti mimo potnika; tako se je odprl vhod skozi staro ozidje, kot da je bil od nekdanj tam (sl. str. 11), tako se je resna kolonadna arhitektura v vrtu združila z naravo v enoten akord, ki govori o resni vedrosti (pril. I) itd. Enak je pri ureditvi notranjih prostorov: ureja, dopolnjuje, mrtve predmete dviga do stanj, v katerih prav določno, brez sentimentalne primesi izpregovoré kot elementi organizmov, v katerih si vse odgovarja, se vse podpira in se odstranjajo učinki zevajoče praznote ter oživljajo »mrtvi« kot (sl. str. 5).

Ako se po tem, kar so nam povedala ta dela, obrnemo k Plečnikovemu največjemu delu zadnjega leta, k frančiškanski cerkvi v Šiški (sl. str. 21, 23, 27), nam bodo osnovne poteze njene same po sebi postale jasne. Kakor vsako dobro umetnino, je rodila to delo predvsem čisto določna estetska ideja. Učinek kvadratične, od močnih stebrov obdane dvorane, na katero pripravi vstopivšega predprostor pod korom s slikovitimi pogledi med manjšimi in velikimi stebri naprej in na strani, je lebdél ustvaritelju pred očmi, ko je snoval in oblikoval to stavbo. Posebna lastnost vsakega posameznega elementa, posebno stebra, njih medsebojna razmerja in slikovita izpodbudnost grupacije je bila vsestransko pretehtana in izrabljena do skrajnosti. Namenoma je bil izbran najstrožji, dorski red, kjer je funkcijska in estetska vloga vsakega elementa posebno jasna in opredeljena in kakor se vsaj lajiku zdi, izrazitev zamišljene ideje monumentalnega prostora, združenega s celo

vrsto slikovitih akordov, posebno težavna. In ta težavnost naloge je bila nedvomno poleg drugih potez tista, ki je arhitekta posebno mikala. Da se kalkulacija, katere uspeh je bil odvisen od toliko in toliko imponderabilnih momentov čuvstvenega dejstvovanja, ki jih nikdar ne bo mogoče vkleniti v matematične formule, ni ponesrečila in vstaja pred nami umetnina podobnih kvalitét, kakor naš najučinkovitejši in v svojem bogastvu neizčrpni prostor v uršulinski cerkvi v Ljubljani, je danes že gotovo. Kakor kažejo študije za fasado in stolp, bo ta stavba kljub navidez skoro puritanski strogosti in dekorativni skromnosti, vendar tudi dekorativno tako bogata kakor v današnjem praktičnem času nismo več vajeni. Da ni v zadnji vrsti na to stran učinkoval predmetni in precej enolični pokrajinski milje, v katerem stavba nastaja, je gotovo.

Šišenska cerkev torej ni v prvi vrsti stavbno tehnična in praktična naloga, kakor bi se na prvi pogled komu zdelo, še manj produkt kake suhoparne papirnate klasicistične ideje o kolonadi antičnega templja¹, preneseni iz zunanjsčinske arhitekture v notranjost, ampak izrazito moderna umetniška, na estetski učinek celote bazirana zasnova, rešena s pomočjo prastarih elementov: umetnik je v svoji duši negoval idejo o učinkoviti sakralni dvorani in jo sedaj pred našimi očmi oblači v materialne vidne oblike. S tem, da je utelesitev njegove umetniške ideje zvezana s socialno idejo namena te stavbe, postaja njegovo umetniško dejanje, kateremu v naši dobi radi pripisujemo egoistične cilje, obenem socialno dejanje, aristokratsko odlična oblika te rešitve pa socialno umetniški faktor, podobno odličnim baročnim stavbam pred 150 leti, katerih umetniški čar še do danes ni izčrpan in bo večno vir estetskih pobud, dokler ne izmrjé umetniški problemi, h katerih rešitvi se približujemo z vsakim takim delom.

UMETNOSTNE RAZSTAVE L. 1925.

FR. STELE IN R. LOŽAR.

Pri sodobnem družabnem ustroju imajo umetnostne razstave precejšen pomen kot ustanove, po katerih se seznanja občinstvo z umetniškim življenjem sedanosti, s tendencami umetnosti sploh, ako pa je za temi prireditvami smotreno usmerjena volja, so one lahko faktor umetniške reprezentance pa tudi umetniške propagande. Vlogo take smotreno usmerjene volje umetniško propagandnega aranžerja je prevzela pri nas Nar. galerija, odkar je sprejela upravo Jakopičevega paviljona. Razlikovati moramo

¹ Misel o uklonitvi poganskega formalnega, blestečo zunanost negujočega principa, kakor je utelešen v antičnem templju, po krščanskem principu, ki je osredotočen na notranje življenje, je lepa in se ob tem delu sama po sebi vsiljuje, čeprav z umetniškega stališča ni njegov izvor.

toorej v našem umetniškem življenju prireditve, ki gredo pod imenom Narodne galerije, in one, ki se vrše brez njene firme, kajti za prve prevzema imenovana ustanova neko moralno odgovornost, jih aranžira po nekem gotovem načrtu, dočim so druge slučajni pojavi, za katere kvaliteto nosijo njihovi prireditelji polno odgovornost. Galerijske prireditve smo imeli letos štiri, in sicer: kot peto prireditev razstavo francoske grafike XIX. stol.; kot šesto prireditev razstavo slikarja G. A. Kosa, kiparja L. Dolinarja, slikarja P. Dobrovića in arhitekta N. Dobrovića; kot sedma prireditev se je vršila zgodovinska razstava portretnega slikarstva na Slovenskem; kot osma pa razstava sodobne poljske grafike. Jasno je v teh prireditvah začrtana od začetka galerijinih razstav opažena tendenca, z razstavami razširiti obzorje našega občinstva tudi na tujo, posebno na slovansko sodobno umetnost, drugič pa za domače gradivo razširiti naše znanje o njem, posebno zgodovinsko, in razkriti vezi, ki vežejo našo umetniško sedanost z umetniško preteklostjo naše domovine. Galerijino delo pri tem se prepleta s tendencami Umetnostno zgodovinskega društva in Seminarja za umetnostno zgodovino na univerzi in ga člani teh institucij dopolnjujejo z vodstvi po razstavah in predavanji o umetniških problemih v zvezi s prireditvami.

Izven tega okvira pa so se vršile v Ljubljani še druge razstave, katere so imele kakor razstava konstruktivista A. Černigoja ali arhitekta Faturja propagandistični značaj ali pa kot razstava kiparja Tineta Kosa ali bratov Kraljev namen, seznaniti javnost z najnovejšimi deli teh umetnikov. Sploh se opaža, da se nastopi mladih umetnikov vrše izven okvira prireditev Narodne galerije in se tako v tem oziru ustvarja neka dvopolnost v našem umetniškem življenju.

Poglejmo najprej, kaj so nam te prireditve povedale o stanju naše sodobne umetnosti; zavedamo se pri tem prav dobro, da je ta vpogled le malenkosten in skrajno nepoln: saj ustvarja poleg teh umetnikov še vedno cela generacija impresionistov, ki le redko nastopajo na razstavah, in se je največja skupna prireditev mladih ognila Ljubljane in odšla po latorike v Split.

Avg. Černigoj, ki je lansko leto nastopil prvič na tehnični srednji šoli s propagando t. zv. konstruktivizma, s katerim se je seznanil v Nemčiji, je letos ubral pedagoško pot in si prvo razstavo, kateri bi šele imela slediti konstruktivistična (a se je medtem izselil iz Jugoslavije!), zasnoval kot nazorno utemeljitev pravosti svoje umetniške teorije z dokazom iz zgodovine umetnosti zadnjih desetletij, da je stara tradicionalna, ali če rabimo futuristični izraz »pasatistična« umetnost mrtva, da se je preživela in novi dobi odgovarja samo še estetika uporabljene oblike, estetika barve v življenju, estetika strojne konstrukcije itd. Da dokaže preživelost starih oblik, je Černigoj skušal predstaviti razkroj tradicionalnih umetniških oblik v impresionizmu, ekspresionizmu, kubizmu

in futurizmu; primere za te razvojne faze je priredil sam, pokazal pri tem nedvomno talentirane poskuse svoje umetnosti v preživelih oblikah in s to umetno konstrukcijo razvoja, obilo podprto s citati iz propagandnih teoretskih spisov o moderni umetnosti, skušal ilustrirati záгато, v kateri se nahaja moderna umetnost, iz katere je po njem edini izhod konstruktivizem, umetnost sedanjega tehničnega veka. Černigoj, ki je nedvomno umetniška potencia, je pri tem poskusu prezrl nepedagogičnost postopka, ko je na lastnem delu dokazoval razvoj delovanja celih generacij. Papirnato vrednost te teorije je moral prozreti vsak količkaj inteligenten gledavec. Za logičnega opazovalca pa je ostal Č. dolžen odgovora ravno tam, kjer so zame odpovedale tudi kolektivne razstave razvoja umetnosti P. Picassa in podobne, da bi nam namreč pojasnil usodni prehod od ekspresionizma k absolutnemu kubizmu. Dočim je razumljiva prva faza kubične interpretacije naravnih oblik, nam je absolutni kubizem dostopen in razumljiv samo toliko, kolikor vsebuje ploskovno dekorativnih elementov, ki se zdi, da pri kubistih druge vrste prevladujejo (prim. kubistične slike na češki razstavi lansko leto v Ljubljani), ali pa prav materialnih estetskih vtisov gotovih, nam že preveč vsakdanjih in zato sploh od te strani neopaženih oblik, materialnih kvalitet barev itd. Skok od tod v konstruktivizem je edino logičen in popolnoma razumljiv, prehod v to fazo pa se zdi, da temelji na napačnem logičnem sklepu. Kot odmev mednarodnega gibanja informativno samozavestni nastop Černigojev ni bil brez vrednosti, kar se pa njegovega zdravega jedra tiče, se nam zdi, da vsebuje momente, ki bi se s pridom dali porabiti pri estetični prekvasitvi tehničnih konstruktivnih strok. Ni pa nas prepričal o smrti umetniškega instinkta v človeškem rodu, ki bi bil predpogoj za pravost njegove teorije.

Dolinar Lojze je razstavil 24 del, izvršenih z majhnimi izjemami v pristnem materialu (kamen, bron, porcelan in žgani ilovici). V okvir tega, kar je dosedaj neoporečno dobrega ustvaril, spada študija glave z naslovom *Bol*, kjer išče izraza za monumentalizacijo našega zgodovinsko apoteoziranega trpina Gubca. Skica za Gubčev spomenik, ki ustvarja človeka nadvsakdanje sile, ne dosega silnega izraza te in drugih tozadevnih študij. Ekspozicija nove faze Dolinarjevega razvoja pa naj bi bil lesen kip *Mladost*. Že v dekoraciji za Jadransko banko v Beogradu in dveh reliefih za zavod za zavarovanje delavcev v Ljubljani je krenil na pot monumentalne stilizacije, kjer se v tipu glave srečuje z Meštrovićem, sicer pa ustvarja tako očitno izkalkulirane sheme, da nas ne zadovolje. Najmanj nas zadovolji programatična *Mladost*, katere stilizacija se nam zdi preveč teoretična, odvisna od že znanih monumentalno stiliziranih del sodobnosti, naravnost pogrešena se nam pa zdi v izvedbi, v kateri je podana: opravičili bi jo kot figuro, v svojih kretnjah vezano po deblu, v katero je komponirana, kakor hitro pa vidimo, da je ta blok sestavljen, preneha obzir in ta vezanost izgubi svoj skulp-

turalno idealni zmisel; zdi se pa, da bi te oblike, prenesene kot neki abstraktum sopostave oblih ploskev v marmor, bolje učinkovale. Vem, da je umetnik determiniran v svojem razvoju in ne more kar tako iz začaranega kroga, v katerem se vrti, a pri Dolinarju je že le preočividni globoki urók Meštrovića nanj: Dolinarjevo delo ni sicer kopija onega, imponira celó po robustni sili, ki se javlja v njem, a vendar je v ti fazi preveč nesvoje, da bi nas moglo navdušiti.

D. Fatur je razstavil arhitekturne osnutke in se ž njimi prvič predstavil javnosti. Njegovi šolski akti in dekorativne slikarske kompozicije so njegovo resnost diskreditirale in jih je le velika precenitev svojega dela mogla pokazati na razstavi. Arhitekturna razstava pa je bila rojena iz istega duha kot Černigojeva prireditel. Začetnik v svoji stroki, je zavzel pozo pedagoga, po sistematični zamisli priredil dela za razstavo z namenom, pokazati razvoj arhitekture zadnjih desetletij, njeno sedanje stanje, dokazati, da je tradicionalna arhitektura odigrala svojo vlogo in naznačiti pot arhitekturi bodočnosti, ki računa z možnostmi novega materiala in njemu adekvatnih konstrukcij. Zamisel njegova je bila teoretično gotovo pravilna, napaka pa ista kakor pri Černigoju: sam iz sebe, iz lastne konstrukcije namesto iz zgodovinskih dejstev je skušal dokazati svojo tezo. Njegovi realni, iz življenja vzrastli osnutki, kakor jeseniški društveni dom ali kopališče v Ljubljani, so bili bolj poučni in bolj zanimivi kot vsa ostala teorija, in če bi se bil omejil na razstavo teh, bi bil našel tudi več razumevanja in pozornosti. Za ostvaritev zasnov, kakor si jo je on zamislil, pa je treba celih zrelih ljudi z bogatimi skušnjami, kjer se ne pobijata diletantizem in talent, kakor sta se v tem slučaju.

G. A. Kos je razstavil več portretov, kompozicije kakor Piknik in Po kopeli, več risb, ki imajo namen, iz naravnega motiva izluščiti njegovo dekorativno linearnost, in par pokrajinskih motivov (Rdeče drevo, Kokra II, Bleiweisova cesta). Njegovo delo je dobilo zadnji čas enotno potezo, ki se je že poprej napovedovala. Danes drugače razumemo tudi njegove prve portrete, kakor Filozof (dr. K. Ozvald) in gospa dr. N., v katerih smo takrat videli več kakor samo bizarno rešitev slikovitega motiva v ploskvi — danes je že popolnoma jasno, da se vse njegovo teženje osredotoča v ploskovnem prekomponiranju danih motivov in da je bizarni ornament, za katerega mu je realni sižé samo podlaga, bistvo njegove umetnosti in tudi njegova prava sila. Značilna za to stran njegovega hotenja je slika Rdeči parazol. Kako pa pri tem išče monumentalnih rešitev, kaže slika Po kopeli. Kos nam dozoreva v velikopoteznega monumentalnega dekoraterja, toda kakor njegov v linearno dekoracijo reducirani predmetni motiv v risbi izgubi vso sočnost, tako označa njegova večja dela predvsem formalizem in so daleč od vsakega intimnega, liričnega razpoloženja.

Kipar Tine Kos je v nekem oziru slikarju in soimeniku Gojmiru Antonu K. soroden. Razstavil

je najprej na velesemnju veliki bronasti kip Osvobojenja, ki je namenjen za spomenik kralja Petra v Kranju, nato pa model zanj in nekaj drugih del v Jakopičevem paviljonu. Pozornost so vzbujali posebno Vihar na morju, ženska portretna glava in Sejavec. Preračunjenost na neki teoretično zasnovan efekt pri vseh preveč sili v ospredje. Monumentalnost in vsebinska izraznost sta cilja, ki sta mu pred očmi. Najbolje je izšel pri tem pri Sejavcu, sama teorija pa je ostal njegov napor v portretni glavi, ki naj izraža popolno harmonijo na ta način, da ima glava, ako jo pogledaš v profilu od leve ali desne, vselej drug izraz in zopet drugačen tretji izraz, baje izraz popolne harmoničnosti, če jo pogledaš od spredaj.

Brata Kralja sta tudi letos razstavila v Akademskem domu, in sicer zopet celo vrsto novih del, ki sta jih pripravila pozimi in spomladi.¹

Ta razstava je vzbudila vse polno vprašanj. Med ta pa ne štejem n. pr. probleme religioznosti in vsebine (Stelè D. i. s. 1925, 5). Dvomim nad eksistenco teh dveh sfer kot problemov umetnosti obeh bratov, temveč sem prepričan o potrebi preorientacije kritike napram njima. Uvod v monografijo, ki je bila izdana o priliki te razstave, sili k precizaciji nekaterih nujnih vprašanj, katerih rešitev spada med kulturne naloge slovenstva in jih ni mogoče več prezirati.

Razstavila sta sedemnajst del — devet Francetovih, med temi dva kipa, in osem Tonetovih, med temi plastična skupina Pasijon in kip od mrtvih vstalega Kristusa, ki tvori središče že zasnovane, a še ne v pravi material prenesene kompozicije za nagrobnik. Zgolj zunanje je bila torej ta razstava ubornejša od katerekoli izmed doslejšnih, po notranji pomembnosti pa enakovredna oni iz l. 1920. Z nekaterimi važnejšimi deli je bila večše zasidrana v preteklosti in organsko utemeljena. Za Franceta imenujem »Sne-manje« in »Oznanjenje«, namesto katerega bi rajši imel »Magdaleno«, vsekakor pa »Šent-petrsko predmestje«, vse iz l. 1922/23 (razstavljeno l. 1923 z otvoritvijo slikarskega dekorja dvorane, kateri tvori delom iz sledečih let veličastno in umetnostno - vzgojno nadvse poučno ozadje). Za Toneta imenujem: »Apostol Pavel« (1921) in »Pasijon« (1923), pogrešam pa iz metodčnih razlogov »Zadnjo večerjo«, »Podobo Finžgarjevega očeta« in »Krajino« (vse z razstave l. 1923). Od plastičnih del je novo samo »Vstajenje« (Tone), dočim ostala segajo v preteklost nazaj. Kot katalog razstave je fungiral list, obešen v dvorani in brez označb, kaj je lastnina Francetova in kaj Tonetova.

Napram njunemu delu do l. 1923 pomenijo ta dela izrazito spremenjen, nov svet. V glavnem je njegova morfološka označba sledeča: Snovno, predmetno se je izvršilo veliko izenostavljenje in pomirjenje, ki je v kričečem nasprotju s predmetnim bogastvom prvih razstav (prim. kataloge). Tam pestrost profanskih, poetičnih in religioznih snovi, bohotna invencija, ki pa že v letih 1922/23

¹ Odstavek o bratih Kraljih je napisal Rajko Ložar.

jame prepuščati mesto religioznosti. Na razstavi l. 1923 so religiozne snovi v premoči, letos so pa izginile iz slik in na njih mesto je jel stopati realistični genreski predmet, narava (»Poletje«, »Slovenska vas«, »Jajčarice« itd.). Kadarkoli se je v zgodovini vršilo kaj podobnega, se je govorilo o novi klasiki forme, kakor se je ob tej vselej ugotovil — povratek k naravi. Primeri za to leže na dlani.

Oboje se v umetnostnih kulturah velikih narodov vrši v bolj ali manj tesni zvezi s tradicijo, z vzori iz preteklosti, v tesnem naslanjanju na klasično dobo njih umetnosti. Na kaj pa se naslanja ustvarjanje bratov Kraljev, na kateri historični ideal? Katera historična doba naše umetnosti je na njunem praporu? Rekel bi: nobena, ker zares nobene ni. To je »tradicija prirojene slovenske nadarjenosti, ki ustvarja v ljudski umetnosti« (Stelè). To se pravi, iz prave slovenskega duha, ne v bombastičnem pomenu besede, temveč v onem, ki je tudi lokalno determiniran: odkoder ustanovniki našega jezika — reformatorji, odkoder njega in narodnega duha in blaga zvesti čuvarji — Levstik, Jurčič in drugi, odtam tudi ta umetnost Kraljev. Verujem v to kontinuiteto,¹ ki ni empiričnega značaja, ker je logična.

Ob povratu k naturi tudi pri Kraljih lahko govorimo o klasiki forme. Seveda — to so šele začetki, a so. Slika Snemanja je ekspozicija: linija je matematično ostra, preprosta in napeta, oblika omejena in precizirana. V njej še ni organskega življenja, še ni modelirana, a taka postane na »Magdaleni«. Modelacije na »Poletju«, »Slovenski vasi« so svoj svet. Enkrat pri izviru, v čisti fenomenalni sferi se obema umetnikoma tematika neprestano razširja, komplicira, razgrinja: oblika, telo, skupina, prostor, krajina, svetloba, barva, duševni izraz itd. Otrok s slike »Studenec« je zopet živ, plastičen akt, telo samo na sebi, ki se bo v solncu in zraku še razvilo. Kako so jasna mesta, ki so funkcionalno važna. Organizem, sestavljen iz teles, ki se nahajajo v prostoru in so med seboj v fizičnem in psihičnem razmerju, je skupina. Do danes za oba umetnika problema skupine ni bilo, s čimer seveda ne trdim, da nista nikdar upodobila figuralne grupe. Toda, kar figure prejšnjih skupin veže, je ideja, simbolni pomen celote, subjektiven in abstrakten element (»V potu svojega obraza«, »Zadnja večerja«). Abotnost pa bi bila misliti, da je ekspresijonizem hotel drugače. Istotako one skupine v prostoru niso organično, temveč dinamično zasidrane, to se pravi: ta prostor sam prehaja v gibanje skupine in ni nikak formalen konstitutiven člen. Skupina v Snemanju je na prehodu; kar te figure družijo, je osnovna misel, a bolj kot ta v matematično praobliko deducirani način združevanja linij in ploskev. Duševni odnosi so v ničšču.

¹ Od tu bi utegnili dobiti marsikak prispevek k razjasnitvi vprašanja: odkod dualizem med grafiko (ilustracijo) in sliko (ali kipom) pri Kraljih? Saj tega vendar ne moremo razložiti z različnim značajem obeh panog. Razlike so prevelike in treba je iti k izviru.

»Jajčarice«, »Slovenska vas«, »Poletje«, so pa že skupine, ki so organski zasnovane, so fenomenalne konfiguracije oseb. A važneje je to: te skupine so v prostoru in tvorijo prostor in ta sam postaja konstitutiven element. Kako je še oni na »Magdaleni« vizionaren in oni na »Delavcih« nejasen. Kak je pa na »Slovenski vasi«: skupina spredaj je spodaj (perspektivno) in temna, ona nam je prostorno najbližja. V plasti za njo je poševno obrnjena skupina dveh žensk, okrog katerih prostor tako rekoč raste, se zgoščuje. Ta skupina je najbolj vidna, ker centrirata prostor, zato je večja in svetla. V ozadju na levi dve figuri vodita v globino, oni sta od gledavca najdalj, zato sta najmanjši, a nujno spadata k organizmu celote. Na desni polovici iste slike je upodobljen interieur. Tonetova »Sama« nam kaže isto. In kdo na tej sliki prostor posebno členi in tvori? Tisti poševno iz ozadja lijoči svetlobni trak, ki je še pred kratkim opravljal simbolne funkcije. In tako povsod. Stena na sliki »Slovenska vas« ni samo delišče grup in členilka likovne ploskve, temveč s svojo odmaknjenostjo prostor sama tvori. Različne dimenzije figur in predmetov na sliki »Studenec« imajo isto funkcijo. Na sliki »Šentpetrsko predmestje« imamo pogled v prostor zviška, da so njegove konstitutivne smeri jasnejše. V plastiki načenja isti problem »Kristus pridigar« (1923) s svojimi svetlo-temnimi partijami.

In končno: problem svetlobe in barve. Svetlobno bogastvo vseh dosedanjih slik je bilo irealnega, vizionarnega značaja. Zdi se, da je paleta morala obubožati, če naj umetnika prideta do zmisla in funkcije svetlobe. Slike po l. 1922 so z izjemo nekaterih Tonetovih barvno revne, a v njih luč in barva počasi pričenjata oblivati predmete, razlagajoč njih telesnost (»Magdalena« in druge), prostornost (»Jajčarice«, »Slov. vas«). Na sliki »Sama« je svetloba podana kot stvar sama na sebi, kot materija, tvar, ki ima dovolj sankcije, da se upodobi.

Ta povrat v čisto fenomenalno sfero imamo priliko opazovati tudi drugod; opozarjam samo na sliko »Jajčarice«, ki je prava pravcata afirmacija čutov in njih organov, biološko razložljiv pojav odpora na preteklo dobo. V vsem tem in še v drugem, kar tu ni našlo mesta, vidim začetke problematike, ki bo umetnika še dolgo zaposlovala.

Ako pojmujeemo umetnino kot izenačenje ali vidno formulacijo polaritete: polnost — oblika (Fülle — Form, Panofsky, Zeitschrift für Ästhetik usw., 1925, 132), z druge strani pa kot izenačenje principov: čas — prostor — in ni nobenega dvoma, da to naziranje o umetnini resnici najbolj odgovarja — moramo v današnjem stanju umetniškega ustvarjanja bratov Kraljev zaznamovati odločno preutež na strani forme in prostora, dočim je vse preteklo stalo v znamenju polnosti in časa. Da to pojasnim. Nekoč so barve in oblike in linije na njunih slikah razdirale okvir in slika je prehajala v okolico, se spajala s steno, kip pa je bil enako dobro in enako slabo

ogledljiv od vseh strani. Gledavec je sliko dojemal ne kot samostojen organizem, temveč kot iracionalno, nerazčlenjeno bogastvo, kot polnost, ki je taka, kakor je bila v umetnikovi notranjosti, privrela na platno. Pri ogledovanju kipa je ta gledavec moral obhoditi vse strani, da je sukcesivno, časovno zaporedno dojel vse njegove elemente. Pri tem mu ta kip ni nudil nobenih meja, nobenih oporišč, ki bi kakorkoli zbuja vtiis determiniranega organizma. Seveda brez vseh racionalnih, »objektivnih« elementov tudi to ni bilo, ker kako bi sicer mogli govoriti o umetnosti bratov Kraljev? Da sta bila ta polnost in to bogastvo iracionalna v najvišji potenci, bi bila ostala v njih samih kot zakopan zaklad in bi imela zgolj individualnost, ne pa umetnostno-socijološki pomen.

Po letu 1922 pa se začne v umetnosti Kraljev opazovati oni nagib k obliki, prostoru. Ko se v obsegu okvira precizira linija, poedina oblika, grupa itd., se precizira tudi celota, to je slika sama in to napram steni in okolici. Poudarja se s pomočjo okvira njena organska samostojnost, umetnina se fiksira kot objekt, v katerem prevladujejo formalno-prostorni elementi in do katerega stoji gledavec v čistem estetskem, t. j. čutno-zaznavnem razmerju. Prej je ležal poudarek objekta na iracionalni polnosti njegovi ter na časovnem koeficientu; v razmerju gledalca do njega so prevladovali intelektualni in intuitivni, »neestetski« oziroma »subjektivni« elementi. Pri tem bi omenil vprašanje, ki človeku sili pod pero: V kakšnem razmerju med seboj sta to novo zasnavljanje umetnin kot celote in pa ono temu pojavu analogno reševanje specijalnih nalog (forma, grupa, krajina, prostor)? Za nas, se zdi, skoro ni dvoma o prvotnosti idejne zasnove, iz katere logično izvirajo vse druge. Toda — ali velja to tudi za umetnika? To bi pokazala morebiti analiza umetniškega ustvarjanja — če bi. Vsekakor se pri Kraljih — tu mislim Franceta, ki je v teh vprašanjih gotovo voditelj bratov — to novo naziranje precej zgodaj pojavi (l. 1922) in v bistvu že tedaj ni tako tipično preprosto, kakor v naših izvajanjih izgleda. Na letošnji razstavi je ta princip popolnoma zmagal, namesto drugega naj omenim le Tonetovega Kristusa (iz skupine za nagrobnik). Naj bo kakorkoli, a kompozicija v tem simetričnem redu je znak sprememb, ki so se v tem okrožju pri umetnikih izvršile. V bistvu je bil spomenik zasedenemu ozemlju tudi nagrobnik, a kako je drugačen. Prihodnost bo pokazala, ali je ta letošnji nagrobnik zarodek novih vrednot ali samo stranpot v labirintu umetniških teženj.

Zadnja razstava v letošnjem letu je obsegala zbirko slik **Jara Hilberta** in plastičnih del **Vlada Štovička**.²

Med Hilbertovimi slikami so prevladovala krajinske (iz našega planinskega sveta, ljubljanske ter praške okolice), z nekaterimi številkami je bil zastopan portret (med njimi

alegorično zasnovana rodbinska podoba), dalje je bila videti vrsta slik literarno-alegoričnega značaja (Izgnani Kajn, Lov za srečo itd.) ter nekaj skic.

Ne vklepam umetniškega ustvarjanja v mrtve norme, a neka zakonitost je v njem in zato ni vsak izraz ob vsakem času mogoč. To leži v notranji logiki čutne, estetske sfere. Zato mi je uganka, kako je mogel Izdajalec (6) nastati v istem letu kot Tenis-igrišče S. K. Ilirije (32). Disparatnost ni utemeljena v različnosti predmeta, ker je to neenako pojmovanje predmeta sploh, dalje barve sploh in vsega drugega sploh, kar k sliki spada. V Hilbertovem delu, za katero sem tu navel samo en primer, najdemo, če dovolite: plenerizem, impresijonizem, dekorativizem, najskrajnji kolorizem poleg najpristnejšega akademiškega baroka. Da, kako so vsi ti pojavi drug poleg drugega. In odkod ta velika platna in njih deklamacije? Mislim, da nas vodijo v slikarjevo češko šolo, zato, ker so sama šola. Rekvizit šole. Želim Hilbertu, da ohrani od akademije samo tisto veliko slikarsko spretnost, ki jo ima, drugo pa da neusmiljeno zavrže. Saj bo potem morda uvidel teatraliko dosedanjih slik in da avtokritika ne škoduje. Zaradi nekaterih lepih krajin, ki so bile razstavljene³, bi ga rad videl na drugem potu.

Tudi Vlado Štoviček hodi po izvoženih cestah šole, a je spričo svojega slikarskega tovariša notranje enotnejši, kar pa povsem pripisujem mojstru-učitelju, ki gleda iz vseh Štovičkovih del. Seveda — Španiel in Stursa, prenesena v kabinet. Da, morda je ravno ta poteza k intimnosti, k majhnosti na teh figuricah tisto, kar nam jih nekako omili, prikupi; velik stilski format prenesen na majhno konzolo v sobi, brez vseh pretenzij. Res pa je, da se jih človek naveliča. Nekaterim krajinskim slikam Hilbertovim prav vredno asistirajo nekatere figure Štovičkove⁴, ki so sploh boljše, kjer je njih tema dekorativno-ritmično gibanje in ne kompozicija, grupa ali kaj podobnega. V portretih in plaketah ni najti drugega nego solidno delo. V svoji notranji uredbi je bila ta razstava nadvse harmonizirana.

Največja domača prireditev pa je bila letos **Razstava portretnega slikarstva na Slovenskem**. V razvoju slovenske umetnostne zgodovine in v razmahu agilnosti Narodne galerije pri polaganju temeljev za slovensko zgodovinsko umetnostno galerijo je ona prav tako važen dogodek kakor je bila zgodovinska razstava slikarstva leta 1922. Javnost teh sadov ne bo užila tako neposredno kakor znanost, ta je pa že sedaj zabeležila neprecenljiva nova spoznanja, druga, ki pa se bodo mogla formulirati šele tekom let, so bila postavljena na dnevni red, kjer

³ Sv. Katarina (25), Solnce v snegu (29), Kozolec pri Bledu (24), Bohinjsko jezero (13) itd.

⁴ Belilka protja (45), Balerina (55), Plesalka I. II. (42/3), Sramežljiva (62) itd.

² Ta odstavek je napisal R. Ložar.

bodo ostala do rešitve. Razstava je obsegala 310 del od srede XVI. stol. do danes. Ker se portret kot samostojna umetniška naloga pojavi šele v renesansi koncem srednjega in začetkom novega veka, nam je ta razstava nudila več ali manj celotno sliko o razvoju enega določnega umetniškega problema, kar je za kulturno zgodovino velevažno, ker se ob tem enem, v svojem jedru določenem problemu javlja nebroj psiholoških, socioloških in čisto umetniških vprašanj, katera se pokažejo ob takem enotnem problemu mnogo bolj jarko in poučno kakor če jih gledamo v skupnosti in nepregledni pestrosti celokupnega življenja in njegovih pojavov.

Razstava je bila prirejena po umetnostno zgodovinskih vidikih, čeprav bi bila lahko mnogo bolj privlačna za občinstvo, če bi bili poudarili kulturno-zgodovinski vidik in bi jo bili izpremenili v galerijo slik odličnih osebnosti naše preteklosti. Deloma se je to sicer upoštevalo in so tako prišla na razstavo semintje tudi umetniško manj pomembna dela samo radi potez onega, ki so ga predstavljala, vendar pa je v dvomljivih slučajih vselej prevladal umetniško zgodovinski ozir. Kljub obilici gradiva, ki se še nahaja po naših graščinah in župniščih, pa ni bilo mogoče vseh dob enako popolno ilustrirati, ker se je pri zbiranju pokazalo, da je velik del slik v skrajno zanemarjenem ali pokvarjenem stanju. Izkazalo se je tudi, da še ni najhuje, ako so bile slike zavržene (kakor edino dosedaj pri nas znano portretno delo važnega baročnega slikarja Krackerja) in zanemarjene, kajti spretna in pietetna restavracija jih še vedno lahko reši, ampak da je mnogo huje, ako so prišle v roke brezobzirnim ljudem. Pokazalo se je namreč, da so dali lastniki celo vrsto posebno starejših del restavrirati različnim slikarjem v krivi veri, da je vsak v slikarstvu izvežban človek že tudi zmožen popraviti staro sliko. Pregled portretnih zbirk po deželi je pa pokazal, da je večina slikarskih tehnikov za taka dela nezmožna ali vsaj premalo pietetna, kajti našli smo nebroj umetniško nedvomno zanimivih in dobrih slik tako brezobzirno preslikanih, da so odslej popolnoma neporabne kot dokumenti razvoja in stanja slikarstva v prejšnjih dobah pri nas, pa tudi popolnoma neporabne kot dokumenti o ljudeh, ki jih predstavljajo, kajti preslikani slike ne morem verjeti, da točno reproducira to, kar je uničila in nadomestila. Dejstvo, da je bila iz tega vzroka več ko polovica gradiva za dobo pred XIX. stol. neporabna za razstavo, govori samo zadosti jasno in ne moremo dovolj opozarjati posestnikov starih slik sploh, da vsak slikar še ni restavrador in da je treba pri oddaji takih del postopati skrajno previdno in oddajati dela samo takim slikarjem, katerih znanje jamči za pravilnost dela in o katerih se ve, da so taka dela že zadovoljivo izvrševali. Restavriranje namreč ne obstoja v preslikanju, kakor si to predstavljata lajik in restavrador-diletant, ampak v tem, da se pod umazanijo ali preperelimi odnosno oslepelimi

obrambenimi prevlakami (firnež itd.) še dobro ohranjena slikarija previdno in brez škode za barvo odkrije, da se slab, preperel ali raztrgan nosilec slike (platno, deska, omet ali kaka druga snov) ojači, zakrpa ali zavaruje pred nadaljnjim razpadanjem, ter nazadnje v tem, da se manjkajoča mesta retuširajo, izpolnijo z barvo tako, da se čopič stare okolice niti najmanj ne dotakne. Kdor vam ne more garantirati za te osnovne točke, mu ne izročajte starih slik, kajti slabo restavrirana ali zarestavrirana slika je izgubila svojo dokumentarično umetnostno zgodovinsko in umetniško vrednost, popravilo v prejšnje stanje pa je tako težavno in toliko stane, da se največkrat ne splača.

Glavni rezultati razstave in ž njo zvezanega študija domačega materiala so bili nekako sledeči: Portret kot samostojna umetniška naloga se pojavi pri nas v XVI. stol., do velikega razcveta se razvije v zvezi z obširnimi rodbinskimi in stanovskimi portretnimi galerijami v baročni dobi, v meščanski dobi od konca XVIII. stol. dalje postane portret rodbinski spomin, dokler se ga ob splošnem prevladovanju umetniških problemov nad predmetnimi v novejši dobi ne polasti vrtinec problematike, ki ga v impresionizmu oropa tridimenzionalne in opisne predmetnosti ter napravi iz njega samo slučajnega nosilca absolutno slikarskih vrednot, v ekspresionizmu pa se koncentrirajo vse sile na poskus, značaj in duševno dinamiko portretiranega adekvatno izraziti v njegovi telesni podobi. Razstava je ugotovila celo vrsto odličnih domačih umetniških osebnosti, ki so v tej stroki ustvarile umetniško pomembna dela. Tako Mottwas na začetku XVIII. stol., Daniel Savoye v 1. pol. XVIII. stol., Val. Mencinger sr. XVIII. stol., Fortunat Bergant sr. XVIII. stol., Potočnik, Herrlein in L. Layer koncem XVIII. in zač. XIX. stol., J. Tominc v 1. pol. XIX. stol., M. Langus v dobi našega narodnega in kulturnega preporoda proti sr. XIX. stol., Mihael Stroy sr. XIX. stol., brata Šubica v 2. pol. XIX. stol., F. Vesel koncem XIX. in zač. XX. stol., I. Vavpotič, M. Sternen, G. A. Kos, B. Jakac in V. Pilon pa v najnovejši dobi. Za novejšo dobo je bil razvoj samo skiciran z nekaterimi posebno značilnimi deli in n. pr. niti brata Kralja niti nekateri najmlajši (brata Vidmarja, Stiplovšek) sploh niso bili zastopani. Važen rezultat te razstave je bil dalje, da so se prvič pred našo javnostjo pokazale dosedaj celo strokovnjakom skoraj neznane osebnosti kakor Daniel Savoye in Kracker, da nam je bil Mencinger enkrat predstavljen tudi od te strani, da so se umetniške osebnosti kakor M. Langus jasno pokazale v njihovih relativnih vrednotah ter nazadnje, da je bila v jasno luč postavljena vloga in umetniška kapaciteta raznih diletantov in slikarskih rokodelcev, kajti redko kje se diletant ali rokodellec, naj je še tako pedantičen v prepisovanju realističnih detajlov modela, tako nevarljivo razlikuje od umetnika kot pri portretu. Zato naj bi ne bila zadnja in najmanjša zasluga te razstave tudi, da je občinstvo določno postavila pred odločilno

dilemo, katero delo je absolutno večje vrednosti, ali Jakopičevo ali n. pr. Grilčevo, kajti na tej razstavi tu se je umetnina ločila od skrbnega rokodelstva kakor bronov glas med železnimi zvonovi; kdor se je te razlike enkrat zavedel, ne bo mogel več nazaj na stališče banavza, ki radi namišljenega duševnega miru kupuje talmi-umetnost, češ, ker blaži in ne razburja, dočim ga čisti zvok, kakršnega more dati samo umetniški temperament in osebnost, vznemirja in si ne upa zavzeti napram njemu stališča brez predsodka.

* * *

V drugi vrsti se moramo v tem poročilu spomniti tudi nastopov naših umetnikov izven domovine in njihovih uspehov ali neuspehov.

Na Mednarodni razstavi dekorativnih umetnosti v Parizu je bila naša umetniška udeležba malenkostna, tako da se komaj izplača govoriti o nji, če izvzamemo arhit. R. Kregarja v oddelku za gledališko dekoracijo in Božidarja Jakca z njegovimi lesorezi h Gradnikovim Pismom. O njih pravi Gabr. Millet v uvodu k jugoslovanskemu katalogu, da so »figures de rêve, légères, insaisissables«, kar mislim, da je Francozu ob teh subtilnih umetninah prišlo od srca.

1. mednarodne umetniške razstave na Reki so se udeležili od Slovencev H. Smerkar in V. Cotič ter z zbirko grafike člani Kluba mladih Tone Kralj, France Kralj, B. Jakac, V. Pilon, Fr. Stiplovšek ter Nande in Drago Vidmar. Glasom poročil so njihova dela vzbujala pozornost, posebno tudi Fr. Kralja knjiga Kralj Matjaž.

V Zagrebu je razstavil slikar Rudolf Marčić, ki je bil od konservativne kritike zelo pohvalno ocenjen.

Največji nastop slovenske umetnosti izven domovine pa se je vršil letos v Splitu, kjer je v Galičevem salonu nastopil Klub mladih z razstavo slovenskega slikarstva najnovejše dobe. Razstave so se udeležili Božidar Jakac s serijo svojih najnovejših pokrajinskih pastelov, ki vkladajo v našo umetniško zakladnico nove vrednote, — Fr. Kralj s štirimi svojimi najnovejšimi slikami (med drugim programatična Slovenska vas) ter kipoma Marija in Kristus, — Tone Kralj je razstavil šest novejših slik, med drugim Zapuščeno in Težake ter detajl pasionskega oltarja, — V. Pilon je razstavil štiri slike, med drugim portret M. Kogoja, — Fr. Stiplovšek osem slik, med drugim par novejših portretov in pokrajin, — Drago Vidmar sedem slik pokrajinske in figuralne vsebine, — Nande Vidmar 8 slik, pretežno portrete in pokrajine (brata Vidmarja sta nastopila z novimi, doma še nerazstavljenimi deli, ki ju kažejo v polnem, mnogo obetajočem razvoju), — in Fr. Zupan deset pokrajinskih slik, večinoma iz primorskega in bosanskega miljéja. Razstava je bila skrbno pripravljena in izbrana ter je doživela popoln

moralni, pa menda tudi materielni uspeh. Važno je tudi to, da so šli ti mladi umetniki po svoje laborike v Split, preden so ta dela predstavili in izpostavili kritiki doma.

* * *

Ljubljano je obiskala letos tudi vrsta tujih razstav. Tako srbski slikar Petar Dobrović in njegov brat arhitekt Nikola Dobrović, ki je razstavil med drugim zanimiv, v moderni železobetonski konstrukciji in njeni konstruktivni estetiki zasnovan projekt za poštni čekovni urad v Ljubljani.

Ljubljančani so imeli letos na dveh razstavah priliko, seznaniti se z razvojem grafike v XIX. in XX. stol. Prva je bila razstava francoske grafike XIX. stol., katere namen je bil, na izbranih primerih pokazati razvoj te stroke v Franciji. Zastopani so bili znani francoski umetniki Bracquemond Fel., Carrière Eug., Cézanne Paul, Charlet N. T., Corot C., Daubigny Ch. F., Daumier H., Degas E., Dellacroix E., Fantin-Latour H., Gavarni P., Joyau A., Lepère Aug., Manet E., Millet J. F., Pissarro C., Raffet A., Steinlen A. in Toulouse-Lautrec H., — vrsta znanih imen torej, tudi vrsta dobrih primerov za študij raznih tehnik, posebno litografije in radiranje, vendar je bila ta zbirka premalo odločno zbirka originalne grafike, katera igra v razvoju moderne umetnosti toliko vlogo in je zato ostala tudi nekoliko neopažena.

Odločno na stališču moderne grafike kot samostojne, ostalim umetniškim strokam enakopravne sestre pa je stala lepa zbirka poljske grafične umetnosti. Razstava je obsegala preko 250 del prvih poljskih grafikov, nudila je precej popoln razvoj te stroke pri Poljaki do najnovejših smeri, od katerih so bile ekstremistične izločene z ozirom na namen razstave, predstaviti širšemu občinstvu evropskih glavnih mest vrsto del, ki ne bodo samo priče visokega stanja umetnosti pri tem narodu, ampak naj bi tudi govorile o poljski zemlji, njenih mestih, svojevrstnih literarnih motivih in bogastvu tradicionalne, v narodni umetnosti nakopičene svojevrstne estetike. Odlično so bili poleg drugih, ki so sliko samo izpopolnjevali, zastopani: K. Brandel s fantastičnimi ustvaritvami v radiranki, E. Czerwiński, F. Jabłczyński z arhitekturnimi motivi iz Torunja, Varšave, Poznanja in Opave, Wł. Jarocki z ljudskimi tipi, A. Kamieński z dvema večšima ujedkovinama iz Pariza, Wł. Konieczny, Wł. Lam, J. Lopeński, A. Mann, J. Mehofer, J. Pankiewicz, Fr. Siedlecki, Wł. Skoczylas, Ż. Stryjeńska s ciklom Slovanski bogovi, W. Wąsowicz, Z. Wojniana, L. Wyczółkowski in H. Zakrzewska. Razstava je nudila vsebinsko zanimivo, posebno pa za študij posameznih vrst grafike in njihovih bistvenih lastnosti in možnosti veleinteresantno zbirko. Grafika kot orodje duha, kot dragoceno dopolnilo ostalih bolj monumentalnih umetniških strok v intimni smeri, je posebno v dobi neumetniškega tiska, ki je skoraj popolnoma

izpodrinil umetnost iz preprostih domov, dragoceno orožje v borbi za povrnitev umetnosti v vsakdanje življenje pótem grafične obrti. Poljska grafična razstava je bila za nas, ki grafiko še preziramo, dragoceno potrdilo njenih kvalitét in bogatih možnosti.

* * *

Razstave, kakor smo rekli, ne morejo biti popolno zrcalo tega, kar se umetniškega pri kakem narodu poraja, vendar pa so dragoceno sredstvo, po katerem pride tujec ali tudi domačin, ki umetnost ljubi, a je ne more zasledovati po umetniških delavnicah, do ožjega stika z umetniškim življenjem sodobnosti. In kljub temu, da je velik del razstav naravnost odveč in javne umetniške posesti in zavesti prav nič ne obogača, so vendar na podlagi tega materiala možne neke splošne sodbe o stanju in razvojni smeri umetnosti kakega naroda. Eno je gotovo: Če se ozremo na letošnje razstave, vidimo komaj še sled tiste borbene živahnosti, ki je označala prva leta po vojni, in se zdi, da se je vse nekam izkristaliziralo. Na eni strani je popolnoma opredeljena skupina starejših umetnikov, ki snuje in deluje dalje na temeljih, ki si jih je ustvarila iz lastne moči in pridnosti v prvem desetletju XX. stol., na drugi skupina mladih umetnikov zbrana okrog bratov Kraljev, ki je s splitsko razstavo pokazala že precej določno lice: iz ekspresionističnega nemira, ki je označal dosedanja dela, se vidi pot v zbranost in to v tehnično solidnost, kompozicionalno preglednost in določnost izražanja duševnih stanj. Zdi se, da se sedaj umetnost mlade generacije brez večjih bolečnih motenj, ki so bila značilna za njene prve nastope, izloča iz prejšnjega kaosa na pot zavzetja umetniških postojank za prihodnje desetletje.

Na drugi strani pa se jasno vidi in občuti, kako grebemo z instinktivno silo v svojo umetniško preteklost, da po nji sebe globlje spoznamo. V povojnih letih je to spoznanje po zaslugi Narodne galerije, Umetnostno zgodovinskega društva in Umetnostno zgodovinskega seminarja tako napredovalo, da je bila slika naše kulturne preteklosti bistveno izpopolnjena. Zadnje leto pomeni važen korak naprej in ko si uredi Galerija svoj novi dom, bo njena zbirka postala stalno zrcalo naše umetniške preteklosti in sedanjosti.

Čez prag temu idealu nasproti smo stopili ob zaključku letošnjega leta, ko je zmagalo načelo, da bodi Narodni dom odslej svetišče slovenskih Modric.

ZAPISKI. SLOVSTVO.

Tadeusz Zieliński: *Antični in moderni svet*. Poslovenil dr. Joža Glonar. V Ljubljani, 1925. Natisnila in založila Zvezna tiskarna in knjigarna.

O knjigi najprej nekaj splošnejših opazk neglede na njeno znanstveno vrednost. Njeno vsebino tvori osmero predavanj, ki jih je avtor že pred več kot

20 leti čital abiturientom petrograjskih gimnazij in realk s posebnim ozirom na tedaj aktualno vprašanje humanističnega pouka v šolah Rusije. Analogne prilike pri nas so napotile prelagatelja, da je že davno izdelani prevod objavil. Tvarina je v glavnem razdeljena v troje oddelkov: Izobraževalna vrednost antike — Kulturna vrednost antike — Znanost o antiki. Načelno zasnovan uvod in zaključek uokvirjata izvajanja v lepo celoto.

Spričo časovne razdalje med našim prevodom (1925) in prvo izdajo ruskega izvirnika (1903) ne more biti nobenega dvoma, da je to in ono v knjigi že zastarelo in slika »antike« žé deloma močno nepravilna in nejasna. Pa tudi drugače ni mogoče. V intenziteti kulturnega dogajanja 19. in 20. stoletja pomeni ta razdalja ogromno dobo in človeku se zazdi škoda truda, ki ga je prelagatelj imel. Danes imamo o antičnem in modernem svetu že drugače pisana dela, ki bi tudi med nami zbudila antiki več prijateljev nego jih bo to. Knjiga Zielińskega se meni niti s stališča l. 1903 ne zdi bogvekakoli izvrstna in pomembna in njen sloves v prevodnem slovstvu zapadnih narodov zagoneten. Zaradi analognosti naših in ruskih prilik v vprašanju humanističnega pouka v srednjih šolah so avtorjeva izvajanja danes pri nas pač postala aktualna, celota kot taka pa nima one globlje vrednosti, katera se ji pripisuje. Prevod je zatorej kvečjemu našim šolnikom-filologom prinesel nekaj njim morda doslej neznanih, a v resnici neizrečeno starih argumentov v prilog antike, slovenske kulture pa notranje ni obogatil in založba ž njim nove luči v našem domu ni prižgala.

Poleg vprašanja, ali je vredno prevajati taka stara dela v slovenščino, pa nastane tudi vprašanje, ali je vredno prevajati tuja predavanja, katera obravnavajo znanstvene in njim sorodne predmete. Namesto teh z govorniškim balastom prenatrpanih, v stilizaciji in izrabi retorskih sredstev izredno virtuosnih, mestoma naravnost afektiranih in neokusnih predavanj bi si človek želel mirnega, četudi do skrajnosti stvarnega pregleda. Zgodi se, da ti ob prebohotnem razkazovanju stilizma kar na sredi nekje uide iz zavesti vodilna misel izvajanj in se vrneš k začetku ter poslej z vso napetostjo paziš, da se ti isto — še enkrat ne pripeti.

So pa v knjigi tudi poglavja in primeri objektivne vrednosti in lepote, ki se človeka globoko dojmijo. Kakor je opisan razvoj klasične izobrazbe in njenih smotrov (str. 13 sl.), razvoj klasične poezije (60 sl.), dalje značaj homerske poezije (50 sl.), organični vpliv antike na kulturo kesnejših stoletij (84 sl.), stališče nacionalnih pokretov do antike (57 sl.), se odteza povsem primerni označbi. V prispodobah in priprilikah pa, katere v rednih presledkih spremljajo tok izvajanj (str. 9, 13, 23, 49, 100 itd.), se zdi, je oživel duh grške antike in moč njene plastične tvornosti.

Manj ugodna more biti sodba o knjigi s stališča znanstvene vrednosti in to tako v njenem kakor v našem času. Tu imamo opraviti z zares zastarelimi naziranj, spričo katerih produktivna kritika ni več umestna. Zato hočemo v sledečem k izvajanjem avtorja, o katerih bi človek skoraj lahko trdil, da nam ne pokažejo niti antičnega niti modernega sveta, dodati samo nekaj pripomb načelnega značaja. 1. Ne

zadovolji nas že pojem »antični svet« v tem obsegu, v katerem se tu rabi; saj to ni resnični antični svet. Je in ostane trajna zasluga ne filologov ali celo arheologov, temveč dveh dunajskih umetnostnih zgodovinarjev, Riegla in Wickhoffa, da nam danes antika niso več samo tista stoletja grške in rimske klasike, temveč še vse kaj drugega; njuna zasluga je, da sta stari filološki pojem »antika«, katerega še povsem izpoveduje tudi Z., razširila in korigirala. Wickhoff s tem, da je s pristranostjo, katera je stalna spremljevalka velikih dob in duhov, pokazal rimsko umetnost kot enakovreden organizem grški, ki zahteva zase posebnih kriterijev; Riegl pa s tem, da je ugotovil njene od grške umetnosti temeljito različne naloge ter tako tudi kriterije, kateri edini ji morejo biti pravični. Obseg antike se je tu znatno navzdol razširil, a razširil se je tudi navzgor. Bolj po nujnosti logičnega postopanja kot po empirični sklenjenosti spomeniškega materiala je Riegl (*»Stilfragen«* ter *»Spätrömische Kunstindustri«*), podaljšal črto razvoja umetnosti preko najstarejših grških dob do egiptovskega IV./III. tisočletja pr. Kr. ter vse to: Egipet—Grško—Rim zajel v prvi, sistematično izdelan, živ organizem — antiko. V tem organizmu je potem pokazal osnovne forme umetnostnega ustvarjanja v okviru dveh polov: absolutna ploskev — absolutni prostor. V kontinuiteti razvoja teh form je egiptovska antika samo en člen, en štadij, kakor je tudi grška ali rimska antika samo en člen, en štadij v celokupnosti nekega dogajanja. To Rieglovo konstruktivno zgradbo čistega logičnega izvora je kmalu potrdil in z življenjem napolnil arheološki material, odkrit v kretske-mikenskem okrožju, s čimer je za trajno postalo jasno, da ona ožja grško-rimska antika ni nikak izoliran organizem, ki je vase zaključen, popoln in dovršen padel z neba, temveč da za temo njegove geometriške dobe nahajajoče se niti vodijo preko Krete—Miken v Egipet in bližnji stari Orijent. (Prim. Preller, *Das Altertum*. A. N. u. G. 642.) Le v tej celokupnosti, ki bi jo glede spomenikov teritorialno lahko še podrobneje označili, so n. pr. v umetnosti udejsvene oblike zares praoblike naših rešitev umetnostnih problemov in so tam opazovane kategorije zares prakategorije našega umetnostnega ustvarjanja. Istotako pa domovina našega duhovnega življenja kot celote ni grška ali rimska, temveč cela antika. Opozarjam v ti zvezi na knjigo Ludwiga Curtiusa, *Antike Kunst I.* (*Handbuch der Kunstwissenschaft*), ki je zasnovana v pravkar opisanih vidikih.

Nobenega dvoma ni, da se spričo tega širšega oni ožji filološki pojem antika ne bo mogel vzdržati, dasi se zdi, da pri presojanju filološkega naziranja, ki se redno sklicuje na vidike humanistične izobrazbe, in n. pr. tudi pri presojanju knjige Zielińskega, še sploh ne more priti v poštev. A vendar ni tako. Argumenti Zielińskega in njegovih že tedaj niso bili prepričevalni, kako bi bili danes. S stališča humanistične izobrazbe, pravi eden, je širši pojem antika za nas povsem irelevanten. Ker se v šolah poučujeta le latinščina in grščina, je tudi jasno, da gre le za rimsko in grško antiko in da je ob besedi antika brez nadaljnjega misliti le ti dve. Ohranjeni filološki spomeniki, na katerih humanistični pouk sloni, ne segajo nazaj v čase egiptovske in drugih

mediteranskih kultur. Zgodovina naše kulture »se za nas začneja tam, kjer se začneja zgodovina grške... o zgodovini Orijeta mi ni treba govoriti, ker ni znano, v kaki meri se nadaljuje v grški« (Z., 76). Zdi se, da ostali argumenti ne bodo dosti močnejši od tega, čigar prvega dela sicer nisem iz njega citiral, ki pa logično sledi iz omenjenega naziranja. Argumentiranje s humanističnim poukom za nas ne more biti važno, ker šola ni kriterij znanstvene pravilnosti naših izsledkov. Kadar bo napočil pravi trenutek, si bo pa to novo naziranje že znalo priboriti vstop tudi v učilnice. In morda ta čas ni niti več daleč in ideja umetnostno zgodovinskega pouka niti ne več tako neuresničljiva. Vsekakor — spomeniki te vede so za spoznanje historičnih dob neprimerno ugodnejši in boljši nego filološki, da o pomenu takega pouka za druge smotre ne govorim.

Drugi del argumenta je pa važnejši. A takoj vprašanje: Ker ne vemo, v kaki meri se Orijent nadaljuje v kulturi Grške, ali je s tem že zanikan njegov obstoj? In ali res ne vemo tega? Nasprotno: o Orijetu in njega pomembnosti za grško antiko so baš zadnja desetletja prinesla važne rezultate. Kakor morda jeziki Egipta in bližnjega vzhoda pri nastoju grškega in posredno tudi modernih v katerikoli obliki sodelujejo, ravno tako ni izključeno odločilno poseganje istih kulturnih okrožij v nastajanje grške, posredno rimske ter moderne kulture. (Vpad vzhodnih elementov v staro etrursko kulturo ali n. pr. v rimsko takoj po začetku našega štetja, trajajoč nekaj stoletij.) A kaj pravim: ni izključeno, ko so pa že zdaj znane cele dobe, za katere je to trdno dognano. Naj se tu zopet omejim na najnujnejše in najjasnejše. V 7. stol. pr. Kr. se pojavita na Grškem tempel in kip. Niti enega niti drugega ni poznala grška geometrična perijoda. Istočasno se v motivnosti važnega slikarstva pojavijo povsem novi elementi. Večina njih je skoro neznana keramiki geometriške perijode. Odkod vse to? Iz Egipta in bližnjega Vzhoda.¹ Že sama ideja templja je negrška in kakor v velikem skoku je iz Egipta prihitela na kontinent, rodila koj izdelane primere — zaman se ogledujemo po vmesnih stopnjah n. pr. na Kreti ali v egejskem okrožju. Nasprotno s kipom. Od najstarejših primerov na kontinentu jo lahko stopnjema zasledujemo preko otokov in pristanišč do praforme, ki je bila na kateregakoli izmed njih iz Egipta — naravnost importirana. In isto v dekoraciji vaz, s to razliko, da poleg egiptovskih prihajajo tu cela krdela azijskih ornamentalnih vzorcev.

In takšno vlogo je igral Vzhod v grški in rimski antiki še večkrat. Da omenim samo nekaj: helenizma si brez njega niti misliti ne moremo. Izmed vseh stilov grške antike je helenizem glede form duhovnega in socialnega življenja moderni še najbolj odgovarjal. Elementi, ki so ga njenemu subjektivizmu približali, so, se zdi, izključno vzhodnega izvora. A v kulturo novega časa posega Vzhod tudi drugače. Tu imamo n. pr. arhitekturni člen steber,

¹ Prim. Rodenwaldt, *Die Entstehung der mon. Architektur in Griechenland* (Ath. Mitteil. 1920, 179 sl.). Salis, *Die Kunst der Griechen*, 25 sl. Löwy, *Typenwanderung II.* (Oest. Jahreshefte, 1911, 1—34).

katerega je ustvaril Egipt. Pótem grške in rimske arhitekture preide v stavbarstvo vsega zapada in deloma vzhoda, neprestano spreminjajoč svoj funkcionalni pomen.² — V celem srednjem veku vlada v umetnosti zapada linearno-ploskovit stil, o katerem ne trdim, da je posnetek staroegiptovskega. Pač pa je to način umetnostnega mišljenja in gledanja, ki je v staroegiptovskem našel svojo praformulo. Ali je slučaj, da se ob istem času v kulturi zapada pojavijo okultne spretnosti in vede, katerih vzhodno pokoljenje je kot na dlani jasno in katere so postale temelj kesnejših empiričnih ved novega veka? Tudi v filozofiji sami se opažajo orijentalne naplavine. — V ustvarjanju monumentalne skulpture je redno vidno naslanjanje na egiptovsko, kar je zopet znamenje, da je bila tu udejstvena neka forma mišljenja — in celo ne samo umetnostnega, temveč tudi religioznega — katere v grški antiki n. pr. ni. Saj skoro ni treba omenjati reformatorskih poizkusov interne cerkvene umetnosti, kateri se brez izjeme naslanjajo na rešitve egiptovske umetnosti v tem vprašanju. — Komaj preteklo perijodo moderne umetnosti, katere valovi se še niso povsem poglobili, bomo našli v mnogo ožjem stiku z egiptovsko, nego s katerokoli drugo umetnostno kulturo starega veka. — Enako ni nobenega dvoma, da bi se tudi v liturgično-religioznem in ostalem življenju zapadnega človeštva našli skupni vidiki z Egiptom in bližnjim Vzhodom, če bi se stvari obravnavale s stališča te širše kulturno-duhovne celokupnosti.³ Saj n. pr. krščanstvo samo ni tvorba grškega duha.

Dokazov dovolj. O zgodovini Oriienta nam je torej treba govoriti, ker že dovolj vemo, v kaki meri se nadaljuje v grški in deloma tudi v novejši. Širši pojem antika ne more biti nikomur več irrelevanten, on je in mora biti edini naš pojem v tem vprašanju.

Zasluga moderne historične znanosti je, da moremo opredeliti svoje stališče: 1. glede znanosti o antiki ter 2. glede pojmovanja razmerja modernega sveta napram staremu.

S stališča zgoraj očitane pojma širše antike ni nobenega dvoma o tem, da klasična filologija ni znanost o njej (Z. 85, 47), kakor n. pr. veda o jeziku italijanskega naroda, čigar kultura je bila v istem zmislu kot grška v starem nekaj časa vodilna v novem veku, še daleč ni znanost o novem veku sploh. Poleg nje so še vede o slovstvu in umetnosti istega naroda, vede o jeziku, slovstvu, umetnosti, verstvu, gospodarstvu drugih narodov in sinteza vseh bi komaj komaj bila znanost o novem veku. A grška in latinska filologija ni niti znanost o grški in rimski antiki, kakor tudi veda o italijanskem jeziku ni še znanost o kulturi tega naroda v kateremkoli času in romanska filologija ne še znanost o kulturi vseh romanskih narodov. Tu je resnično težko najti vidike, ki so Z. vodili. A njegovo mnenje ni osamljeno

² L. Curtius, *Morphologie der antiken Kunst* (Logos, 1921).

³ Tako n. pr. Cumont-Gehrich, *Die orientalischen Religionen im römischen Heidentum*. Leipzig, 1914. Wendland, *Die hellenistisch-römische Kultur in ihren Beziehungen zu Judentum und Christentum*, Tübingen, 1912.

in oficielna filologija misli še danes tako. Zdi se, da ji izvira to naziranje, ki je stvarno popolnoma neopravičljivo, iz njene slavne preteklosti. Kajti sankcije zato ne najdemo niti v dejstvu, da je osnovno delo pred filološkim spomenikom bistveno identično z onim pred arheološkim,⁴ niti v dejstvu, da so meje med spomeniki ene in druge panoge zelo zabrisane (epigrafika na pr.). Zato je napram obravnavanju filološke in arheološke metode s strani filologa⁵ podčrtati misel, da naj se med obema metodama rajši poudarjajo razlike kot podobnosti,⁶ iz preprostega razloga, ker je vse nadaljnje delo obeh ved med seboj bistveno različno.

A tudi po vrednotenju njunih kapacitet za spoznanje historičnih dejstev bomo filologiji morali odreči vsakršno nadrejenost ostalim znanostim. Naj to kratko izvedem. Slika antike, razvita v delu Z. in še danes poučevana v šolah, se naslanja v glavnem na izsledke filologije. Najstarejši spomeniki njeni so homerski spevi, nastali okrog 1. tisočletja pr. Kr. Zato se ta antika podaja v takšni izolaciji. »O zgodovini Oriienta mi ni treba govoriti, ker ni znano, v kaki meri se nadaljuje v grški.« Preko tega obdobja nazaj pa sega okrog l. 1900 odkrita kretska-mikenska kultura, dejanje, katero je tako rekoč prevrnilo vso filološko konstrukcijo antike. Ne samo, da je pokazalo zveze z Vzhodom ter pričaralo v realnih spomenikih pred nas svet homerskih spevov, ono je tudi povečini ovrglo vse zaključke o najstarejši grški kulturi, ki so se naslanjali na epe ter je pokazalo znanosti povsem nova pota. Tako je na pr. današnja slika stare grške religije kot noč različna od one iz homerskih spevov pridobljene. A tudi v okviru kesnejših stoletjih je ta material marsikaj spremenil.⁷

Razvoj antične umetnosti — z grško in rimsko — je danes kljub vrzelim že zelo jasno pred nami. Ali bi mogli isto trditi tudi o drugih panogah?

Ta konstitucija arh. materiala bi pa dobro služila humanističnemu pouku s svojimi izbranimi primeri tudi estetski vzgoji. Vzemimo n. pr. oni pasus Z. 39, ki govori o razlikah nizajočega in centraliziranega stavčnega stila. V abstraktnosti filološke ugotovitve učencu te razlike ne bodo nikdar povsem jasne. Demonstrirane na dveh primerih istočasne skulpture, recimo na dveh timpanonskih kompozicijah, mu bodo pa z vso pregnantnostjo stopile pred oči. In pouk takih stvari nikakor ne bi bil odveč; vzgojili bi zopet svoje oči, ki smo jih v stoletjih zgolj umskega učenja popolnoma zanemarili.

Novo naziranje o širši in ožji antiki je pa tudi v pojmovanje modernega sveta prineslo nove vidike. Najprej že glede tega, da se moderna ni več presojala s stališča klasične antike, katera je, kot smo videli, imela imanentno težnjo po idealnosti, absolutnosti. In zdi se, da je ravno nasprotje klasika-gotika (srednji vek) to pravilo različnih kriterijev najbolj utrdilo (prim. zgoraj). Zlasti ko so se po razširitvi

⁴ Bulle, *Wesen und Methode der Archäologie* (Handbuch der Archäologie). 1913.

⁵ Gercke, *Einleitung in die Altertumswissenschaft I. Methodik*.

⁶ Koepp, *Archäologie I. 6, 1*.

⁷ Njegovo važnost glede tega poudarja Curtius v uvodu že omenjene knjige.

pojma antika ugotovile večje skupnosti med gotsko (ter ostalo visoko srednjeveško) in egiptovsko nego med gotsko in grško umetnostjo. S tem se je pa slika moderne bistveno spremenila. Pokazalo se je, da njenega razvoja ni mogoče izraziti s formulo: »emocijski princip je prevladal intelektualnega, volja razum in romantika klasicizem« (Z. 46), pri čemer bi z intelektualnim principom, razumom in klasicizmom bile mišljene udejstvitve klasične antike, z ostalimi pa udejstvitve novega veka. Tudi v starem veku namreč najdemo poleg racijonalnega emocionalni princip, poleg objektivizma subjektivizem, poleg klasicizma romantiko. To je pa dokaz, da te polaritete v kulturnih organizmih niso samo deloma, temveč popolnoma realizirane; da ti organizmi niso emanacija samo enega, temveč obeh polov. Tako je antika popolna realizacija polaritete objekt-subjekt (v terminologiji srednjega veka bi morali reči obratno: subjekt-objekt!): čim bolj se bližamo egiptovski dobi, tem bolj prevladuje prvi pol; na sredi razvoja v antiki stoje Grki, katerih kultura pomeni harmonično uravnovešanje, izenačenje obeh polov; idoč proti krščanstvu moremo opaziti naraščanje subjektivnih elementov, ki v pozni antiki popolnoma prevladajo.

V tem času pridejo na svetovno pozornico novi narodi, stopijo v stik z antično kulturo, prično ustvarjati svojo, kar se vrši po istem principu polaritete objekt-subjekt. Vendar pa njihovo stališče napram tem vprašanjem ni več svobodno; v nastanje kulture posega odločilno izgotovljeni organizem antike s svojo skrajnostjo subjektom. Prva velika realizacija te polaritete, srednji vek, nosi na sebi vse logične znake prve velike antične realizacije — egiptovske kulture, samo da obrnjene v absolutno spiritualnost, idejnost, racijonalnost. Subiectum pozne antike je zdaj obiectum, duševnost, duhovnost, notranjost je zdaj postala realnost, objektivnost, stvarnost. Tekom vsega nadaljnjega reševanja teh polarnih nalog se kulturi nove dobe odpirajo zakladnice antike, ni ga vprašanja skoro, ki bi ga tudi po izhodu srednjega veka rešila svobodno in povsem iz lastnih sil. Neprestano se raziskovalcu te kulture zabrisujejo obrisi polaritete, v mirni potek razvoja posegajo zunanje sile: neorganičnost dogajanja, moč individualnosti, naraščanje nalog; hitrost in intenziteta razvoja sta spremenljiva, ker na toliko mestih soodločuje antika, ki s svojimi rešitvami pospešuje potek. Na neki točki razvoja se kakor v antiki in s pomočjo nje v rešitvi polaritete doseže ravnovesje, harmonija — in kakor ljudem renesanse klasika, tako postane njih naslednikom renesansa ideal in vzor duhovnega ustvarjanja. V strujah eklekticizma in epigonstva se zmisel kulture popolnoma zabriše in živi le še v strujah, ki so od teh vplivov ostale nedotaknjene. V dualizmu in razkrojenosti razvoja, v sodelovanju tolikih in tako različnih komponent, katere je tu nemogoče dobro označiti, se gibanje zopet in zopet vrača k izhodišču, da tam precizira naloge, ki so mu stavljene, da znova preizkusi metodo, da skrči elemente na minimum, kateri ravno komaj še zadostuje za pot dalje. To je bila vloga vseh klasicizmov v zgodovini evropske kulture, ki so pa tudi bili inspirirani po antiki. V vsem tem ni videti romantike in emocionalnosti, temveč tragiko

in silno notranjo borbo, za katero cela antika daleč zaostaja. Kajti nič ni takega najti v njeni kulturi; njena pot je neprekinjana od drugih komponent, njena rast organska, vse kesnejše premišljeno sledi iz prejšnjega, nikdar se ji ne zabrišejo naloge in revizija metod ji ni potrebna. Tega sklenjenega poteka v kulturi zapada ni, zato tu tudi še ne moremo govoriti o zaključenem organizmu. In kakor bi to dobo sploh mogli nazvati organizem? Elementi, prihajajoči iz antike, so jo na poti k dovršenju od tega neprestano odvrčali in znanost o antiki, kakor jo očrtava v svoji knjigi še Zieliński, je od stoletja do stoletja vzdrževala sijaj klasike ter njeno vzornost in pomembnost, stavlja jo vsej sodobnosti za zgled. Kakor o historizmu, tej zli dediščini klasičnega racijonalizma, ni mogoče reči drugega nego da je za kulturo zapada absolutno negativen element, tako je tudi o tej »znanosti o antiki« treba reči isto. Zgoraj smo orisali njen značaj, tu nam preostane omeniti samo njen kvarni vpliv na umetnost zapada. Umerjena vseskozi filološko-literarno je v dobi klasicizmov rodila razcvet literature, ali ga vsaj pospešila, dočim je likovno umetnost popolnoma potegnila v struge literarno klasicističnih programov. Zdi se, da se današnji »klasicizem« umetnosti, ako smemo ta pojav tako nazvati, prav v tem loči od vseh prejšnjih, da ne zasleduje nikakih v literarnih programih izdelanih idealov, temveč se vrača prav k bistvenosti reševanja umetnostnih nalog — k principu logične, avtonomne polaritete. Ali ni morda med tem in pa med novim, širšim pojmom antike, ki je, kot smo videli, zgodovinsko resničnejši, kaka notranja zveza? Tudi on ni nastal po zaslugi filologije.

Slika novodobne kulture, kakor jo je podal Z., zgodovinsko ni resnična. Vendar — zato nam zdaj ne gre več. Mislim za konec nekaj drugega — da smo se po ponehanju ekspresionizma antiki zopet močno približali. A čudo — nikjer ni videti njenih oblik. V umetnosti kubizma in najnovejših dni se javlja, v moderno delanih smotrni stavbah, kakor so kolodvori, skladišča, trgovske in uradne hiše, v nastajanju novih državnih organizmov kakor je ravno ruski, v novem higienskem gibanju itd. V teh od antike tako različnih tvorbah se javlja — antika. Seveda drugače nego v preteklosti, za katere literaturo je Z. mogel reči, da je antika vsa nje notranja sila. Mi smo videli, v kakem zmislu je to silo treba pojmiti: kot ideal in vzor, normo in seme. Cilj našega duhovnega ustvarjanja (in tako je bilo tudi v antiki) pa ni, doseči ali celo posneti ta ali oni zgodovinski tip, niti ne ravnati se po njem, temveč iz lastnih kali pognati, ustvariti sebi najprimernejšo obliko; dati kulturi tako samopomembnost, kakor jo je imela kultura starega veka. Če bomo na ta način okove historične antike kdaj vrgli od sebe, bo to le znamenje, da smo že našli pot iz kaosa. In — da smo tudi našli bistveno antiko.

Rajko Ložar.

Ivan Pregelj: **Božji mejniki**. Povest iz Istre. Mohorjeva knjižnica 10. Družba sv. Mohorja, 1925.

Za kranjskim »Glavarjem« in goriškim »Muznikom« je letos napisal Pregelj istrsko večerniško povest »Božji mejniki«. Da je »tužna Istra vredna kranjske ljubezni«, je spoznal pisatelj v Pazinu, kjer je suplentiral v dobi proslav istrskega Slomška biskupa Dobrile,

in je v Kalčevem zborniku o njem (1912) priobčil tudi sestavek: Valvazor in Istra. Ta Istra mu je dala nov svet v oblikovanje, novo pokrajino v okvir, da, stopila celo preko njega, postala bistvo in globlji pomen oseb, ki radi tega skoroda mejé na alegorijo. Če je Pregelj v »Glavarju« in »Muzniku« zamislil večerniško povest kot nekak živo napet, umetniško oblikovan življenjepis — je v »Božjih mejnikih« na prvi pogled drugam pomaknjeno težišče in je delo drugače koncipirano kot sicer.

Ni Pregelj povesti naslovil Šime Križmanic kot bi jo bil tudi lahko, ampak: Božji mejniki! Malo nejasno, v dvojno razlago vodeče, pa prav radi tega točneje. Z vsem delom in v mottu še posebej je poudarjena božja vsemogóčnost, ki določa, kar imaš ti slušati, ki morja zajezi s svojimi mejniki, kjer hoče in kadar hoče in kakor ga je volja — »budi volja Tvoja!« je z Dobrilovim odpevanjem nazorneje povedano isto. In je še drugi tak božji mejnik simbolno Istra sama: z njo je Bog zaježil morjé. Torej: metafizično in teritorialno pojmovano. In ta skupni pojem: vsevolja Njegova in trpeče jobovstvo Istre, je Pregelj — rekel bi — poosebil, postavil za aktivno silo povesti, prestavil tako težišče iz človeka v — Boga, iz Šimna Križmanica v — božje mejnike; povest v — »prečudno povest, o kateri bi dejal, da se kaj takega ne more zgoditi in se je vendarle zgodilo«. »Povest iz Istre« mu je karakteristikon za to, ker Istra sama mu je zemlja »čudežev in presenečenj«. V čudežih in presenečenjih pa tiči velika nevarnost, pisateljem Mohorjanom v obilni meri lastna, da namreč z abstraktno metafiziko nepsihološko razpletajo psihične in tehnične zapletke. To je Pregelj čutil in je zato skušal to abstraktno metafiziko približati človeku, zvezati jo živo z življenjem in je zato poudaril v nosilcu še stan — svečeništvo. Trdno zaupanje v božjo vsevoljo in živa vera v njegovo pravičnost, s tem je to silo v človeka projiciral in jo počlovečil. Radi tega se niti zadnji razplet z molitvenikovim hrbtiščem ne zdi neverjeten. Tudi Grkom se je »deus ex machina« zdel povsem naraven: ker so verovali. In v taki veri ima izvor in konec tudi ta Pregljeva povest.

Iz te zamisli je povsem razumljiva kompozicija povesti. Nosilec dejanja, plován Šime Križmanic, je popolnoma pasiven, ne giba in ne zavlačuje dejanja iz sebe, je brez moči pred usodo, skrivnost se mu razodeva kakor da mu pada mrena z oči, je docela v rokah one izvenčloveške metafizične sile, ki je je sicer poln: »sam Bog me je namenil v Tinjan, prav ob takih okoliščinah, da sem mogel doznati za umor očeta.« S tem bi se povest karakterizirala kot zgolj pripovedno odkrivanje zagonetke-formule z eno neznanko, pa brez etičnih globin, ki se vrednotijo v samoodločbi volje. Tudi Milohanovich ni prosti junak, ki bi s svojo zverinsko, mohorsko-tipično čudjo aktivno posegal v dejanje — je le medel refleks, živeč iz besed in tragedij drugih, je vsej povesti le v nalogu, v objekt, ki naj ga konstruira. Dokler traja ta proces odgonetanja in koncentriranja vseh okoliščin na ta objekt, je povest enotna, teče v eni liniji in eni zunanji ploskvi do glavnega razpletka. Tedaj se enotnost kompozicije prelomi, zunanja linija pa upogne v notranjost in je zadnji konflikt že produkt čisto notranjih odločitev. V vrhu si stopita v nasprotje dva človeka, ki iz v sebi pretopljenih sklepov odločata

o sebi. Tako se je Pregelj v koncu umaknil, bolje — dvignil v ljudi in je povest, izven človeka započeto, mimo njega se razvijajočo, rešil in zaključil v njem, ter šele v tragični smrti plovana etično dvignil njegovo poslanstvo.

Tako za nas vrednost »Božjih mejnikov« ni v zagonetnosti problema, ne v romantični izpeljavi in ne v veličini izven človeka snujočih idej — ampak v oni drugi polovici pojma »božjih mejnikov«, ki mu je ta povest himna in naricalka, prečudna pesem prečudni Istri, pesem Jobov v deželi Hus, pesem lepe Mare, ki umira zapuščena z veliko skrivnostjo... Bog ve zanjo — za krivdo Milohanovichev in jo bo odkril v njihovo pogubo in tvoje povelicanje. In ti, Istra, veruj v Njegovo voljo!

Božji mejniki! V dvojno razlago vodijo in dvojna je njih vrednost. Radi zadnjih poglavij pa, kjer je Pregelj utelesil oba pola, dajem tej večerniški povesti prednost pred »Glavarjem« in »Muznikom« in je ena najsočnejših njegovih.

Tine Debeljak.

Josipa Jurčiča zbrani spisi. Druga izdaja Uredil dr. Ivan Prijatelj. IV. zvezek. V Ljubljani, 1925. Izdala in založila »Tiskovna zadruga«. Str. XX + 454. Pričujoči zvezek tega široko zasnovanega izdanja v svojem koncu, Sosedovem sinu, pripelje Jurčiča na dvojno razpotje: življenjsko in umetniško. 24 letni Jurčič se odloči za žurnalista, t. j. neposrednega delavca in bojvnika, in istočasno premaga tudi romantično dediščino svoje literarne vzgoje. Skoraj lahko trdimo, da je Jurčičeva, za notranje spore malo ustrojena nprav na tem razpotju dosegla svojo največjo življenjsko globino in istočasno v zgolj objektivnem gledanju na življenje svoj umetniški vrh. Od tega koraka dalje zunanje življenje Jurčiča ni pustilo, da bi se notranje poglobil, ampak se je samo še dopolnjeval. Jurčičeva romantika je nujno vodila do realizma, saj je niso nosili filozofski in notranji vzgoni, bila mu je samo snov, ki se je v novem času sama neposredno oblikovala. Slovenski človek, ki se je v boju za svoje pravice skliceval na naravno pravo, ni mogel s hrepenenjem in težnjo gledati v svojo preteklost; tako je tudi moralno vzgojna tendenca, do tedaj mu ali privzgojena ali praktično naročena, pod tem vrhom morala ostati za njim, ker neposredna realnost postaja vsebina umetnine. Dotlej je Jurčič služil Janežiču: Glasniku in Mohorjevi družbi — v Mladiki je stopil na svoje noge. Prvo tako svobodno delo je Sosedov sin. Romantične snovi ni sicer nikoli odložil, a neposredni oblikovalec živih podob je vedno bolj živo, prav do tendenčnosti razvijal realistično vsebino. Jurčič, ki po tej literarni poti s svojo notranjostjo ni več imel posebnega opravka, bi se ne mogel nikoli izpisati, ker je na tej poti mogoč razvoj samo v dopolnjevanju. Te trditve ne more ovreči tudi dejstvo, da je Jurčič ob svoji smrti s 37. letom dobesedno spolnil Levstikov snovni in vsebinski program v »Potovanju« in da je v Tugomeru podal sintezo, v bistvu ležečo izven neposrednega realizma. Jurčič imponira v vsakem zvezku svojih mladostnih del s svojim narodnim inventarjem, preteklim in sedanjim. Ta inventar se v zmislu zbiranja tu zaključí, odslej oblikuje življenje. Tudi temu delu je mejnik Sosedov sin. Tako to delo

zaključuje Jurčičevo pot pod varstvom dobrohotnega urednika Janežiča. — Pričujoči IV. zvezek v celoti obsega dela od l. 1866—1868, to so Golida, Hči mestnega sodnika, Nemški valpet, Dva brata, Božidar Tirtelj, Kozlovska sodba v Višnji gori, Črta iz življenja političnega agitatorja, Sin kmetiškega cesarja in Sosedov sin. Izmed vseh se odlikuje Kozlovska sodba po svojem drastičnem humorju.

Prijateljeva izdaja Jurčiča trdi v podnaslovu, da je druga izdaja, kar ni točno. Če je bila Levčeva prva, je Grafenauerjeva druga; a celotna ni nobena teh dveh, zato naša izdaja nima zveze niti s prvo, niti z drugo, ampak je izdaja zase. Po svojem značaju je poljudno znanstveni tip salonske knjige, stopnja do prave znanstvene izdaje. Strogo znanstvenemu idealu se iz praktičnih razlogov to delo odpoveduje. Urednikovi uvodi prinašajo znanstveno gradivo, prirejeno za širše občinstvo; v njih gledamo pisateljev razvoj; nepodkovan bralec najde povrhu še estetsko pomoč za razumevanje in oceno vsakega dela posebej. Bolj literarno-zgodovinskega značaja je snov, ki jo prinaša urednik v opombah in jo razvojno lepo veže. Tako nam ta izdaja v marsičem nadomestuje cela poglavja naše nezadostne književne zgodovine. Iste mere se drži tekst. Nekateri jezikoslovne zastarelosti v besedah in skladnji so zabrisane: n. pr. v Sosedovem sinu: šivalnek — šivank; rekali so — so rekali; ali: Pozneje tri dobra leta je bilo vse prav (Jurčič Mladika 222) — dobra tri leta pozneje (Prijatelj: stran 414). Povsod izpremembra besednega reda ni bila nujna, n. pr. Jurčič: Smrekar je bil vajeen zgodaj vstajati (Mlad. 186): Prijatelj: Smrekar je bil vajeen vstajati zgodaj (str. 370). V okviru take izdaje je urednikovo ravnanje s tekstom opravičljivo in skoraj nujno. Ti pisatelji so šola našega jezika in morajo biti njegovo zanesljivo merilo; pisateljeva osebnost pri tem ni okrnjena. Za znanstveno motrenje nam ostanejo še prvotiski, ki tudi niso akribistično avtentični, ker nimamo rokopisov. — Pri Sosedovem sinu je urednik opremil tekst še z režijskimi migljaji. V prvih štirih poglavjih je razprl ime osebe, ki ji je poglavje namenjeno: Smrekarjev Anton (I.), Brašnar (II.), Franca (III.), Štefan (IV.). Taka skrb za čitatelja je le prevelika dobrohotnost. Fr. Koblar.

Drja. Ivana Tavčarja zbrani spisi. V. zvezek. Uredil dr. Ivan Prijatelj. V Ljubljani, 1924. Izdala in založila Tiskovna zadruga. Strani 548 + XVII. — Izdajo Tavčarjevih zbranih spisov grade od strehe navzdol. Najprej sta izšli zadnji dve, najzrelejši deli; za njima smo dobili Izza kongresa. Da narobe zasnovano izdajanje urednikovo delo otežuje, je jasno, in ni mogoče drugače, kakor da je vsak zvezek zase popolna celota in ne del korpusa. Marsikak odstavek urednikovega uvoda bi spadal v pozneje izbrane starejše zvezke, ker se dotika Tavčarjevega pisateljskega bistva.

Zgodovina našega starejšega romantičnega romana bo po dobri in slabi strani odkazala najodličnejše mesto Ivanu Tavčarju. Ta mož, ki je v življenju enostavna krepka osebnost, je kot pisatelj hudomušno kompliciran pojav; da se ni s svojimi zadnjimi deli sam duhovno poveljčal, bi mu literarna zgodovina po vsej pravici prisodila lehkomišelnost.

zapravljanje talentov. Tavčar je naš največji oblikovni talent, ki se vendar nikoli ni popolnoma posvetil umetnosti.

Izza kongresa je eno najmanj čistih in dozorelih njegovih del. Umetnik pomaga v njem meščanu, politiku in človeku Tavčarju. Cinik in čudovit kramljač, plastik z najbolj drastično domačo primero (smeh Židanove matere!), modrijan sedanjosti s široko življenjsko izkušnjo, a še večjo nevšečnostjo nad starimi časi, tendenciozen snovatelj pobožno spolzkih zvez in nedosežen baročni obrazovatelj ljubezenske srčne tesnobe, domač besednik z blaglasno enklitično rabo zaimka (stara ta navada!) — grób in sladek, arhivalni zgodovinar in brezobziren anahronist, naklonjen staremu meščanskemu ponosu in osebno maščevalen (Urban Pintar kot štongrajtar). Nedosežno plastični so obrazi visokih oseb in ljudskih tipov, neodgovorno mahedrava je sestava romana; niti za celotno zvezo mu ni, rajši se na svojih prizorih široko zabava.

Nad vse pogrešamo pri Tavčarju tu in povsod umetniškega poslanstva, ki ve, kam hoče; ni ne romantik s tistim žarom ljubezni do davnine, ki jo narekuje bodisi tradicija bodisi osebno čuvstvovanje — ni pa tudi stvaren oblikovatelj zanimive in zabavne snovi. Dr. Prijatelj podaja v uvodu zaokroženo genealogijo naših romantičnih struj: visoka romantika: Prešeren, romantični realizem: Jurčič, in realistični romantik: Tavčar. Dočim je pri prvih dveh v pojmu obsežena zavestna vsebina, si pri Tavčarju v hipu ne moremo biti na jasnem, ker se nam pri njem vse zdi slučajno, včasih celo nerazložljivo. Tako navadno pišejo visoki gospodje-amaterji, iz samega veselja do oblikovanja, komодно, po razpoloženju in hudomušnosti, ne meneč se idealno resnico; groteska jim dobro služi, vseč so jim bujne barve, zato se ob mehkobi ne ogibajo tudi trdosrčnosti. Prav radi te lagodnosti je razumljivo, da isti Tavčar, ki vpleta svojo tendenco in prestavlja svoje osebe, boreč se sredi med njimi, obenem zadovoljno z viška gleda nanje, kot delo resnice in svoje človeške tvornosti, delo »človeške komedije«. Ta skrivnost združuje klasicizem in realizem v komplicirano telo realista, romantika in klasicista, glasnika meščanske kulture, ki ne ljubi tradicije, ampak je tudi v svojem statičnem slikanju vedno borben.

Urednik je to krepko zamišljeno, a povečini lehkomišelnost obdal z vso spretnostjo, da ga prav za prav literarno omogočajo le uvod in opombe. V uvodu je urednik čitatelju napisal široko razpravo o zgodovinskem romanu in njegovih zastopnikih: s tem nas pripelje v Tavčarjevo delo, ki ga označuje z »leposlovno kroniko«. V opombah je zgovoren kažipot po Ljubljani in njeni kongresni zgodovini; iztakne vse, kar more zanimati zlasti Ljubljančana. Literarno-zgodovinsko je dragocena monografija o Andreju Smoletu. Nazadnje kritično kroti brezobzirno pisateljevo licentio poetico, jo zgodovinsko popravlja in nam pokaže žive podobe njegovih pesniških postav. Tedaj bi lahko rekli, da je ta zvezek Tavčarjevih spisov napravil njihov urednik, in sicer zato, ker ga je vodila neposredna pot iz idealnega in harmoničnega VI. zvezka, dočim je bilo v Tavčarjevem razvoju narobe: skok iz podlistkarja v klasika.

Fr. Koblar.

Fr. Maslja-Podlimbarskega zbrani spisi. I. zvezek. Uredil Janko Šlebinger. V Ljubljani, 1923. Izdala in založila »Tiskovna zadruga«. Str. XXII + 448. — Podlimbarski ni klasik in še ne bo. Bolj kot pero, so ga razglasili dogodki okoli njegovega najširšega dela »Gospodin Franjo«. Tako je prišel do imena, ki bi ga kljub precej obširnemu tekstu ne bil dobil. Je pripovednik, a ne oblikovatelj, povečini avtobiografičen, prijeten, a nič zanimiv. Sega samo do spoznanja provincialca, ki lahko prehodi ves svet in prebrska vse literature, a ostane, kar je bil: pripovedovalec anekdot, ljubitelj citatov, napisanih in nenapisanih. Rad pokaže, kaj je bral in kaj sam misli. Tak navdušenec je lahko zmožen velike človeške in domovinske ljubezni, a ostane mu prikrito vse najpreprostejše, ker hodi samo po vrhu in gleda iz svojega starega prepričanja in ni še nikoli potopil svojega pogleda v dno človeka. Podlimbarski bi bil težko uspel v kaki drugi dobi kot v času najširšega domovinskega melo-realizma, tedaj, ko so leposlovni listi edini težili željo po lahkem in zanimivem branju. Naš prvi zvezek obsega slike in črtice, večinoma iz vojaškega doživljanja, ljubljansko povest Gorski potoki in precej dobro zgodbo Tovariš Damjan. Ti spisi segajo v dobo od l. 1886—1902. Med črticami je zlasti znana »Kako sem prvokrat romal«, spominjajoča na Erjavčevo »Ena noč na Kumu« in podobne slike pri Jurčiču in drugod. Realistično je intimno zajeta, a ne s toliko plastiko in toploto, kot jo čutimo pri Erjavcu. Sicer Podlimbarski v tem zvezku ne kaže posebnega razvoja. Že v početku piše precej širok, primitiven, a dovolj gibek jezik. Njegov razgovor je povečini neistinit, obnavljajoč in zanesen, ne neposreden, kot bi pri realistu pričakovali. Če primerjamo zapiske v dnevniku, ki ga navaja urednik, vidimo, kako je Podlimbarski šel le mimo literature, da mu je bila, dasi nezavestno, bolj lastna uteha kot poklic.

Urednik je to tudi čutil. Svojega pisatelja ni napel na platno, le rahlo ga je prislonil na dobo; spremlja bolj njegovo zunanjo življenjsko pot in se ne bavi mnogo z estetičnim razmotrivanjem posameznih del. Tudi opombe imajo bolj zunanje literarno-zgodovinske in bibliografske podatke; večina so oprte na Podlimbarskega beležnice. Tekst je ohranjen skoro brez retuširanja in prenesen samo na današnji pravopis. Urednikovo delo je hvalevredno.

Fr. Koblar.

Dr. Fr. Zbašnik: Žrtve. Povest. Iz Ljublj. Zvona XXI., 1901. V Ljubljani, 1925. Izdala Zveza kulturnih društev (Zbirka Prosveti in zabavi, 10. zv.). Založila Tiskovna zadruga. Strani 180. — To knjigo so zelo neokusno naznanili, vendar po resnici in zaslugi, tako, kot je neokusna sama. Izdaja kaže grd namen. Politična podlistkarija, ki je zašla v kulturni list, je našla 24 let pozneje spet kulturno založništvo! Pisatelj sam je malo simpatičen pojav pri nas. Pod različnimi tvrdkami je nudil svoje blago, povsod po svoje: za ljudstvo, za inteligenco, pri Mohorjevi, mesečnikih, knjižnicah in v podlistku. Že Iz viharja v zavetje nam je bila mladim ljudem zoprna — pa to nejevoljo je morala prepoditi zabavna Izjava (Jutro 1. julija 1925). Zdaj tudi jasno vemo: Vse to je samo postranska deca našega tako klavnega

naturalizma. V svojih »boljših« delih, za inteligenco, Zbašnik sentimentalno posiljuje in zaljša svoje materialistično gledanje na svet. Tako reprezentativno delo so zlasti »Žrtve«. Strasten strankar človečansko poboljšuje svoje nasprotnike: pol je svetega, pol nečednega; pol nebes, pekla, a vse preide končno v neodkrito ginjenost. Slab duhovnik, dobri njegovi nasprotniki, društva, bratovščine, konsum, časopisi, volitve, agitacija je vsebina povesti. Pomilovanja vreden je pisatelj tam, kjer skuša biti dovtipen in duhovit. Vsa neposrednost se kaže tudi v kratki označbi ljudi: liberalci in klerikalci. Sestava te naturalistične povesti je zasnovana na romantičnem sporejanju motivov in na slučajnostih. Tako ležita končno oba junaka — pozitivni: mizar Tomaž, in negativni: župnik Rajmund ob istem času kot mrliča v cerkvi. — Če vsebino te povesti obrnemo na njeno umetnost, smo zadeli pravo. Ta slučaj nam kaže, v kakih gnilih okoliščinah se je kretala naša ljudska literatura. Zveza kulturnih društev pa, ki je dosedaj v svoji zbirki izdala vrsto dostojnih in dobrih del, nosi za to dejanje odgovornost. Anton Stražar bo lahko kmalu priznan literat.

Fr. Koblar.

Anton Vadnjal: Otoški postržek. Mohorjeva knjižnica 7, Prevalje, 1925.

Knjiga svetlega slovenskega optimizma, lepa, še nedotaknjena, to se pravi, novo odkrita domačnost okoli Borovnice in Postojne. Življenjska modrost zrelega moža in umetnika, ki je natihem in samem zorel, ne kakor so starešine Mencinger v Hojo, Tavčar v Cvetje in Finžgar v Študenta. Mencinger je sicer Vadnjal rahlo kumil (XI. poglavje: sanje na Nanosu; sanje pod Triglavom). Žal, da je hotel biti Vadnjal kot Finžgar bolj vzgojen nego čisto svojsko umetniški, in zato ne dosega ne Hoje ne Cvetja. Iz tega prvenca tudi še ni lahko perspektivirati, kaj je bil Vadnjal včeraj in kaj bo jutri! Zdi se mi, da se je v »postržku« še iskal med slogom šolarskoprimitivnega stavkovja in svojo besedo, ki je poentirana domačnostno in izvirno humorno. Iz te besede se zrcali povsem svoj človek, mislec in umetnik. Nima patosa modernih, nima geste njihove; ima več: modernost v vsej smeri: svoj čud in svoj »Gemüt«. Naj se povsem najde!

Dr. I. Pregelj.

Slovenske balade in romance. Antologija. Uredil C. Golar. V Ljubljani, 1925. Zvezna tiskarna. Splošna knjižnica, 51.

»Pričujoča zbirka je urejena samo po estetičnem merilu,« pravi Golar. To je osebna resnica, ki je jaz ne bi podpisal. Zato ne, ker mi je iz tega, kar Golar v romanci in baladi povedati ve, dovolj jasno, da Golar o romanci in baladi kaj malo ve. Kako naj potem estetično ureja in izbira? Povem še, da sedaj učimo v četrti šoli humanistične gimnazije, da je Orglar — parabola ne romanca, živopisec in Marija — legenda ne balada, Turki na Slevici prav tako legenda in Gestrinova najboljša balada, tista o prepelici ne pa Vrnitev. Tudi vedo že srednješolci, da je v Prešernovi o Rozamundi izpadel neki verz, kar je Slovencem — Golarju še ne — povedal Korš ozir. Prijatelj, ki Golarja tudi zato ne bo vesel, da mu je lagodno navel — nezavedno seveda — grd štilizem: »biserov, da so lesketali na

solncu in okrasili prsi narodne duše.« Da je Golar uredil med močno zastopane pevce balad še sebe, je morda estetično. Dejal bi, da pa je nekoliko — netaktno. Dr. I. P.

Pesme M. M. Rakića. Izdanje »Nove Evrope«. Zagreb, 1924.

Milan Rakić znači ob Jovanu Dučiću slovitega modernega srbskega lirika (roj. 1876., zdaj poslanik v Sofiji). Bogato zbirko iz svoje nebogate pesmi je priredil sam in se tako okusno populariziral, tembolj, ker njegovih prvih pesniških izdaj ni več na knjižnem trgu. Njegovo poezijo, ki s svojim trpko verbalnim nastrojstvom Slovencu ne bo kar tako lahko umljivo berilo, označuje Skerlić čudovito jasno in polno. Jaz nisem v Rakiću našel veliko srbstva. Pač pa sem se uverjal od stiha do stiha, da čitam francosko liriko v srbski besedi. Kot Slovenec v Rakića kljub Skerliću globlje ne — morem. Dr. I. P.

Dr. Velimir Deželić: Zvuci iz katakomba, 1924. Izdanje Pijeva Društva u Zagrebu. Deželić je učenec Dj. Arnolda in H. Badalića. Učenec ni presegel učitelja. Zaslužni katoliški duševni delavec in predsednik založnici, ki mu je pietetno za šestdesetletnico posvetila knjižno divno novo izdajo »zvokov«, ni lirik svojega lica, kakor se tudi v romanu ni našel povsem iz sebe. Beseda mu je plemenito patetična, a obledela. Vonj se je zdavna obletel. Prej je seveda še blodil v moderno hrvaško katoliško liriko, v kateri stoji Deželić z omenjenima učiteljema kakor trojica hrvatsko-vernih seniorov. To vse je Maraković v pripombah k izdaji tudi povedal, — a med vrsticami. Dr. I. P.

I. S. Baar: Križev pot. Roman češkega duhovnika. Prevedel Vojteh Hybášek. (Mohorjeva knjižnica, 4.) Prevalje, 1925.

Vojteh Hybášek in Fr. Albrecht nam popularizirata češkega kat. pripovednika Baara. Ali je Križev pot prevoda vreden? Je in ni. Zato, ker je potrebna pridiga tudi Slovencem, je. Ker ni umetnina, nego le kaj ceneno zamišljen štilizem, ni! Hybášek tolmači, a ne ume preobleči že v izvirniku stilistične presnove potrebnega besedila.

A. K. Tolstoj: Knez Serebrjani. Roman iz časov Ivana Groznega. Prevel Al. Benkovič. (Mohorjeva knjižnica, 5.) Prevalje, 1925.

Ob Tolstega romanu, naj omenim, da diha ta folklorno bogata, romantična zgodba mnogo tega, kar poznamo iz Sienkiewiczzevega Z ognjem in mečem. Ne vem, če je že kdo ugotovil to sorodnost, recimo odvisnost pri Poljaku. Benkovičev prevod je slovenski drugi prevod in seveda boljši od prvega, ki ga ni več na knjižnem trgu. Nekaj literarnega uvoda v roman bi knjigi nikakor ne bilo škodilo. Dr. I. P.

GLASBA.

Slovensko glasbeno življenje v letu 1925.

Današnja zindustrijalizirana Evropa splošno bo-leha na umetnostni stagnaciji. Ker se v našem času materialne dobrine večinoma višje cenijo od duševnih, utriplje umetnostno življenje le slabo; odtod večne krize opernih, koncertnih, založniških podjetij, odtod padanje produkcije in kvalitete. Preživlja se tudi ona individualna, subjektivna umetnost, ki je

bila v svoji kratkoživi originalnosti tako zelo podobna raketam, ki te ne zanimajo več, ko so dogorele. Prav taka je usoda umetnine iz tega časa, ki je romala v zgodovinski koš, kakor hitro je pokazala svojo originalno barvo, zato se nič velikega, trajnega ni ustvarilo v polpreteklem času. Končno je dandanes v umetnosti sploh bolj čas arhitekture in plastike, kakor pa tako malo otipljivih vrednot, kakršne so glasbene in literarne, in tako boleha današnja evropska glasba na teh boleznih v vseh udih. Slovenska pa ravno tako.

Naj sledi tu pregled letošnjega slovenskega glasbenega, produktivnega in reproduktivnega ter ostalega dela, kateremu pregledu naj končno pridamo kratek resume in potrebe, ki se po tem facitu kažejo za bodočnost.

Operna produkcija: Ljubljanski operni upravi sta bili letos izročeni dve izvirni operni deli: A. Foersterjeva opera »Za dom in rod« in H. Sattnerjeva »Tajda«. Skladatelj R. Savin je dovršil opero »Matija Gubec«, M. Kogoj je instrumentiral opero »Črne maske« in L. Škerjanc dela dalje na svoji operi »Mlada Breda«.

Instrumentalna produkcija: A. Lajovic je dovršil »Scherzo« in E. Adamič »Ljubljanske akvarele« (6 stavkov) za orkester. Na koncertu Bravničar-Kogoj dne 25. maja so se dajale nove izvirne instrumentalne skladbe, M. Bravničarja »Continuo«, »Presto«, »Valse«, »Vivace scherzoso«, »Largo«, »Presto burlescho«, vse za klavir; isti skladatelj ima dovršeno še »Sonato za klavir in violino« in dvoglasno »Klavirsko suito« v treh stavih. Na omenjenem koncertu je dal izvajati M. Kogoj svoj »Andante« za violino in klavir, »Piu mosso« in »Capriccio serioso« za klavir in »Fugo za klavir« štiročno. Dalje smo o priliki plesnega večera Vlček - Wisiakova v oktobru čuli A. Balatkovo skladbo za klavir »Preludij«, v Celju pa so se na koncertu tamkajšnje »Glasbene Matice« proizvajale nove komorne in vokalne skladbe S. Osterca.

Vokalnoinstrumentalna produkcija: E. Adamič je zložil skladbo »V samostanu« za godala in petje, J. Ravnik »Kmetiško« s klavirjem štiročno, L. Škerjanc tri »Kmetiške pesmi« s klavirjem, S. Premrl »Štiri ženske zборе« s klavirjem, M. Bravničar »Otroci molijo« in »Jaz bom umrl«, »Osamljena«, »Rdeča roža« za glas s spremlj. klavirja, M. Kogoj »Hvala čarovnici« in »Letski motiv«, »Fragment iz Edipa«, pesmi s klavirjem.

Vokalna produkcija: Izmed treh glasbenih revij, ki so pri nas izhajale v tem letu, je prinesel »Cerkveni glasbenik« več skladb, zborov in zborskih skladb z orgljami skladateljev: Bricelj, Čadež, Dolinar, Jobst, Kimovec, Mav, Premrl, Tevž in Tomc. Posebej je izdal S. Premrl še »Deset mašnih pesmi« za mešan zbor, deloma z orglami in »Miserere« za moški zbor v samozaložbi, pripravljenih pa ima za izdajo še več evharističnih pesmi, dr. F. Kimovec tudi več evharističnih pesmi, antifon in »Slovenski Te Deum«, Hochreiter in Sattner sta pripravila novo zbirko »Marijinih pesmi«, D. Doktorič v Gorici je izdal »Devet Marijinih pesmi«; cerkvene skladbe avtorjev K. Adamiča, Jobsta, Klemenčiča, Mava, Vodopivca in Železnika pa še čakajo založbe. »Pevec«, glasilo Pevske zveze, je prinesel skladbe skladateljev E. Adamiča, S. Premrla, H. Sattnerja, M. Tomca, V. Vodopivca in H. C. Vogriča.

»Zbori«, mesečna revija za novo zborovsko glasbo (»Ljubljanskega Zvona«), so dali 25 modernih zborov skladatelj E. Adamiča, J. Brnobiča, A. Dobroniča, F. Marolta, I. Ocvirka, S. Premrla in J. Ravnika. Skladatelj Adamič ima poleg drugih, ki se še niso izvajale, v rokopisu skladbo »Igra na nebu«. Posebej so izdajali: C. Pregelj »Trideset troglasnih mladinskih zborov«, M. Bajuk delni ponatis svojih »Slovenskih narodnih pesmi« in dr. V. Žganec v založbi Hrvatske akademije »Hrvatske popevke iz Medjimurja«. Kar se tiče naučnih glasbenih izdaj, naj omenimo A. G. »Kitarsko šolo« in F. Marolta »Pevsko vadnico«, posvečeno zboru Glasbene Matice v Ljubljani.

To bi torej bila produkcija. Operna in instrumentalna znatno zaostajata za vokalno, prav znatno, da bi si bilo mogoče misliti, da Slovenci sploh nismo izraziti simfoniki..., vokalna pa je precej mnogovrstna in, kar je v naših malih razmerah umljivo, najmočnejša po številu. Žal, večina vseh naštetih skladb še ni izdana radi krize založbe.

Kar se tiče letošnje operne reprodukcije, prihajata v poštev ljubljanska in mariborska opera. Zadnja je dala letos komaj »Gorenjskega slavčka« in eno opereto, davijo jo gmotne težave. Ljubljanska opera ima nesorazmerno nizko odmerjeno državno subvencijo, s kakršno se ne dajo držati glasoviti solisti in velik ansambel, kupovati nove opere in dekoracije; dalje je v Ljubljani težavno zvišati inkaso, če naj ne pade poset gledališča, in tako je naša opera po vojni v stalnih gospodarskih krizah, ki deloma ovirajo njen umetnostni razmah. Sedanji upravnik M. Hubad se že štiri leta trudi odpomoči slabemu gospodarskemu stanju opere in znižuje število nameščenecv, pa zvišuje število predstav. Lansko sezono je odpustil celo del orkestra in več zelo porabnih moči, kar pa je najbolj kvarno, je, da je zvišal inkaso, prilagodil repertoar zahtevam povprečnega občinstva tako zelo, da je bil sodobno misleč ali glasbeno naobražen človek lansko sezono sploh skoraj izključen od opere, in kritika, ki je nastopala zoper zastarel in enakovrsten repertoar, je spričo reduciranega orkestra, nekoristnih novitet in pomanjkanja zmožnih artistov soglasno ugotavljala padec naše opere na nivo provincialnega teatra, ki po ambicijah in dosegljajih ni v nikakem primeru z zagrebško opero, dasi naše glasbene potrebe niso manjše ali manj sodobne kakor so hrvatske. Saj so bili napolnjeni koncerti s Hindemithom, Stravinskim, Prokofjevom itd. in smo istočasno videli v upodabljalni umetnosti napredek, napram kateremu je predstavljala povprečna operna predstava, kar se tiče modernosti, najmanj petdesetleten zaostanek. V novi sezoni 1925/26 je uprava menjala opernega ravnatelja F. Rukavino, ki je večkrat za svojega delovanja radi svoje nezmožnosti izzval javen odpor celokupnega števila naših glasbenikov, za delavnega M. Poliča, ki je vzoren dirigent, in kakor se govori, nada ljubljanskega opernega napredka za bodočnost. Zaenkrat smo še po starem programu dobili novitete D'Albert »Mrtve oči«, Gerbič »Nabor« (ki je kot nekvalitetno delo kmalu izginil z odra), Hatzejev »Povratek«, Foersterja »Evo«, dalje Szygetinskega balet »Favnova noč«, Zajc-Baranovičevo »Kolo« in Offenbachovo opereto »Orfej v podzemlju«, kar vse za nas gotovo še ni tisto, kar rabimo. U pa -

mo zatrdno, da bo v novem letu naša opera bolj izraz naše kulturne višine in napredka in bolj izraz naših umetnostnih potreb kakor je bila zadnja leta!

Kot dirigenti so delovali v operi gg. Balatka, Kogoj, Neffat, Polič in Štritof, med solisti naj imenujemo dramatsko sopranistko Čaletovo in liričarko Lovšetovo, dramatični alt Thierry-Kavčnikove, lirična tenorja Banovca in Kovača, junaški tenor Orlova, baritona Balabana in Holodkova ter bas Betetta in Zupana. Za solistovski in zbarski naraščaj skrbi uprava s konservatorija.

Na polju instrumentalne reprodukcije je letos »Orkestralno društvo Glasbene matice« izvajalo Beethovno sedmo simfonijo, Haendlov »Concerto grosso«, Debussyjevo »Malo suito«, Beethovno uverturo h »Korolanu« in tri »Polovske ples« iz Borodinove opere »Knez Igor«. Dirigiral je skladatelj L. Škerjanc. Hvalevredno je delo in trud »Orkestralnega društva« in njega vodja, veliko sta oba napredovala odkar sta tu, le škoda, da g. Škerjanc ni specialno izvežban dirigent in kot skladatelj, kakor se kaže, tudi ne reproduktor, in tako bo še veliko časa najbrž prešlo, preden nam bo društvo, ki je sicer agilno, dalo našo »Slovensko Filharmonijo«, da obnovimo čase njenega razcveta v Beethovnovih časih. Godba Dravske divizije nam je letos pod vodjem dr. Čerinom izvajala Brucknerjevo Es-dur-simfonijo ter nam pokazala staro skladbo Mihevca, kar pomeni edino retrospektivno dejanje na polju reprodukcije naše stare glasbe in ga treba tudi zato vpoštevati. O priliki proslave osvobojenja Češkoslovaške, dne 28. oktobra, je izvajal operni orkester pod kapelnikom A. Balatko program čeških simfoničnih del Smetane (Ma vlast, Vltava, »Dve vdovi«), Novaka in Suka. Dalje je omeniti koncerte Zikovega kvarteta v Ljubljani in Mariboru, ki so nam v Ljubljani nudili po en Lhotkov, Junačkov in Regerjev kvartet, potem sta brata Zika v triu s prof. Ravnikom dala še en komorni koncert z V. Novakovim Trio quasi una ballata, R. Straussovo Sonato in B. Smetanovim Trio v g-molu. Zikovci so s tem, svetovni mojstri, gotovo oplodili naše glasbeno življenje po programu in izvedbi, ker so pokazali nov, moderen reproduktiven stil. — Kot reproduktiven faktor je letos vstopilo v naše glasbeno življenje Društvo učiteljev glasbe, ki se je letos v stanovske in prosvetne namene ustanovilo in priredilo komorni koncert z rusko Winklerjevo sonato za klavir in violino (K. Jeraj, N. Štritof), z Beethovno sonato v Es-duru (K. Šlajs, prof. Švajgarjeva) in Dvořakovim tercetom (Šlajs, Jeraj, Rupelj). — Filharmonična družba v Ljubljani je priredila pet abonmajskih koncertov, ki so med drugim prinesli v izvedbi Huml-Tkalčič-Ličarja Beethovnov Trio op. 79, Dvořakov op. 90 in Saint-Saensov op. 18. — Srbska gosta Milan in Dušan Jovanović sta na svojem aprilskem koncertu izvajala štirinajst skladb za klavir in klavir z violino skladatelj Glazunov, Brahms, Cervantes, Pich-Mangiagalli, Palmgren, Elgar, Suk, Corelli, Scott, Debussy, Bridge, Beethoven, Saint-Saens. — Ruski pianist A. Borovski je na letošnjem ljubljanskem koncertu izvajal izredno klavirski in kvaliteten program Bach-Beethoven-Rameau-Liszt-Skrjabin. Spomladi sta priredila domača skladatelja Bravničar in Kogoj večer samih svojih novejših del, med njimi tudi instrumen-

talnih, kakor smo omenili zgoraj, na koncertu celjske Glasbene Matice (Karl in M. Sancin) so se med drugimi izvajale tudi nove skladbe S. Osterca.

Vokalno-instrumentalna reprodukcija: Na prvem mestu moramo omeniti Cesar Franckove »Blagre« (»Les Béatitudes«), ki jih je izvajal g. Srečko Kumar z »Matičnim« zborom in kombiniranim orkestrom, in V. Novakovo simfonično pesnitev »Vihar« (»Bouře«), ki ga je z istim, pa še pomnoženim aparatom dal operni kapelnik Štritof. »Vihar« je bi v Štritofovi izvedbi eno naših največjih glasbenih dosegljajev zadnja leta. Poleg že omenjenega koncerta Kogoj-Bravničar, na katerem so se izvajale že omenjene skladbe za spremljevalne glasove, je med koncerti Filharmonične družbe v tem okviru omeniti onega z naslovom Slovanska moderna pesem, na katerem so se pele spremljevalne vokalne skladbe Novaka, Tajčeviča, Grgoševiča, Gotovca in Stravinskega (Maja Strozzi-Bela Pečič). Tudi je »Glasbena Matica« ljubljanska na Koroškem večeru in na Novinarskem koncertu odpela nekatere spremljevalne skladbe Suka in Ravnika.

Vokalna reprodukcija: V februarju je dala ljubljanska »Glasbena Matica« pod Kumarjevim vodstvom koncert Adamičevih, Lajovčevih, Sukovih, Širolovih in Mokranjčevih skladb, na svojem jubilejnim koncertu o priliki praznovanja dvajsetletnice društvenega obstoja »Ljubljanski Zvon« pod vodstvom Zorka Prelovca več novih Adamičevih skladb, na Koroškem večeru 10. oktobra so peli »Matica«, »Zvon« in »Ljubljana« (pod novim vodjem dr. F. Kimovcem), na Novinarskem koncertu pa poleg teh v nekaki neprisiljeni tekmi še »Slavec« pod J. Brnobičem. Poleg teh delujejo v Ljubljani zbori »Krakovo-Trnovo« (J. Mihelič), »Št. Jakobski pevski zbor« (A. Gröbming), »Sloga« (M. Premelč), »Grafika« (A. Gröbming), ki so zelo agilna društva, katerim pa več ali manj zaenkrat prednjači »Matica« i po številu, izbranem glasovnem materialu, izvežbanosti, ambicijah in dosegljajih. Po deželi delujejo podružnice »Glasbene Matice«, med temi je mariborska »Glasbena Matica« absolvirala letos koncert slovenskih pesmi v Beogradu; Goriški učiteljski zbor je priredil turnejo po Italiji. Gibljejo se kranjska in celjska, novomeška Matica, poleg njih deluje po deželi nebroj, razmeroma visoko stoječih pevskih društev, ki so včlanjena ali pri sedaj razkosani »Zvezi slov. pevskih zborov« ali pri »Pevski Zvezi«. Želeti bi si bilo združenja obeh zvez, če ni drugih zaprek, kakor se namiguje, kakor samo politične. V Ljubljani se je pred par leti ustanovil tudi »Slovenski kvartet«, ki je letos absolvirал umetnostno in nacionalno hvalevredni turneji v Primorje in Prekmurje, nastopati je jel tudi »Zvonov kvartet« (oba pod vodstvom F. Marolta). Ustanavlja se Učiteljski pevski zbor po češko-moravskem vzorcu. — Na polju cerkvene glasbene reprodukcije naj navedemo nekaj imen iz letos izvajanih skladateljev obrednih skladb: Franck, Perosi, Schindler, Palestrina, Rheinberger, Bossi, Griebbacher, poleg domačih skladateljev Premrla, ki prireja v stolnici uspele cerkvene koncerte (taki koncerti so se letos prirejali i v Trnovem, Kamniku, Vrhniki itd.), Kimovca in Sattnerja, ki so zadnja desetletja dvignili našo cerkveno produkcijo in reprodukcijo do precejšnje višine.

Stil slovenske glasbe je letos pokazal določen prelom z navpično pojmovano muziko impresionizma in se je nagnil v modernejšo horizontalno smer, ki pa v najmodernejših skladbah že prehaja tudi iz linearne ekspresionizma v polifoni plastični stil. V teh mejah se giblje vse, najmodernejše pišejo poleg Kogoj in deloma Adamiča cerkveni skladatelji Kimovec, Premrl i. dr., ki so moderni po vzgoji gotovo bližji.

Za glasbeno vzgojo so skrbeli letos: ljubljanski konservatorij, kjer se je poučeval klavir (Ravnik, Švajgarjeva, Šlajsova, Šestova), violina (Šlajs, Jeraj), poleg tega različna godala, pihala, tolkala, dalje orgle (Premrl), solopetje (Hubad), Wistinghausnova, Poljanec, Foedranspergova, Betetto), elementarna glasbena teorija (Trostova), harmonija, kontrapunkt, kompozicija (Premrl, Škerjanc); poleg konservatorija Glasbena šola Gl. Matice (srednja gl. šola), kjer se je poučeval klavir (S. Kumar), violina (Vedral, Praprotnik, Maharjeva), teorija (Trostova, Verbičeva). Poleg teh dveh institutov, ki sta oba pod vodstvom g. gledališkega intendanta M. Hubada (ki ima poleg tega še predsedstvo »Matice«, kar gotovo ni v prosepah vsem njemu podrejenim zavodom, ker že fizično ni mogoče upravljati toliko delo obenem!), je delovala za glasbeno vzgojo še cecilijanska Orglarska šola v Ljubljani (Premrl, Kimovec, Ferjančič) in je skrbel prof. Jeraj skoraj na svojo roko za prirejanje tako potrebnih Mladinskih koncertov, ki so vzgojno važni in katerim bi bilo treba posvetiti skupno pozornost.

Glasbene revije in časopisi: Po smrti »Novih Akordov«, ki so se za letos zopet obljubili, pa jih vendar še ni, so letos to vrzel deloma (ker niso bili posvečeni tudi instrumentalni glasbi) polnili »Cerkveni Glasbenik« (urednik S. Premrl), ki je prinašal glasbene priloge in posvečal pažnjo i posvetni glasbi, zgodovini in folklorju ter solidno vodil kroniko, dalje »Pevec«, glasilo »Pevske Zveze« (urednik F. Zabret), in »Zbori« Ljubljanskega Zvona (urednik Z. Prelovec), ki so letos izšli v obliki samih skladb, pa za drugo leto obljublajo i glasbeno prilogo.

Tole je v velikem in glavnem zrno slovenskega glasbenega življenja v letu 1925. Spričo tako neznatne operne in instrumentalne produkcije, kakršno izkazuje naš pregled, bi bilo nemara potrebno dvigniti to panogo s pomočjo natečajev, da že enkrat dobimo za lastno in predstavno rabo svojo opero in svoj predstavni simfonični repertoar, po katerem nas bo tudi inozemstvo kaj bolj vpoštevalo. Opera naj bi postala v bodočem letu po repertoarju in dosegljajih to, kar ima biti, namreč zrcalo naše razvojne in kulturne višine, kar dosedaj ni bila. Kar se tiče koncertov, naj bi se ta panoga smotreno uredila, da ne bo suhih sezon in slučajnih gostov, ki absolvirajo kakršenkoli program. Filharmonična družba in Matica naj bi nemara vzeli stvar še temeljiteje v roke kakor doslej, naj bi vabili reproduktorje in skrbeli smotreno za dovoz impulzov iz kulturno merodajnih centrov Evrope in za vzgojo domačih stvariteljev in reproduktorjev. Punčica v očesu nam mora Slovincem biti vzgoj Slovenske filharmonije, ki jo treba postaviti in vzgojiti z veččakom dirigentom in umetnikom v reprodukciji, da postane čimprej naš prvi in predstavni reproduktivni faktor. Treba je poskrbeti i za lasten

godalni kvartet ter za stalne matinee, ki bi se z majhnimi sredstvi dale realizirati. Koliko bi to koristilo našemu koncertnemu življu!

Treba je dalje, da se na naši univerzi ustanovi muzikološka stolica, zadnji, prav zadnji čas je, da se začne smotreno in organizirano delo za zbiranje gradiva naše glasbene zgodovine, kar ne bo baš nehvaležno delo. To delo se vrši v velikih presledkih, vrše ga posamezniki na svojo roko, ki pa so več ali manj ovirani, da bi svoja dognanja tudi izdali in jih napravili za splošno prosvetno dobrino. Zadnji čas je, da se že enkrat začne delo za zbiranje glasbenega folklorja na organiziran in metodičen način, oziroma da se uredi in zbera že obstoječe zbirke in začno polagoma dopolnjevati in izdajati. Muzikalije ginevajo od leta do leta od zobu časa vsled neprevidnosti posestnikov, in koliko je še ljudi, ki pojo pesmi iz XVII., XVI. stoletja?

Končno moramo poudariti še nekaj, kar se v našem glasbenem življenju ravno tako kaže kakor na vseh poljih, kjer delajo Slovenci: To je ona nesrečna slovenska »genialna« površnost, radi katere pri nas vsi prosvetni dosegljaji in nemalo glasbeni stoje tako neeksaktno na lončenih nogah. To velja onim skladateljem, ki izdajajo napol dovršene skladbe, onim, ki komponirajo z genijem, pa brez znanja, velja onim dirigentom, ki stopijo na oder preden so skladbo tehnično uvežbali, preden so jo umetnostno doumeli, ki dirigirajo s temperamentom pa brez eksaktnosti. To velja vsem onim, ki so zadovoljni »s tem, kar imamo, kaj pa hočemo več, saj nas je tako malo!« Proč s to omejeno patriarhalnostjo, ki je do neke mere zločin, lotimo se resnega dela. Mi smo ga dolžni napredku, da bomo res, prav res imeli kaj pokazati, po čemer nas bo svet mogel in moral vpoštevati! Treba nam je strokovne, resne, objektivne kritike, kar naša dnevna povprečno ni in zato nosi dobršen del krivde na površnosti našega glasbenega dosegljaja, ki nam, kakršen je, še vedno ne more zagotoviti uglednejšega položaja na evropskem torišču! Stanko Vurnik.

GLEDALIŠČE.

Drama.

Že dolgo nismo na jasnem, kaj v resnici mislijo možje, ki vodijo naše gledališče. Večina izmed njih si najbrž ne beli glave, ker se nam vedno bolj dozdeva, da postaja naša drama uradniško upravljan državni institut, ki skrbi za obratovanje: izpolnjuje čas in skrbi za potrebne dohodke. Zato ne vidimo smeri, o kateri bi mogli trditi, da je res umetniška; resni spored prerašča popolnoma nevredna, nagonom širšega občinstva ustrezajoča navlaka ali neumetniška dnevna senzacija. Zavest javne odgovornosti pri naših gledaliških veljakihi pojema, na njeno mesto stopa samozavest, kljubovanje in priziv na občinstvo; doživeli smo celo omenjanje političnega naziranja. Okoliščine, v katerih se je nadaljevala Golarjeva »Zapeljivka« in sprejem akad. deputacije 20. novembra 1925 pri upravi je dovolj jasno vse to potrdil. Kako gledališko vodstvo pojasnuje svojo

nalogo, pričajo kaj nečastne reklame, s katerimi privablja občinstvo, n. pr.: »Za današnjo premijero Golarjeve izvirne slovenske drame 'Zapeljivka' vlada obče zanimanje. Avtor se je kaj srečno vpeljal v našo dramsko literaturo s svojim lanskim prvencem 'Vdova Rošlinka'. Letos ji sledi 'Zapeljivka', koje dejanje se vrši na naših tleh in med našim narodom. Današnji večer pa zasluži vso pažnjo našega občinstva tudi zato, ker se s to premijero proslavi 25 letnica umetniškega delovanja gospe Polonice Juvanove, ene najodličnejših članic našega dramskega ansambla. Zato smo uverjeni, da bo gledališče do zadnjega kota napolnjeno po našem gledališkem občinstvu.« Ali: »Premijera Milčinskega nove izvirne odrske historije bo danes, v sredo ob 8 zvečer v ljubljanskem dramskem gledališču, na kar opozarjamo mlado in staro gledališko publiko, ki se hoče prijetno zabavati. Naš priljubljeni humorist g. Fridolin Žolna v tej novi pravljici igri kaže vnuke slavnega Krpana na njemu lasten vesel način. Kratkočasni zgodbi seveda ne manjka tudi satire. Pri premijeri bo gospod avtor navzoč.« Kritika je delo odklonila, gledališče pa vabi: »Zvečer ob 8 pa je repriza Milčinskega vesele historije 'Krpan mlajši', ki je bila od strani publike tako toplo sprejeta.« Ali: »Druga mladost', ki je dosegla pri zabave željni publike pri premijeri velik uspeh«, ali: »slikovita češka drama 'Periferija'« in nazadnje: »Zapeljivka', ki je vzbudila obilo šuma in zanimanja«. Gledališče, ki dela reklamo take vrste, jasno pove, da mu ni za umetnost. Zato tudi ne vemo, ali je to vodstvo napravilo kak korak, ko je organizacija gledaliških igralcev morala opustiti dramatično šolo, ki bi bila potrebna — gledališču, ne novim gojencem. Ko bi ti gospodje tudi verjeli, da so nam njihove osebe nedotakljive, da gre za čisto in posvečujoče delo, ki gradi, ne podira. Nihče ne pričakuje, da bodi gledališče šola prikrojene in pobarvane morale — a umetniško naj bo, da ga ne bo tupatam treba zamenjati z zavodom za narodni gnoj in duševno revščino. — Vseh teh razmer je v veliki meri kriva naša dnevna kritika, stoječa na dveh straneh, osebni in načelni. Za zgled take slabe kritike in o njenem moralnem razmerju naj služita poročili, ki sta jih napisala o Zapeljivki in Profesorju Storicinu gospoda M. Zarnik in Fr. Govekar. Pri enem dela polno opravičevanja in okoliščin, pri drugem odklonilna gesta ali celo izraz »uprizarjanje umetniško garniranih kloak«. Za vse to skupaj je naša poklicana javnost topa, plašljiva in neiskrena.

Tako smo letos zaporedoma gledali: Goethe: Ifigenija na Tavridi, Petrovič: Vozel, Langer: Periferija, I. Harley Manners: Pegica mojega srca, Shakespeare: Zimska pravljica, Golar: Zapeljivka, Milčinski: Krpan mlajši, Cankar: Za narodov blagor, Andrejev: Profesor Storicin, Scheinpflug: Dvojna mladost. Od lani imamo med rednimi predstavami Župančičevo Veroniko Deseniško in ponavljajo Golarjevo Rošlinko. Slabo blago je doseglo najnižjo stopnjo v 'Zapeljivki', cvetoberu neblagodiščekga 'narodnega blaga' in avtorjevega odrskega neznanja in neobčutljivosti. Delo je režiral ravnateljev namestnik g. M. Pugelj. Poizkus z gorenjskim dialektom se je ponesrečil. Brez pravega humorja je v politično parodijo prepečeni Milčinskega Krpan mlajši. (Dalje.) Fr. Koblar.

J. PLEČNIK: ARHITEKTURA.

IZ NAŠE DNEVNE KULTURE.

Poet tvoj nov...

Kragljeve »Kresnice in snežinke« so prav za prav eno tistih del, ki niso vredne ocene; niti Krivogledove ne na platnicah. Nelogičnosti in banalnosti in »svete žgavne daritve mistične perversnosti« se krešejo in naletujejo vseskozi. Če bi »Žene« že nekdo ne dal na proskripcijsko desko, bi jo pribili mi. Južne noči in Snežinke in Chanson de la Violette in Kresnice: To so Kresnice brez kresnih lučic, ob najmanjši svetlobi spoznaš v njih le osvetljene zadke. Če bi že sam o sebi ne rekel, da je človek »plitev, podel in brez značaja« in da blazni, bi na vse to sklepal iz takih odlomkov:

Blaznim, golobka! Če s poljubom smelo
oskrunim tvojih marmor-lic prelest,
ali zagrebem nohtev ost v odelo
ter v tilnik bel zagrebem ti bolest,

ki moja bo in tvoja v kaplji rdeči
zdrknila, kakor rožnati rubin,
čez cvetki dve, v nedolžnih sanjah speči,
— se zganejo kot izpod razvalin

gradu prastarega skušnjav bršlani,
ki vitko ti ovijejo telo;
in ko v omotici ekstaz pijani
akordi nama zadnji izzveno,

midva že v plesu divnem preplamtela
na prost balkon sva šumni blesk dvoran:
pred tabo tamkaj, kot izpred razpela,
poklekнем blodenj mladostnih skesan

in vso, kot svojo dušo, te razgalim,
le krinko še pustim ti prek oces,
da lic deviškega sramu ne želim,
ko zvezdo te utrinjal bom z nebes!...

Kdo naj bi pri vsem tem ne verjel, da mu v tesni zanki davi (skušnjava-pajek) že — razum. To zadostuj. Vse ljubezenske so persiflaža ljubezni. Izmed domovinskih pa bi bila sem in tja katera dobra za žurnal, zgrajena z epigonskimi rekviziti: klevet, mečev, Matjaža in tug, ter novimi: ricinovega olja, fašistov, orjunašev in na novem koledarju rdeče 1. Za zgled njegove tehnične nedozorelosti pa bi ponatisnil zanj preznačilno pesem: Pod klancem.

Pod klancem. Tam na vrhu klanca
— svetla luč...

Tam cilj se bliska — svetli cilj želja...
In hrepenel sem za tem ciljem, dan za dnem
in koprnel za njim sem vsako noč
ter — plakal...

Pognal sem vranca — moje misli.

»Na vrh!« — Kipelo je srce in pesem
glasno sem v tiho noč zapel...

zaiskrile so iskre

na tlaku od nabrušenih kopit

in voz je zadrdral...

In vedno bliže smo prihajali;

a luč se moja oddaljuje, zgine;

odtrga konj se od voza
in voz omahne s klanca sam nazaj...
Čim dalje niže, globlje, globlje
in — v jarek voz in z vozom — jaz.

Ni bilo treba, da je pripisal še zadnji verz: Tak bil je moj mladosti čas!... — Kajti: vsi mislimo, da je še mlad — on je namreč še vedno tam v jarku in ga kresnice obletavajo in nanj snežinke naletavajo in bogdaj, da ga čimprej zamedejo meter visoko, al pa dva. Kaj nam je treba tega voza!
T. D.

PREJELI SMO V OCENO:

Narodna enciklopedija SHS. Zv. 5. Ćiril i Metodije do Drnica. Bibliografski zavod, Zagreb, 1925.

Mirko Kragelj: Kresnice in snežinke. Ljubljana, 1925.

Kathleen Fitzgerald: Povest o Robinsonu. Preložil B. Vdovič. Risbe napravila J. Simson in M. Lavars Harry. Ljubljana, Blasnika nasl., 1924.

Jurčičevih zbranih spisov IV. zv. Uredil Ivan Prijatelj. (Vsebina: Golida, Hči mestnega sodnika, Nemški valpet, Dva brata, Božidar Tirtelj, Kozlovska sodba v Višnji gori, Črta iz življenja političnega agitatorja, Sin kmetiškega cesarja, Sosedov sin.) Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1925.

Nova Evropa, knj. XII., br. 14. B. Borko: Književno pismo iz Slovenije.

Nova Evropa, knj. XII., br. 13. Kriza zadrugarstva. — B. Borko: Narodne manjšine i panevropski pokret.

Johannes Reinke: Mein Tagewerk. Sliko Reinkejevo. Herder & Co., Freiburg im Breisgau, 1925. — Knjiga obsega Reinkejeve spomine. Zanimivo je, da jo je Reinke napisal brez kakih dnevniških beležk, ki jih nikdar ni vodil. Namen knjige je, orisati razvoj osebnosti. Več ko eno petino obsega knjige zavzema poglavje Weltanschauung, kjer priznani naravoslovec zavzema odločno stališče za Boga in ga utemeljuje posebno v poslednjih poglavjih Religion in Meine Stellung zu Darwin und Haeckel. Eminentna knjiga za inteligente!

Hearn-Baukart: Iz dežele potresov. Knjiga o Japonski. Prosveti in zabavi 11. Zveza kulturnih društev v Ljubljani, 1925.

Umjetnost za l. 1925. je posvečena 1. mednarodni umetnostni razstavi na Reki, ki so se je udeležili tudi Jugoslovani, posebno Hrvatje in Slovenci. Zvezek je opremljen s 6 prilogami reprodukcij razstavljenih del. Gjurićevo poročilo se posebno obširno dotika jugoslovanske sekcije ter grafičnega oddelka, kjer je razstavil Klub mladih. Fr. Kralja knjiga Kralj Matjaž je vzbujala pozornost.

Dr. Fr. Schwyer: Politische Geheimverbände. Blicke in die Vergangenheit und Gegenwart des Geheimbundwesens. Freiburg im Breisgau. Herder & Co., 1925. Knjiga riše posebno obširno največjo teh organizacij, prostozidarsko. Dotakne se dalje zgodovine in značaja vseh podobnih skrivnih, revolucionarnih in nacionalističnih organizacij, n. pr. Ku-klux-klana, carbonarijev, fašistov, dekabristov, nihilistov, anarhistov, boljševikov. Piše pod naslovom Omladina tudi o srbski organizaciji tega imena ter o čeških podobnih ustanovah. Ker se opira tu samo na starejšo nemško literaturo in niti Wendlovih nemških del ne porablja, je njegova slika zelo splošna in nepopolna.

Jovan Paliković: Prognani. Roman. Tipografija, Zagreb, 1925.

Mladina I. II., št. 1. Revija uveljavljajočega se kroga mladih literatov.

Dr. A. Ušeničnik: Socialno vprašanje. Osnovni nauki v vprašanjih in odgovorih. Orlovska knjižnica 15. Izdala Orlovska zveza v Ljubljani. Izšla je ena večja izdaja s pripombami za inteligenco in ena krajša kot začetni učbenik o socialnem vprašanju v obliki vprašanj in odgovorov, podobno katekizmu. (Poglavja: Socialno vprašanje pred Kristusom. — Krščanstvo in socialno vprašanje. — Socialno vprašanje v naši dobi. Doba liberalizma ali kapitalizma. — Materialistični socializem. — Krščanski socializem.)

Knjige Družbe sv. Mohorja na Prevaljah:

1. **Koledar Družbe sv. Mohorja** za l. 1926. Krasno opremljen po Heleni Vurnik s pestro poučno in zabavno vsebino.

2. **Travništvo.** 2. zvezek. Končano.

3. **Slovenske večernice.** 78. zvezek. Fr. Jaklič: V graščinskem jarmu.

4. **Apostoli gospodovi.** 2. zv. Končano.

5. **Ivan Pregelj: Božji mejniki.** Povest iz Istre. Mohorjeva knjižnica 10.

6. **Dr. P. Angelik Tominec O. F. M.: Solnce in senca.** Zagovori krščanske vere. Mohorjeva knjižnica 8.

7. **Fr. Pengov in dr. A. Ratajec: Poljudna kemija.** Mohorjeva knjižnica 9.

Novi čovjek, list, namenjen moralno etičnemu gibanju, je začel izhajati v Sarajevu pod uredništvom Miljenka Vidovića in Maksima Svara.

Fr. Veber: Estetika. Psihološki in normativni temelji estetske pameti. Splošna knjižnica, IX. Zvezna tiskarna in knjigarna v Ljubljani, 1925.

I. Kušar: Poeti jugoslavi del rinascimento. II. Croati (Petar Preradović. Avg. Šenoa. A. Nemčić. A. Tresić-Pavičić). III. Sloveni (Fr. Prešeren. S. Gregorčič. D. Kette). Izdal generalni konzulat SHS v Trstu, 1925.

Slovenski del obsega strani 35—122. O vsakem pesniku je podan najprej kratek uvod. Malo

prehuda je tudi za tujo publiko trditev, da je Prešernova sestra Katra naščuvana od fanatika ob njegovi smrti sežgala vse knjige in menda tudi neizdane rokopise. Prešeren je zastopan s pesmimi: Sotto il verone. Dove? Tu m'hai detto... Al poeta (v prevodu je žrtvovana vsa lapidarna učinkovitost originala v korist medli parafrazi). — I consigli della figlia. — La medicina dell'amore. — S. Gregorčič s temile: Egli non viene? — Versate il sangue mio! — L'amico e l'ombra. — Rimproveri. — Spiriti alcoolici. — Ma l'uomo non crear! — Non a voi... ombre. — Sulla costiera. — Dr. Kette: In partì. — Altri tempi! — Passò per la foresta... Le sue finestre sono chiuse... Io ti ringrazio! — Allor, che il sol tramonta. — Forse in eterno? — A Fr. Prešeren. — Sei tutta mia! — Gli amici. — Laocoonte. — Lo scrivano. — Amore di femina. — Ti hanno detto...

Knut Hamsun: Glad. Poslovenil Fr. Albrecht. Splošna knjižnica, 58. Zvezna tiskarna, Ljubljana, 1925.

Cvetko Golar: Bratje in sestre v Gospodu. Sanje poletnega jutra. Splošna knjižnica, 61. Zvezna tiskarna v Ljubljani, 1925.

A. M. Dostojevskij: Zapiski iz mrtvega doma. Prevel VI. Levstik. Splošna knjižnica, 59—60. Zvezna tiskarna v Ljubljani, 1925.

Otto Kunze: Heliand. Die altsächsische Evangelien-Dichtung nebst den Bruchstücken der altsächsischen Genesis. Herder, Freiburg im Breisgau, 1925. Nova prestava te prastare pesnitve. Da se omogoči gladkejšo čitanje in pesniško lep tekst, se je prevajavec skušal kar najbolj uglobiti v duha staronemške metrike in je 6000 verzov obsegajoči original v prevodu skrajšal na 3450 verzov. Kunze je izšel iz šole Eduarda Sieversa, priznanega strokovnjaka v metriki.

Ljubo Karaman: O značenju basreliefa u splitskoj krstionici. Posebni otisak iz »Zbornika kralja Tomislava« Jugoslavenske akademije, g. 1925.

Fr. Bernik: Z nekdanje Goričice. Kamnik, 1925.

Zakon o državnem računovodstvu s pravilnikom. Zbirka zakonov. IX snopič (2. natis). Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1925.

Fr. Ks. Svoboda: Popek. Bogatin in smrt. Iz češčine prevel Fr. Bradač. Zbirka »Oder«, 13. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1925.

Bon ton. Knjiga o lepem vedenju, govorjenju in oblačenju v zasebnem in javnem življenju. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1926.

Daniel de Foe: Robinson Crusoe. Za slovensko deco priredil VI. Levstik. Ljubljana. Ig. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1925.